

Med bygdemål i byen

**Ei undersøking av språkleg tilpassing hjå tre valldølar i
Oslo**

Marianne Harstad

Masteroppgåve i nordisk, særleg norsk, språkvitskap

Institutt for nordiske og lingvistiske studiar

Universitetet i Oslo

Hausten 2012

Med bygdemål i byen: Ei undersøking av språkleg tilpassing hjå tre valldølar i Oslo

Marianne Harstad

Masteroppgåve i nordisk, særleg norsk, språkvitskap

Institutt for nordiske og lingvistiske studiar

Universitet i Oslo

Hausten 2012

© Marianne Harstad

2012

Med bygdemål i byen: Ei undersøking av språkleg tilpassing hjå tre valldølar i Oslo

Marianne Harstad

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

SAMANDRAG

Marianne Harstad: Med bygdemål i byen: Ei undersøking av språkleg tilpassing hjå tre valldølar i Oslo

Denne undersøkinga skal vise korleis tre personar frå Valle i Setesdal tilpassar seg språkleg når dei snakkar med oslofolk. Målet for undersøkinga var å finne ut kva dialekttrekk ved vallemålet som vart modifisert eller skifta ut og kva dialekttrekk som held seg i eit språkmøte. Eg trur det er slik at valldølar er nøyddde til å tilpasse språkbruken sin i samtale med oslofolk for å verte forstått. Likevel trur eg dei fleste valldølane er stolte av dialekten sin, då den er så spesiell og skapar mykje merksemd. Truleg kan valldølar i Oslo oppleve at motstridande interesser kan skape konflikt for den språklege åtferda. Skal ein vere seg sjølv og halde på sin språklege identitet, eller skal ein vere høfleg og inkluderande mot samtalepartnaren ved å kome han i møte eller gå over til osloformer?

Dei teoretiske utgangspunkta eg har brukt for å forstå dei resultata eg kjem fram til, er teorien om identitetshandlingar, tilpassingsteorien, nettverksteorien og høflegheitsteorien.

Eg har samla inn datamateriale ved å gjere to intervju med kvar informant. I det eine intervjuet har dei vorte intervjuet av ein person med oslomål, og i det andre intervjuet har dei vorte intervjuet av ein person med same talemålsbakgrunn som dei sjølve. Deretter har eg samanlikna språkbruken deira i dei to intervjusituasjonane.

To av dei tre informantane mine viste seg å representere to ytterpunkt, der den eine nesten ikkje modererte seg i det heile teke medan den andre brukte ein varietet nær opp til oslomål. Den tredje informanten la seg ein stad mellom desse to ytterpunkta.

FØREORD

No er oppgåva er ferdig, og eg sit att noko tom, noko sliten og noko letta. Endeleg har eg kome fram til målet. Dette har vore ei ny erfaring, som har lært meg mykje, ikkje berre om temaet og arbeidsprosessen, men au noko om meg sjølv.

Eg har hatt med meg gode støttespelarar gjennom denne prosessen, som eg no lyt få takke. Eg byrjar med å rette ein takk til dei kloke rettleiarane eg har hatt i dette prosjektet. Fyrst ein takk til Unn Røyneland, som sette meg i gang med oppgåva, og så tusen takk til professor Arne Torp som ”overtok” meg og leidde meg fram til målet. Eg må au takke foreldra mine som til stadigheit har fått telefonar, når eg lurar på korleis ulike ting heiter på vallemål. Og så må eg nesten be om unnskyldning til dei gode venene mine som eg har forsømt no i innspurten, og takke dei for at dei har vore flinke til å oppmode meg og kome med trøstande ord, då det stundom såg mørkt ut.

Men den største takken skal dei tre flotte valldølane ha, som sa seg viljuge til å vere med på dette vesle prosjektet. Utan dei så ville ikkje dette ikkje vore mogeleg.

Oslo, 11 november 2012.

Marianne Harstad

INNHALD:

Føreord

Innholdsliste

1 Innleiing.....	1
1.1 Tema og problemstilling	1
1.2 Motivasjon.....	1
1.3 Tidlegare forskning	2
1.4 Kort presentasjon av oppgåva	4
1.5 Hypotese	4
1.6 Målet med oppgåva	5
1.7 Om Valle i Setesdal	6
1.7.1 Sysselsetting	6
1.7.2 Kultur, tradisjon og natur	7
1.7.3 Valles forhold til byen	7
1.7.4 Kven er setesdølen?	8
1.8 Kvifor kan det vere vanskeleg å forstå valldølane?	9
1.9 Særtrekk ved det tradisjonelle setesdalsmålet	11
1.9.1 Lydverket.....	11
1.9.2 Formverket	14
1.9.3 Leksikon	15
1.10 Oppsummering av kapitlet ”Innleiing”	15
2 Språk og samfunn.....	17
2.1. Språk som kommunikasjonsmiddel	17
2.2 Mobilitet, kommunikasjon og urbanisering	17
2.3 Massemedia	19
2.4 Språksamfunn.....	19
2.5 Dialekt og standard	21
2.5.1 Dialekt	21

2.5.2 Standardtalemål	22
2.5.3 Skriftspråk	23
2.6 Status og prestisje	24
2.7 Normer	27
2.7.1 Tre sentrale komponentar	28
2.7.2 Kven utøvar det sosiale presset?.....	29
2.7.3 Normer og talemål	29
2.8 Oppsummering av kapitlet ”Språk og samfunn”	30
3 Språk og identitet	31
3.1 Kva er identitet?	31
3.1.1 Fastlagt eller skiftande identitet.....	32
3.1.2 Gruppeidentitet	32
3.2 Språk og identitet	34
3.2.1 Språk som identitetsmarkør	34
3.2.2 Identitetshandlingar	35
3.2.3 Gruppespråk	37
3.2.4 Dobbelt identitet	38
3.2.5 Om identitet og knot	39
3.3 Identitet og lokal tilhøyrse	40
3.3.1 Staden	40
3.4 Stereotypi	41
3.5 Språkstrida i Bykle av 2012	42
3.6 Oppsummering av kapitlet ”Språk og identitet”	43
4 Språkleg variasjon.....	46
4.1 Register.....	47
4.2 Kodeveksling og kodeblanding	49
4.2.1 Kodeblanding	50
4.3 Lån.....	51
4.4 Fri variasjon.....	52

4.5 Språkblanding.....	52
4.6 Bidialektalisme	53
4.7 Om knot og modifisering	54
4.7.1 Modifikasjon.....	54
4.7.2 Knot.....	55
4.8 Intrasituasjonell veksling og intersituasjonell veksling	56
4.9 Korleis studere og måle språkleg variasjon: Makrovariablar og mikrovariablar.....	56
4.10 Språkleg endring	57
4.10.1 Dialektnivellering.....	57
4.10.2 Levelling, simplification og reallocation.....	58
4.11 Oppsummering av kapitlet ”Språkleg variasjon”	59
5 Mogelege forklaringsteoriar på språkleg tilpassing	61
5.1 Nettverksteorien	61
5.1.1 Nettverksstrukturar: ope eller stengt	62
5.1.2 Nettverka sine funksjonar.....	63
5.2 Tilpassingsteorien	64
5.2.1 “Short-term” og ”long-term accommodation”	66
5.3 Høflegheitsteorien	67
5.4 Teori om identitetshandlingar	69
5.5 Oppsummering av kapitlet “Mogelege forklaringsteoriar for språkleg tilpassing” ..	70
6 Metode i talemålsforskning	71
6.1 Kvantitative og kvalitative metodar	71
6.1.1 Finne informantar	72
6.1.2 Samle inn data	72
6.1.3 Handsaming av data/presentasjon	73
6.2 Intervjuet som innsamlingsform.....	74
6.2.1 Det kvalitative forskingsintervjuet	74
6.2.2 Forskarens rolle i intervjuet	75
6.2.3 Det sosiolingvistiske intervjuet	76

6.3 Reliabilitet og validitet	76
6.4 Oppsummering av kapitlet ”Metode i talemålsgransking”	78
7 Metode i denne undersøkinga	79
7.1 To samtalesituasjonar: oslosituasjonen og vallesituasjonen	79
7.2 Informantutval	79
7.2.1 Korleis kome i kontakt med mogelege informantar?	80
7.3 Kontakt med og opplysingar gjevne til informantane	81
7.4 Førebuing av intervju	82
7.5 Innsamling av materiale	83
7.6 Transkripsjon	85
7.7 Kort presentasjon av informantane	87
8 Språkleg åtferd	89
8.1 Gyro.....	89
8.1.1 Morfologi.....	89
8.1.2 Fonologi.....	91
8.1.3 Leksikon	96
8.1.4 Oppsummering av den språklege tilpassinga av talemålet til Gyro	99
8.2 Bjørgulv.....	99
8.2.1 Morfologi	99
8.2.2 Fonologi.....	104
8.2.3 Leksikon	108
8.2.4 Oppsummering av den språklege tilpassinga av talemålet til Bjørgulv ..	109
8.3 Birgit.....	110
8.3.1 Morfologi.....	110
8.3.2 Fonologi.....	111
8.3.3 Leksikon	116
8.3.4 Oppsummering av den språklege tilpassinga av talemålet til Birgit	119
9 Jamføring og oppsummering av talemåla til dei tre informantane.....	120

9.1 Kvifor modifisere?	120
9.2 Kvifor så lite modifisert?.....	121
9.2.1 Setesdølar og knot	122
9.3 Sluttkommentar	123

Litteraturliste

Vedlegg

- 1.Brev frå NSD
- 2.E-post il informantane
3. Informasjonsbrev til informantane
- 4.Intervjugaid

1 Innleiing

1.1 Tema og problemstilling

Tema for denne oppgåva er å finne ut kva som skjer med talemålet til flyttarar når det kjem i kontakt med andre talemål. Korleis tilpassar talaren seg når han oppheld seg i område utanfor språksamfunnet der han høyrer heime? Vallemål, eller setesdalsmål, er det lokale talemålet som vert nytta i Valle i Setesdal, og i denne oppgåva vil eg prøve å finne ut av korleis valldølar som bur i Oslo, tilpassar seg språkleg. Eg vil sjå på kva som skjer med dette arkaiske bygdemålet når det kjem i kontakt med bymål. Kan valldølar bruke vallemålet fullt ut i Oslo? Opplever dei med eit slikt særmerkt talemål at dei vert forstått fullt ut i hovudstaden? Eg trur det å halde på den opphavlege dialekten rett og slett ikkje vil fungere for valldølar i Oslo. Det er stor språkleg avstand mellom oslomålet og vallemålet, både leksikalsk, morfologisk og i uttale. Nokre språklege justeringar ser eg for meg at valldølane er nøydd til å gjere med dialekten sin for gjere seg språkleg forstått i hovudstaden. Men kva er det konkret som vert endra på? Er det ord eller uttale? Kva dialektale drag held seg i talemålet etter dei har budd i Oslo eit bel? Dette var eg interessert i å finne ut av. Korleis oppfører valldølane seg språkleg i samtale med folk frå Oslo-området? Kva skjer med talemålet når to ulike dialektar møtest?

1.2 Motivasjon

Motivasjonen for å skrive denne oppgåva er ut i frå personleg interesse. Etter å ha budd i utlandet nokre år, flytta eg heim til Noreg og til Oslo. Frå å tale engelsk i kvardagen og å snakke nokså likt som alle andre i utlandet, oppdaga eg at i Oslo skilde eg meg mykje ut frå dei rundt meg i språkvegen. Eg har fått inntrykk av at det er få som veit kvar Valle i Setesdal er, og sikkert endå færre som har høyrte nokon bruke vallemålet. Eg hadde ikkje tenkt noko konkret over korleis eg skulle tilpasse meg språkleg, eller lagt opp noka form for språkleg strategi før eg flytta til hovudstaden, men oppdaga raskt at oslofolk til tider har store problem med å skjønne min dialekt. Eg kjenner meg stundom svært språkforvirra, sjølv etter no å ha budd her i over fire år. Eg prøvar å halde på dialekten så mykje som mogeleg. Om det er språklege element folk ikkje forstår, så vonar eg at dei spør meg om det. Men av og til merker eg at eg har tilpassa språkbruken min, utan at mottakar har ”bede” om det. Somme stunder høyrer det ut som ei salig blanding av vallemål med innslag av oslomål. Av og til tenkjer eg det beste ville vere å legge om totalt på språket medan eg bur her. Men det kjennest ikkje heilt

rett, då er eg redd eg ville miste viktige aspekt ved meg sjølv. Difor er det interessant for meg å sjå korleis andre valldølar oppfører seg språkleg i Oslo. Kanskje eg kan lære noko av dei?

1.3 Tidlegare forskning

Denne undersøkinga fell inn under blant anna kontaktlingvistikkens område. Språkkontakt involverer kontakt mellom to heile system, det vil seie at det er store skilnadar på mange, om ikkje alle, lingvistiske nivå, men ein kan au snakke om dialektkontakt som omhandlar kontakt mellom språkvarietetar som deler mange lingvistiske trekk i strukturen (Kerswill 1994:138). Då snakkar ein heller om at det er to 'subsystem' som kjem i kontakt, og som ofte har mykje sams leksikon og fonologi. Kontaktlingvistikk ser på kva som skjer når to språk møtest. Kva konsekvensar kan flytting til nytt språkleg miljø ha å seie for den opphavlege dialekten? Korleis er den språklege tilpassinga, og kva skjer med talemålet? Språkkontakt er målbryting, og kan ofte resultere i ulike språklege tilpassingar, der det som oftast er minoritetsspråket som tilpassar seg majoritetsspråket (Røyneland 1994:38). Sosiolingvistikken studerer språket sett i ein samfunnsmessig kontekst, og har innslag av både språkvitskap (lingvistikk) og samfunnsvitskap (sosiologi) (Venås 1991:13). Sosiolingvistikken ser mellom anna på korleis individ varierer språkbruken sin i sosiale samanhengar. Variasjonslingvistikken ser på korleis menneske varierer språkbruken sin, og årsaker som kan motivere språkvariasjon. Den interaksjonelle sosiolingvistikken er interessert i å sjå korleis dei som deltek i ei bestemt samhandling, kan påverke og tilpasse seg kvarandre, både språkleg og i åtferd, etter situasjonen.

Ein har hatt fleire norske sosiolingvistiske granskingar som tek for seg språkleg tilpassing hjå einskildindivid eller grupper. Rekdal (1971) undersøkte den modifiserte dialekten til innflyttarar frå Sunndalen i Møre og Romsdal til Oslo. Språklege drag som ho plukka ut og såg på ut frå basisdialekten, var palatalisering, apokope og modifisering av uttalen /æ/. Informantane hennar heldt på palatalisering, men modifiserte apokope og /æ/-fonemet. Rekdal konkluderer med at modifisering vart utført for å betre kommunikasjonen og oppnå likskap, men ved å halde på dialekttrekk markerer ein avstand (Rekdal 1971:60). Mæhlum (1984) såg på variasjonsforholdet mellom landingsdialekten og ein standardvarietet (1984:1-2) hjå folk som hadde migrert frå Nordre Land til Oslo-området. Ho la vekt på forholdet mellom dialekt- og standardvarietetet i granskinga. Kerswill (1994) studerte kontaktprosessen mellom folk med ein rural dialekt, strilemål når dei flyttar inn til byen Bergen.

Omdal si avhandling *Med språket på flyttefot* (1994) er interessant for meg. Han har sett på korleis setesdølar som har busett seg i Kristiansand, oppfører seg språkleg i to ulike situasjonar. Han utfører fyrst eit hovudintervju, der han sjølv intervjuar informanten, og så eit telefonintervju der ein frå Setesdal opptre som intervjuar. Omdal har undersøkt langt fleire informantar enn meg: Han har så mange som 24 setesdølar med i undersøkinga si. Dei kjem frå alle dei tre Setesdals-kommunane Valle, Bykle og Bygland. Han ser at kvinner endrar meir på talemålet enn menn gjer (1994:168), folk i administrative yrke endrar meir enn dei med manuelle yrke, og dei yngre endrar mindre enn dei eldre. I tillegg ser Omdal au på psykologiske faktorar omkring det å endre på talemålet, vanskar med å bruke talemålet sitt i byen og tankar rundt flyttesituasjonen.

Røyneland (1994) si undersøking omhandlar fire sunnmøringars språkbruk i samtale med ein som snakkar oslomål. Hypotesen til Røyneland var at dei ville snakke «breiare» sunnmørsk i samtale med noko som prata sunnmørsmål, men normalisere talemålet sitt i samtale med ein som hadde ein oslovestvarietet. Difor samanlikna ho språkbruken deira i to testsituasjonar, med å telje opp bruken av sunnmørsformer kontra bruken av osloformer. Ho undersøker au kva funksjonen av språkleg variasjon inneber.

Kleivenes har undersøkt seks kristiansundarar sine språkhaldningar, identifiseringar og språklege åtferd i det ho kallar for det ”nye ” språkklimaets tid. Dette omgrepet er meint å vise til tida etter 1970-åra i Noreg, der ei ny kollektiv mentalitet omkring dialektane vaks fram omkring dialektar og dialektbruk, og ei språkhaldningsendring gjorde at folk tok til å bruke dialekt i fleire offisielle samanhengar (Kleivenes 2002:4). *Identifikasjon* tyder å føle samkjensle med andre, eller at ein kan fastslå ein viss eigen identitet. Kleivenes spurde om det var slik at om ein må endre språkbruk for å kjenne seg integrert i det nye sosiale romet. Kvart individ har sin identitet, og ulike sosiale grupper har sine identifikasjonar, seier Kleivenes (2002:38). Ho valde ut tre informantar som var busette i Bergen og tre andre som budde i Oslo. Målet for undersøkinga var å finne ut om den positive haldninga til dialektar som ein har i dag, har gjeve utslag i talespråksbruken til informantane. Kleivenes samanlikna sine forskingsresultat med andre norske språkhaldningsundersøkingar frå tida før 1970-talet, og ho finn ut at det var vanlegare å halde på dialekten no (2002), enn det var for dei som flytta 30 år før denne undersøkinga. Ein ser at språkhaldningane og –identifiseringane har endra karakter, likevel ser Kleivenes at det er ulik åtferd hos informantane som flytta frå Kristiansund til

Bergen og dei som flytta frå Kristiansund og til Oslo. Informantane i Bergen har ikkje lagt om på dialekten sin, men det har dei som har busett seg i Oslo.

1.4 Kort presentasjon av oppgåva

Eg har undersøkt den språklege tilpassinga til tre valldølar som bur i Oslo. Metoden eg har nytta for å samle inn data, var å sette opp to testsituasjonar der eg har latt to intervjuarar med ulik talemålsbakgrunn ha ein uformell samtale med dei aktuelle informantane. Den eine intervjuaren brukte eit typisk ”standard”-austnorsk talemål, medan den andre intervjuaren hadde same dialektbakgrunn som informantane. Intervjuet med oslopersonen kallar eg for oslosituasjonen, og intervjuet med personen med same basisdialekt kallar eg vallesituasjonen. Målet for dei to samtalane var å sjå om språkbruken til informantane ville variere mellom dei to situasjonane.

For å kunne ”måle” eller seie noko om i kva grad informantar tilpassar seg språkleg, har t.d. både Omdal (1994), Røyneland (1994) og Attestog (2004) valt seg ut ei viss mengd språklege variablar som skal teste om informantane brukar dialektformer eller om dei bruker former som opphavleg ikkje høyrer til den tradisjonelle dialekten som skal granskast. Språklege variablar er ulike språklege element som kan tenkast at informanten kan velje mellom. T.d. kan ein vere interessert i å vite om informantar bruker forma *ikkje* eller *ikke*, *kvar* eller *hvor*, *jeg* eller *eg*. Dei språklege variablane skal uttrykkje akkurat same innhald, men den språklege realiseringa kan altså få ulik form. Eg kjem til å bruke somme av dei same variablane som både Omdal og Attestog har sett på i sine granskingar. Men sidan eg har så få informantar, og nokså ulike informantar språkleg sett, viste det seg, kjem eg til å gå nokså nøye gjennom kvart av intervjuet for å sjå om eg finn ulike former for tilpassing hjå kvar enkelt av dei, som t.d. Omdals variablar ikkje fanga opp. Den språklege tilpassinga hjå informantane er ikkje sameleis, så eg kjem til å kommentere på ulike ting hjå kvar av dei tre informantane som er med i denne undersøkinga.

Andre omgrep som er sentrale i denne granskinga, gjeld språk og samfunn, språk og identitet, normer, knot, språkhaldningar, stereotypiar og språkleg prestisje. Desse ulike faktorane kan spele inn på kvifor individ opptrer språkleg slik som dei gjer.

1.5 Hypotese

Eg trur det er slik, at når valldølar snakkar med ein person med oslomål, vil valldølane nærme seg språkleg til den dei talar med. Eg ser ikkje for meg at dei fullt ut kan nytte vallemålet, så eg trur dei vil legge vekk det dei sjølve oppfattar som vanskelege dialektdrag. Med "vanskelege dialektdrag" meiner eg for eksempel ord og uttrykk som informanten sjølv vurderer som vanskelege for folk å forstå, eller kanskje ord og uttrykk som ein ikkje finn støtte i andre norske dialektar. Eg trur valldølane har ein nokså bra oversikt over kva språklege uttrykk som fungerer og ikkje fungerer utanfor bygda. Med "fungerer" meiner eg ordformer som ikkje skapar reaksjonar frå andre, og dermed vil fungere greitt kommunikasjonsmessig. Men språkbruk som skapar reaksjonar på noko vis, vil truleg verte byta ut eller omformulert ved eit seinare høve.

Eg trur au det er slik at dei som har funne seg til rette i Oslo, og har sitt venenettverk i byen og ikkje på heimstaden, vil tilpasse seg meir språkleg, enn dei som har eit sterkt Vallemålnettverk i Oslo og heime i Setesdal.

1.6 Målet med oppgåva

Målet med oppgåva er å finne ut kva som konkret skjer med vallemålet når det kjem i kontakt med "standard"-austnorske talemål. Eg vil prøve å finne ut av kva det er som varierer, og kvifor informantane mine eventuelt varierer språkbruken sin. For å sjå korleis valldølane tilpassar seg språkleg vil eg:

- Finne ut kva valleformer som blir bytte ut i oslosituasjonen
- Finne ut kva for valleformer som står fast i båe testsituasjonane
- I kva grad tilpassar informantane seg?
- Kva individuelle motiv kan ligge bak variasjonen?

Eg vil vidare prøve å kartleggje andre tilhøve som kan motivere språklege endringar. Det kan til dømes dreie seg om situasjonelle, sosiale, kulturelle og psykologiske høve. Kan yrke og utdanning ha noko å seie for språkleg åtferd? Kva med framtidsplanar, og kontakt med heimstaden?

Kva språklege strategiar vel informantane mine? Held dei fast på sitt opphavlege talemål, modifiserer dei dialekten i retning av talemålet på tilflyttingsstaden, eventuelt i retning av eit meir normalisert talespråk, eller nyttar dei seg t.d. av å bruke situasjonsbestemte

talespråksvarietetar avhengig av kommunikasjonssituasjonen (Omdal 1994:233-34)? Dette vil eg sjå om eg kan finne ut av i denne oppgåva.

1.7 Om Valle i Setesdal

Valle var so utestengd frå anna folk som nokor bygd kunde vera. Til ingen kant var der veg ut anten till by eller grannebygd. Og etter dalen var ingi framkjømd. Det var ikkje ko ville heidane å taka. (Johannes Skar i *Gamalt or Setesdal*, samla utgåve 1997)

Sitatet ovanfor er over hundre år gammalt, så bygda er ikkje lenger så isolert som det ser ut til at folk oppfatta det før. Valle i Setesdal er ein innlandskommune, som ligg i øvre del av Aust-Agder fylke. Valle kommune ligg mellom Bykle kommune i nord og Bygland kommune i sør. I vest grensar Valle til Sirdal i Vest-Agder, og i aust grensar kommunen til Tokke og Fyresdal i Telemark fylke. På heimesida til Valle kommune på internett kan ein lese at det samla arealet av kommunen er om lag 1290 km². Av dette er 0,7 % jordbruksareal som er i drift, 9, 2 % skogsareal, 5,1 % vatn og 84,7 % heieareal. Elva Otra renn i gjennom bygda, og på kvar side av åa finn ein fjell. Johannes Skar, folkeminnesamlaren som jamt vitja Setesdal i andre halvdel av 1800-talet, skildra Valle med desse orda: ”Valle er eit hólt halvmillangt uhorvelegt fjellsdjuv med vide vollar i botnen, og gardane liggjande i ring der som fjell og vollar møtest. Midt i, på ein ribbe, stend kyrkja so ljoseberr, og prestehusi, og tettsett med gardar utyver ribben” (Skar 1997:26).

Ein finn to senter i kommunen, Rysstad som ligg i Hylestad og Valle. I 1962 vart Valle og Hylestad slått saman til éin kommune. Kommuneadministrasjonen ligg i Valle. Ifølgje Statistisk Sentralbyrå av 1 januar 2012, bur det 1293 personar i Valle kommune. Ein finn to barneskular i kommunen, éin i Valle og éin i Hylestad. Når ungdomen skal ta til på ungdomstrinnet, kjem hylstringane opp til Valle, og dei vert slått saman med valldølane til éin klasse. Valle har au ein vidaregåande skule i bygda, som tilbyr utdanning i gull- og sylvsmedfaget, og før hadde ein au ei musikk, dans og dramaline med vekt på folkemusikk. Denne er no lagt ned. I nyare tid har det kome ein folkehøgskule med base i Valle, med motorsport som linefag.

1.7.1 Sysselsetting

Mange i Setesdal livnærde seg fyrst og fremst på jordbruk og krøter før. Skar (1997:26) skriv ”Livemåten hadde dei av buskap og grøde, og so fiska dei der attåt og gjekk i dyreskog, - der

var då so flusande med fisk og dyr i heidane.” I dag har ein gått meir vekk frå primærnæringane i Setesdal. Det er framleis ein del bønder i bygda, men ikkje så mange som det var for berre 50-60 år sidan. I 1960-åra vart det bygd ut kraftverk øvst i Setesdal, og kraftverka er i dag ei viktig inntektskjelde og arbeidsplass for bygda. Elles er det kommuneadministrasjonen som sysselset mange innbyggjarar.

1.7.2 Kultur, tradisjon og natur

Setesdal er kjent for sin kunst- og handverkartradisjon, og bevaring av lokale tradisjonar finn dei stor verdi i. ”Det som til i dag har vori kjennemerket på setesdalsk kultur (firmamerke så å seie i turistsamanheng) har vori språk, dikting, bygdedrakter og folkekunst,” skriv Bø (1991:90). Ein finn mange sylvsmedar i dalen. Setesdalsbunaden, eller ”stakka” og ”skinnfo”, som den kvinnelege og mannlege bunaden vert omtala som lokalt, er dekorert med mykje sylv. Folkemusikken, med kveding, hardingfele og munnharpe i sentrum, lever godt i dalen, som har fleire aktive kvedarar og spelemenn. Setesdalskappleiken vert for eksempel arrangert årleg her.

Naturen er au eit viktig element i den vesle bygda. Dei som er glade i friluftsliv og flotte naturopplevingar, har mange turløyper å nytte seg av. Om sumaren er det fiske og gå-turar på fjellet som gjeld, men om vinteren er det ski eller snøskooter som er i fokus hjå bygdefolket. Frå gammalt av hadde gardane i Valle heiestølar, der dei sette buskapen sin på sumararbeite. I dag er det ikkje like mange som driv med buskap, men stølsbuene har vorte oppussa til flotte moderne hytter, og mange valldølar tilbringar mykje tid på sine hytter på heia.

1.7.3 Valles forhold til byen

Ein må køyre langt for å kome til næraste by frå Valle. Fylkeshovudstaden i Aust-Agder, Arendal ligg 18 mil frå Valle, men turen over heia ber preg av ein dårleg og vanskeleg veg. Når valldølane seier dei skal ”til byen”, meinast det Kristiansand. Ein må krysse fylkesgrensa for å kome der, men greie vegar gjer det enklare å køyre dei 16 mila det tek. Hausten 2011 vurderte politkarane i Valle om å søkje seg over til Vest-Agder fylke. Dette grunnla dei med at ein har mest kontakt med Kristiansand og dei kjenner seg meir knytte til denne byen enn Arendal. Dette fylkesbyte har det ikkje vorte noko av i dag (2012). Attestog (2004:23) skriv at importen av ektefellar til Setesdal er stor. Det ser ho av granskinga si, der ho spurde dei 60 ungdommane om dei hadde foreldre som kom frå dalen. 73, 3 % av ungdommane hadde éin

eller b   foreldra frå ein annan stad enn Setesdal. Men talet er lågare om ein berre ser på dei i fr   Valle, der 34,6 % hadde foreldre frå andre stadar enn Setesdal.

1.7.4 Kven er setesdølen?

Forfattaren Hans E. Kinck budde fleire år i Setesdal i sin oppvekst (1872-1876). I eit essay som heiter ”S  tesdal” skildrar han setesd  lene slik:

Livlige er de, de fleste, ”r  ugge”, kan være skiftende, umiddelbare, fylt av drift til    hjelpe, sjelden impulsive i sin tak ; underlig f  ngslende, saa de moderne sind, som møter d  len med rastionalistisle syrlighet,   tsende på bunnen, strudser, blir stille, kjender sig underlegen. (Kinck 1924:24)

(I utdraget ovanfor tydar ’r  ugge’    vere snakkesalig). Setesdølane var visstnok også opptekne av det gamle, og d   særleg valldølane:

Der var sers laga i S  tesdal, på alle vis. Dei sprang aldri etter det som var nytt; dei heldt så truge med det gamle. Mannstykkaste var der i Valle, og gamall sed so urupla som nokonstad i dalen (Skar 1997:25).

Andre merkelappar som Kinck (1924:31) fester ved setesdølen, er blant anna, at dei er vanskelege    kome innpå for ein utanfor, d  len tiar og sit gjerne og lyttar, og han er sky i samvær med andre. Om dette er karakteristikkar setesdølane vil vere samde om i dag skal eg ikkje seie noko om. Kinck fortel at folk fr   Valle skilde seg ut frå dei andre i dalen:

”Valld  len er mer   ns og indadvendt, er mørkere av sind, har været mørkere av ugj  rning, når det kom til det” (1924:10). Kinck refererer også til Valle-bygda som ”dette m  rke”, og kva han bestemt siktar til veit eg ikkje, men det kan ha noko    gjere med fjellformasjonen som omkrinsar bygda.

Setesdølane har for vane    flokke seg. Kinck (1924:31) seier det slik : ”du møter dem i flokker, dalen *er* likesom slik”. Valldølane var omtalt som ei gruppe som gjerne heldt seg saman, også når dei f  r utom bygda: ”So sn  gt dei var utanfjells heldt dei betre i hop enn anna folk. På soldatmoen stod de alle som ein mann; eggja du deg ut med ein, d   hadde du alle på deg; det var plent som du kisl   hit i ei maurtuve” (Skar 1997:34). Setesdølane har altså vore kjent for    ha eit sterk samband mellom kvarandre. Er dette noko dei framleis har i dag? Og kva er det som skapar dette samhaldet?

Attestog (2004), som granska stoda til setesdalsmålet hjå ungdommane i dalen, seier at valldølane ser ut til    ha ei meir positiv kj  nsle til det    vere setesdøl enn dei andre i dalen:

”Ungdomane nedanføre verkar som om dei helst ikkje vil vere setesdølar korkje i sinn eller skinn. Å vere døl blir blant mange unge forbundne med noko negativt, gamaldags, ”sidrompa”, ”teit” og ”Harry” (Attestog 2004:9).

Kva førestillingar har folk i Noreg i dag om kva ein setesdøl er? Eg har den oppfatninga at mange, i alle fall på austlandet, ikkje heilt veit kvar Setesdal ligg, og difor har dei gjerne ikkje noko spesielle førestillingar om kven me er. Dei som har høyrte om Setesdal tenkjer kanskje på det som ein gamal ”eventyrdal”, der tida på ein måte har stoppa opp, og dei som bur der går framleis rundt i bunaden til kvardags, og snakkar eit eksotisk, men på sametid rotekte talemål. Men slik er det ikkje i dag. Dei som har eit forhold til setesdølane, er vel fyrst og fremst andre i Agder-regionen. Når me skal på handletur til byen, dreg me til Kristiansand, og byfolk som har hytte på Hovden, stoppar av og til i Valle sentrum.

Men eg tykkjer ofte at det til tider, i alle fall i media, kan vere noko mykje fokus på dei gamle tradisjonane. Ein kan få inntrykk av, at alt me gjer er å danse gangar, kvede og spele fele, kledd i bunad sjølvsagt, dagen lang. Er det slik me vil framstå for resten av Noreg? Ja, kanskje det. Det er jo nettopp denne kulturarven som gjer at me skil oss ut frå andre stadar og grupper i Noreg. Denne kulturarven gjer oss spesielle og bind setesdølane saman med kvarandre. Dei lokale tradisjonane er berarar av det gruppa setesdølar har til felles med kvarandre. Eit anna drag som gjer at setesdølane skil seg ut frå resten av Noreg, er språket.

1.8 Kvifor kan det vere vanskeleg å forstå valldølane?

I Noreg har me mange ulike talemål rundt omkring i landet. Det fins stor variasjon i språket kring oss, men me forstår kvarandre jamt over trass i variasjonen. Sandøy (1996:17) skriv: ”Språkevna vår har innebygd stor toleranse i ‘kodesystemet’ i den forstand at vi forstår språk med nokså store avvik frå vår eigen tronge kode”. Valldølar har ikkje større problem med å forstå talemålet dei høyrer i Oslo, men oslofolk har på den andre sida store vanskar med å forstå vallemål. Kvifor er vallemålet så vanskeleg å forstå?

Det fins mange måtar å dele inn dei norske dialektane på. Det kan variere ut i frå kva språklege kriterium som ligg til grunn for inndelinga. I 1897 la Amund B. Larsen tjukk-l og jamvektregelen til grunn for inndelinga og delte dialektane inn i austnorsk og vestnorsk. Oslomål fell då under austnorske talemål, medan vallemål fell under vestnorsk. Sandøy delte dialektane inn i 12 ulike dialekttypar i 1991, basert på kløyvd infinitiv, apokope, ending i infinitiv og svake hokjønnsord ubunden fleirtal og delt femininum (Skjekkeland 2005:152).

Han plasserer dialektar frå det flate Austlandet under gruppa ”jamvektsmål utan både apokope og delt femininum” og Indre Agder kjem i gruppa ”e-mål med delt femininum”. Det vil seie at infinitiv endar på –e, og hokjønnsord i bunden form eintal har ulik ending: *jenta*, men *bygdei*. Skjekkeland (2005:157) deler inn dei norske dialektane i to hovudgrupper: vestnorsk (som inkluderer vestlandske dialektar og nordnorsk) og austnorsk (som inkluderer dialektar på Austlandet og trøndersk). Den viktigast skilnaden mellom dei to hovudgruppene er vokalutviklinga i trykklette endestaving, hevdar han. Sterke verb får omlyd i vestnorsk (*søv*, *kjem*), men inga vokalendring i rota i søraustnorsk: *sove- søv*, *komme- kommer*. I austnorsk finn ein au sterkare tendens til forlenging av konsonanten i norrøne kortstavingsord enn i vestnorsk. Døme på det er: *ve:t n.*, *bò:s n.*, *lò:k n.*, medan det i aust heiter *vett*, *båss/bøss*, *låkk* (Skjekkeland 2005:158).

Det er stor språkleg avstand mellom oslomål og vallemål. Valldølar har sjølv sagt ingen vanskar med å skjønne oslomål, då det ligg så tett opp til den mest utbreidde skriftnormalen me har i Noreg og det språket ein oftast høyrer i media. Oslofolk har derimot ofte ikkje kompetanse til å forstå mange særmerkte dialektuttrykk eller uttalemåtar ein finn i vallemålet. Oslofolk vert t.d. ikkje eksponert for vallemål i massemedia, og det er svært uvanleg å høyre dette målet utanfor Setesdal. Dette er sjølv sagt ein av dei viktigaste grunnane til at oslofolk ikkje skjønar vallemålet. Mange eg har treft på i Oslo, tippa at eg er i frå Telemark når dei hører meg tale. Grunnen til dette er truleg at Telemark er eit stort fylke og ligg nærare Oslo enn det Setesdal gjer. Det har kanskje vore derfor truleg vore meir kontakt mellom telemarkingar og oslofolk opp i gjennom historia. I tillegg har ein fått i dei seinaste åra hatt telemarkingar som har slått igjennom i pop-kulturen i Noreg. Eg tenkjar då ikkje minst på Odd Nordstoga. Folk over heile landet vert eksponert for songane hans på radio og fjernsyn og liknande.

Geografisk er det også relativt stor avstand mellom dei to stadane. Oslo ligg omkring fem timar unna Valle med bil. Det er ein nokså lang køyretur, over fjell og dalar. Det er for langt unna til at valldølar tek seg svippturar til hovudstaden, slik som dei plar til Kristiansand. Det har generelt vore lite kontakt mellom folk frå Valle og oslofolk. Difor er det truleg få på Austlandet som har høyrte om Valle eller høyrte valldølar tale dialekten.

Det er ikkje berre oslofolk som har problem med å skjønne vallemålet, også sørlendingar har vanskar med å forstå valldølane. Men somme tider har eg ei kjensle at folk overdriv det at dei ikkje forstår kva me seier. Dette gjeld kanskje fyrst og fremst kristiansandarar eg har møtt på.

Eg har ikkje oversikt over kor mange gonger eg har høyrte utsegner av typen: ”Og så stoppa vi og handla på bensinstasjonen i Valle sentrum og vi skjønte ikkje ett kvekk av det de sa der”. Det er nesten slik at dei allereie har bestemt seg for ikkje skjøne oss, og det kan verke som om at dei ikkje orkar å prøve å forstå oss ei gong. Men slike kommentarar er nok helst overdrivne, for nordmenn tykkjer truleg ikkje det er flautt å ikkje fullt ut forstå gamaldagse dialektar som skil seg ut frå meir utbreidde talemål.

No skal me gå over til å sjå på konkrete dialektsærtrekk ved setesdalsmålet.

1.9 Særtrekk ved det tradisjonelle setesdalsmålet

Vallemål, eller tradisjonelt setesdalsmål, er eitt av dei mest arkaiske talemåla ein finn her i landet. Det vil seie at målet ikkje har endra seg så mykje både fonologisk og morfologisk som dei fleste andre norske dialektar (Omdal 1994:58). Dette talemålet set oss dermed litt i kontakt med det gammalnorske språket. Dialekten har bevart fleire gammalnorske drag i lydar og bøyingar: ”I Øvre Setesdal finst mange alderdommelege trekk bevarte i språket, det gjeld i vokal- og konsonantsystemet, og det gjeld særdrag som dativbruk, fleirtalsbøying av verb, genusbøying av talord osb. (Skjekkeland 2005:171)”. Kva er det som konkret skil vallemålet i frå austlandske dialektar og skriftmåla? I tillegg til å ha mange særmerka dialektord, finn ein eit meir komplisert formverk og ulik uttale spesielt av vokalane.

1.9.1 Lydverket

Vokalar

Vallemål har fleire vokalar enn dei fleste andre talemål i Noreg. Då kvantitetssystemet vart endra, kunne dei korte vokalane bli forlengde, og det som då skjedde, var at vokalkvaliteten vart det meiningsskiljande ved minimale par. Dei fleste gamle lange vokalane vart då diftongiske i Setesdal, medan dei gamle korte vart opnare, og på den måten vart det vokalkvaliteten som vart det distinktive trekket (Attestog 2004:37-38). Talemålet har fleire monoftong- og diftonguttalar enn mange andre dialektar i Noreg. Tabellen under har eg henta frå nettstaden om talemålet i Valle og Hylestad: vallemal.no, men gjort mine egne modifikasjonar i skrivemåte av han:

Vokal	Vallemål	Nynorsk
e	Evje	Evje
ej	fejle	fele
(i)e	j(i)ere	gjere

i	vite	vite
ei	beil'e	bil
o	håppe	hoppe
åo	våondt	vondt
oa	O(a)lav	Olav
eu	Kneut	Knut
y	Bykle	Bykle
uy	buyte	byte
ø	øskje	øskje
øy	øyl	øl
y:	smy:r	smør

Kommentar til tabellen

Når eg har sett ein vokal i parentes, tyder det på at den lyden er svakare enn den vokalen som står jamsides. Ein annan vokallyd som er ulik det ein finn i t.d. norske skriftspråk er at bokstaven *u* i skrift kan få diftonguttale slik som i fargen *gul* /geule/ eller ein o-lyd slik som i *gull* /goll/ i vallemål.

I vallemål finn ein diftongering av eldre, lange vokalar. I Øvre Setesdal er særleg dei norrøne vokalane *í, ý, ú* og *ó* diftongerte, jf. ord som *beite* v. (bite), *suyne* v. (syne), *heus* n. (hus) og *soul* (sol) (Skjekkeland 2005:44). Dei gamle diftongane *ei, øy* og *au* har ein annan uttale i vallemålet enn andre norske dialektar. I dei fleste norske dialektane heiter det /ei, øy, æu/, men i vallemålet har ein /ai, åy, au/. Orda *bein, øy* og *sau* får altså uttalen /bain/, /åy/ og /sau/ på vallemål.

I norrønt kunne ein ha ord med lang vokallyd og lang konsonant innafor same staving. Dette kallar ein for overlange stavingar, men desse er i dag borte i moderne norsk. Men i Setesdal finn ein dei framleis i talemålet: ”Berre i Setesdal finst denne kvantitetstypen framleis både fonetisk og fonemisk (dvs. at den overlange kvantitetstypen her er tydingsskiljande)”, skriv Skjekkeland (2005:41). Døme på slike overlange stavingar kan vere: *sou:tt* (sjukdom), *nou:tt* (natt) ‘*le:tte* (adjektiv), *hai:tt* (adjektiv), *tou:tte* preteritum (av tykkje). Elles i norsk har dei norrøne overlange stavingane til vanleg vorte normallange ved at vokalen eller diftongen har vorte forkorta. Som for eksempel *lett* eller *natt*.

Eit anna element som vallemålet har, og som ein ikkje finn i skriftspråka eller i austlandske talemål, er det ein kallar innskotsvokal eller svarabhaktivokal. Denne vokalen er ein etterhengd /e/-lyd i hankjønns substantiv, men også i adjektivformer framfor hankjønnsord får

svarabhaktivokalen etterpåhengd. Det heiter for eksempel /ain kveit'e beil'e/ (ein kvit bil). I presens av sterke verb finn ein også innskotsvokalen. Som Skjekkeland (2005:61) skriv trur ein at vokalen har opphav i såkalla uharmoniske stavingar. Som regel gjaldt det stavingar der konsonantane *-r*, *-l* eller *-n* stod i utlyd, og der dei følgde direkte etter ein annan konsonant med mindre opningsgrad. Døme på slike ord er *kemr* pres., *ríkr* adj. I somme talemål har *-r* i utlyd falle bort, slik at berre innskotsvokalen står att. Dei områda det gjeld seier /kje:me/ og /gre:ve/, medan dei områda som har behalde *-r*-en ofte har /kåmmer/ og /graver/. Fleire stadar på Vestlandet, i Vest-Telemark og indre Agder finn ein talemål som har innskotsvokalen.

No går me over til å sjå på konsonantane i vallemålet. Eit særmerkt dialektdrag som ein berre finn i det tradisjonelle setesdalmålet og i vesttelemål, er overgangen frå lang *l*-lyd (dobbel-*l*) til lang *d*-uttale (dobbel *-d*) i ord. I Valle seier dei /adde/, /ait fjødd/, /fodde/ osv. I somme dialektar har ein i staden /dl/, t.d. mange stadar på Vestlandet: /adle/, /fjød/ og /fudle/. Men det vanlegaste er å uttale lang *l* i slike ord: *alle*, *fjell*, *full*.

Eit anna språkdrag det er verdt å leggje merke til når det gjeld setesdalsmål, er konsonantsambandet med /l/ føre *labial* eller *velar* konsonant. Om dette tilhøvet skriv Skjekkeland (2005:78) at: "I Setesdal og Vest- Telemark har konsonanten *l* oftast falle bort i sambanda *lk*, *lg*, *lp*, *lv* og *lm*, i nokre ord også i sambandet *ln* og *ls*. Vokalen føre konsonanten har i dei fleste høva vorte forlengd (...)". I Valle vil ein til dømes seie *mjákk* (mjølk), *he:g* (helg), *kå:v'e* (kalv) *hå:v'e* (halv), *sja:v'e/sjo:v* (sjølv). Det skal vel godt gjerast for oslofolk at dei skulle forstå at pronomenet *sja:v'e* er det same som *sell* eller *sjæl*. Det er berre *s*-en i framlyd som er lik for dei to formene.

I tradisjonelt setesdalsmål har det vore vanleg med palatalisering av både *-g* og *-k* i innlyd. Ord som *bygge* og *bakke* vert uttala /byggje/ og /bakkje/. No viser det seg at fleire dialektar går igjennom ei *avpalatalisering*, og utviklinga held fram med stor fart, skriv Skjekkeland (2005:72). Han meiner at analogidrivkrafta kan stå bak denne utviklinga. Former som *bekk* - *bekkjen* blir til *bekk* - *bekken*. Ein annan faktor i utviklinga kan vere at den palatale uttalen i fleire kategoriar ikkje blir markert i skriftmåla. Attestog (2004) intervjuar 12 ungdomar frå Setesdal, og ho fann ut at i 36 % av tilfella nytta dei palatal uttale, medan 64 % av tilfella der ein kunne ha venta palatal uttale, mangla det. Det kan verke som dette målmerket er på veg ut av setesdalsmålet.

I somme ord som startar på *kn-* har ein bortfall av *k* i setesdalsmålet. Ord som *kniv*, *kne*, *knaus* og *å knyte* vert uttala /neive/, /nejtt/, /naus'e/ og /å noyte/. Her er det interessant å dra ein parallell til engelsk, der *know*, *knee* og *knife* også vert uttala utan *k* i framlyd. Her har det altså vore ei parallell utvikling.

Formverket i setesdalsmål er meir formrikt enn i andre norske dialektar. Me skal no gå over til å sjå på kva som kjennemerker morfologien i det gamle setesdalsmålet.

1.9.2 Formverket

Substantiv

I bøyning av substantiv får mange norske dialektar *-er* som fleirtalsending i både maskuline og feminine ord i ubunden form: *hester*, *jenter* og *bygder*. Dei har altså same ending i alle desse tre orda. Men i vallemål får ein i staden tre ulike endingar: /hesta/, /jento/ og /bygdi/. I tillegg forsvinn *-r* i utlyd i ubunden form fleirtal av maskuline og feminine substantiv.

Sterke og svake hokjønnsord i bunden form eintal har ofte samanfall i talemål. Det heiter ofte *bygda* og *visa*. Men i somme talemål på Vestlandet og i Agder, har ein ulike endingar i sterke og svake hokjønnsord i bunden form. I Valle heiter det /bygdei/ og /jenta/.

Eg presenter nokre bøyingsendingar ein har i vallemål i ein tabell under her:

Maskulin bøyning	Hest'e	Hesten	Hesta	Hestan
Maskulin bøyning	Gjest'e	Gjesten	Gjesti	Gjestin
Feminin bøyning	Jente	Jenta	Jento	Jenton
Feminin bøyning	Bygd	Bygdei	Bygdi	Bygdin
Feminin bøyning	Båok	Båokjei	Bøyka	Bøykan
Nøytrumsbøyning	Heus	Heusi	Heus	Heusei
Nøytrumsbøyning	Epli	Epli	Epli	Eplei

Verb

Setesdalsmålet har tradisjonelt fleirtalsbøying av verb i presens. Ein seier *eg gjenge* og *mi gange*, *eg kastar* og *mi kaste*. I dei aller fleste norske talemål har ein ikkje lenger numerusbøying av verb. Det heiter ofte *eg går* og *me går*, og *jeg kaster* og *vi kaster*.

Setesdalsmålet har også fleirtalsbøying i preteritum, men berre av sterke verb. Ein seier *eg fekk* og *mi finge*, og *eg gjekk* og *mi gjinge*.

Ein finn au omlyd av sterke verb i presens i talemålet i Setesdal. Ein har altså former som *kje:me* og *sø:ve* i staden for *kommer* og *sover*. Dette er ikkje særmerkt for Setesdal, då ein finn det i mange norske dialektar, og i nynorsk.

1.9.3 Leksikon

Til slutt vil eg berre kort nemne nokre ord som skapar problem for meg i kvardagen min i Oslo og som eg opplever at eg stadig må byte ut for å verte forstått. Det gjeld mellom anna former som er heilt ulike dei ein finn i oslomål som t.d.: *tili* (golv), *gama* (moro), *jamt* (ofte), *etti* (igjen: i meininga 'me har ikkje meir igjen'), *stomp* (brød), *glas* (vindauga), *hin/hei/hitt* (andre), men det kan au gjelde for ord som er i slektskap med dei "allmennorske" orda, men som likevel skapar trøbbel for meg: *kaupe* (kjøpe), *sjau* (sju/syv), *sjave* (selv), *lese* (verb, å låse) og *aire* (andre). Til og med talordet *ain* (ein) skapar så store problem, at eg i somme høve må omsette det.

1.10 Oppsummering av kapitlet "Innleiing"

Eg starta denne innleiinga med å skildre tema og problemstilling for denne oppgåva. Kva skjer med talemålet til flyttarar? Korleis tilpassar valldølane seg språkleg i samtale med oslofolk? Kva dialekttrekk held seg, og kva vert modifisert? Motivasjonen for å skrive nett denne oppgåva er av di eg sjølv brukar vallemålet i Oslo, og ser at dette ikkje allstøtt går så greitt. Difor er eg interessert i å sjå korleis andre valldølar oppfører seg språkleg i samtale med oslofolk. Det har vore skrive ein god del om flyttarar innanfor sosiolingvistikkens felt i Noreg dei seinare åra, t.d. Mæhlum (1984), Omdal (1994), Røyneland (1994) og Kleivenes (2004). Attestog (2004) har undersøkt om det er liv laga i setesdalsmålet hjå ungdomen som bur i Setesdal, er det under utvikling eller avvikling, spør ho. Eg samla inn språkleg datamateriale til denne oppgåva ved å intervju informantane i to samtalesituasjonar. Dei to testsituasjonane hadde to ulike intervjuarar, og eg ville sjå om valldølane varierte språkbruken

mellom dei to situasjonane. Andre omgrep som er sentrale i denne oppgåva er mellom anna språk og samfunn, språk og identitet, normer og språkleg endring. Hypotesen min går ut på at eg trur informantane vil variere språkbruken etter dei to testsituasjonane, og at dei tilnærmar seg språkleg den dei samtalar med. Eg trur au det er slik at dei som har funne seg betre til rette i det nye miljøet vil tilpasse seg meir språkleg i retning av språket på den nye staden. Deretter la eg fram ein kort presentasjon av Valle i Setesdal, kvar bygda er geografisk plassert, noko om sysselsetting, kultur og lokale tradisjonar og forhold til byen. Så såg me på korleis forfattarar har skildra Setesdal og setesdølen. Valle vart rekna for å vere ei isolert bygd, med berre ville heier rundt seg. Setesdølane fekk karakteristikkar som livlige og snakkesalige, men valldølane vart sett på som meir innovervendte. Elles var dei glade i "det gamle" og tok vare på tradisjonar. I dag veit eg ikkje kva merkelappar folk vil setje på setesdølane, men mange tenkjer nok på folkemusikk og bunaden når dei tenkjer på Setesdal.

Til slutt i dette kapitlet såg me på språklege serteck ved vallemålet, som gjer at me skil oss ut frå dei fleste andre norske talemål, og som gjer til at folk har problem med å forstå oss. Ein finn store lingvistiske skilnadar både i morfologien, fonologien og leksikon. Det er ikkje alltid at ein finn somme ord i dei to skriftsystema som me har i Noreg ein gang. Korleis skal andre eigentleg ha kunne skaffa seg tilstrekkeleg språkleg kompetanse til å kunne forstå oss? Det er ikkje alle som er filologar. Er det ikkje truleg slik at valldølane nesten må forvente at mange ikkje vil kome til å skjone dialekten i Oslo? Kva språkleg tilpassingar eller strategiar gjer ulike valldølar som er busett i Oslo? Det skal me prøve å finne ut av.

2 Språk og samfunn

Språk er viktig, for gjennom språk så handlar me i verda, og deltek i samfunnet rundt oss. Noko av det viktigaste me nyttar språket vårt til, er å kommunisere med andre individ. Me samhandlar med andre menneske gjennom språket. Me presenterer oss sjølve blant anna gjennom språkbruken vår. Me ytrar oss, og gjev til kjenne meiningar. Me kan formidle noko om oss sjølve. Me kan diskutere og argumentere med andre rundt oss. Me kan be om noko, få noko gjort for oss. Me kan dele våre erfaringar med andre, og me kan påverke andre. Me kan gripe inn i verda, og endre ho gjennom språket. Kort sagt: språk er eit middel som gjer oss i stand til å klare oss i verda. Me lever ikkje aleine, men i eit fellesskap. Språk er noko som er utvikla, og er i stadig utvikling, i fellesskap og felles for ei gruppe. Me skapar relasjonar og sosiale nettverk gjennom sosiale samanhengar, og finn likesinna og samstemte folk me trivst i lag med. Språk er sosialt i den forstand at det representerer ein kode folk i eit samfunn er blitt einige om. Var ikkje koden felles, ville han ikkje fungere i kommunikasjonen. Språket er blitt kalla ein 'sosial kontrakt' (Sandøy 1996:17).

2.1. Språk som kommunikasjonsmiddel

Kommunikasjon er samspel. Den som talar, må tenkje over korleis tilhøyraren tolkar språkytringane på grunnlag av sine erfaringar og dei informasjonar han har. Samstundes vil nok òg tilhøyraren prøve å sette seg inn i situasjonen og bakgrunnen åt talaren når han skal prøve å forstå kva talaren kan ha meint (Sandøy 1996:15). Ein samtale er altså ein kommunikasjonssituasjon der partane samarbeider om å bygge opp ein felles tolkingsbakgrunn for det som ein snakkar om vidare utover.

2.2 Mobilitet, kommunikasjon og urbanisering

Dagens samfunn er prega av sterk mobilitet. Folk flyttar oftare, og dei reiser meir og lenger vekk enn før. Utbygging av kommunikasjon er med på å skape mindre avstand mellom folk, og mellom by og land. Bil, tog og andre kommunikasjonsmidlar gjer det mogeleg for folk å pendle dagleg mellom to meir eller mindre avskilde stadar. Mange unge frå bygda som vil ta høgare utdanning, må belage seg på eit opphald utanfor bygda. Desse faktorane bidreg til at menneske frå ulike samfunn møtest oftare enn før. Når menneske treffest, kan ein au seie at språket deira møtes. Frekvent kontakt mellom menneske og sosiale grupper gjev grunnlag for å kunne påverke kvarandre både sosialt og språkleg. Nye kommunikasjonar og

kommunikasjonsmiddel gjer at folk stadig høyrer andre talemål og stadig oftare oppheld seg i språkmiljø med andre dialektar enn den dei sjølv har (Skjekkeland 2005:23).

Men ein ser i nyare tid også ei form for urbanisering av bygde-Noreg. Sosialt og samfunnmessig vert by og bygd likare kvarandre. Tradisjonelt sett har bygdesamfunn vorte sett på som stabile samfunnsstrukturar prega av likskap. Men bygder er ikkje lenger statiske og einsarta lokalsamfunn. Uttynning, mobilitet, utdanning og individualisering er faktorar som er med på å gjera bygdesamfunna meir ulike. Mange bygder har fått endra busetjingsmønster. Familiar bur ikkje lenger einsame på store gardar. I mange bygder bur folk i dag mest i byggefelt, som fører til mindre avstand mellom folk og hus. Dei sosiale nettverka endrar seg:

Somme vil hevda at det i dag føregår ei modernisering av bygdesamfunna. I dette ligg det m.a. at me får meir homogene og valfrie nettverk i bygdene. (Skjekkeland 2009:54-55)

I eit samfunn med høg mobilitet kjem ein lettare i kontakt med folk som ein berre knyter svake sosiale band med, enn i eit meir stabilt samfunn (Skjekkeland 2009:76). Ein har kan hende fleire personar i nettverket sitt, men kontakten til kvar og ein er ikkje like sterk. Byar har ofte ein gjennomtrekk av menneske, i form av tilflytting og utflytting. Byar har høg populasjon, der menneske bur tett på kvarandre. Ein har ofte ein intens kontakt mellom folk fleire stadar frå. Ein har ei sterk sentralisering i byane av populasjon, utdanningsinstitusjonar, næringsliv og industri.

Sentrum

Byane vert ofte tenkt på som eit sentrum. Sentrum vert gjerne oppfatta som eit knutepunkt, og er difor ein viktig stad for menneska som bur rundt. Mange deler den mentaliteten om at sentrum har alt. Sentrum vert sett på som overordna i høve til periferien, då ein handlar, pendlar eller flyt der for å jobbe (Mæhlum m fl 2008:231). I sentruma eller i byane finn ein sterk sentralisering av industri, administrasjon og populasjon. Mange oppfattar byen som plassen der ting skjer. Oslo er ikkje berre Noregs hovudstad, men òg eit sentrum for kulturelle, økonomiske og politiske avgjersler.

Oslo, og andre ting som ein forbindar med Oslo, vert ofte forbunden med makt og prestisje. Oslo får slik ein normgivande funksjon i høve til resten av landet, og har lettare for å påverke andre samfunn, både sosialt og språkleg enn omvendt: ”Dette vertikale statustilhøvet er svært

viktig for den sosiale og kulturelle tilpassinga som ofte skjer når bygdekultur møter bykultur”, skriv Røyneland (1994:11). I mange tilfelle vel bygdefolk å tilpasse seg byens normer, og kanskje au haldningar. Sentrum kan sende ut signal om kva som er kult, og folk i bygdesamfunna tek etter.

2.3 Massemedia

Auka sosial mobilitet har vore med på å gje kvar enkelt av oss større kjennskap til dei ulike varietetane i det norske språksamfunnet, og innbyggjarane i lokalsamfunna representerer i vår tid mange ulike dialektar og talespråk (Kleivenes 2002:21). I tillegg vert ulike talemål spreidd gjennom etermedia. Massemedia i form av radio og fjernsyn er viktige faktorar som kan spele inn på språkbruken til menneske. Mange medieinstitusjonar i Noreg er plasserte i hovudstaden eller andre større byar. Då radioane kom på bygda, fekk folk i bygder rundt om i Noregs land høyre talemål som var ulikt sitt eige mål i deira eiga stove. Ofte har austlandske talemål dominans i media, men ein høyrar stundom mange ulike talemål. Slik kan media spreie språklege former. Sandøy (1996:141) skriv:

Ettersom desse talande massemedia formidlar nye idéar og påverkar interessene våre, formidlar dei effektivt nye ord, og dei etablerer det ”normale” ordforrådet. Synonyme dialektord kjennes dermed som avvikande, og dei kjem lettare på defensiven. Men sjølve språkssystemet blir neppe påverka direkte i merkande monn. Ei årsak til det er at desse media representerer ein einvegskommunikasjon. Tilhørarane/sjåarane snakkar ikkje med talarane.

2.4 Språksamfunn

Ein finn fleire ulike definisjonar på kva eit språksamfunn er. Éin definisjon legg fokuset på det språklege systemet, og meiner det skal vere spesifikke lingvistiske skilnadar mellom medlemene i eit språksamfunn og dei utanfor (Mæhlum m fl 2008:31). Det vil seie at dei som har sams dialekt utgjer eit samfunn. Dei som t.d. talar vallemål, høyrer til eitt språksamfunn, og dei som ikkje brukar denne dialekten, fell utanfor.

Men kva med dei individa som har vakse opp i Valle eller bur der, men som ikkje talar den lokale dialekten, men kanskje heller eit blandingsmål, høyrar ikkje dei under det same språksamfunnet? Attestog (2004:61) som undersøkte stoda til setesdalsmålet hjå 60 innfødde ungdomar i Setesdal, valde å inkludere dei unge som i utgangspunktet ikkje snakka ”typisk setesdalsmål”, av di desse ungdomane er med på å prege talemålet i ungdomsflokkane i dalen. Slik sett må ein au kunne rekne dei for å vere ein del av språksamfunnet i Setesdal. Så for å

inkludere alle som bur på same geografiske område, men som ikkje nyttar same lingvistiske system, lyt ein definere språksamfunn ut frå andre kriterium enn den reint språklege. Ein kan definere omgrepet språksamfunn ut frå ei gruppe menneske som deler eit sett av sosiale normer og haldningar til språk, sjølv om dei kanskje ikkje nyttar dei same lingvistiske formene (Mæhlum m fl 2008:31). Denne definisjonen tek omsyn til alle talemål i eit visst område.

Andre legg både språklege og ikkje-språklege faktorar til grunn for å syne at språksamfunn kan vere dynamiske og overlappande, nesten slik som ei kinesisk øskje (Mæhlum m fl 2008:32). Dei som legg denne termen til grunn meiner at t.d. valldølane i Oslo kan utgjere eit språksamfunn, samtidig som dei er medlem av større språksamfunn som setesdalssamfunnet, det austnorske språksamfunnet og det norske språksamfunnet. Kerswill (1994:159-160) snakkar om eit "nested speech community", av di éin av informantane hans kjenner tilhøyrse til gruppa Strilmigrantar i Bergen og til gruppa Stril (altså ikkje-migrerte Strilar), i tillegg til at ho er medlem av eit større språksamfunn i Bergen. Ho kan seiast å vere medlem av fleire språksamfunn samstundes.

Ein siste definisjon er at ei gruppe må kjenne at dei på ein eller annan måte høyrer saman, og språksamfunn er slik sett ein subjektiv definert storleik (Mæhlum m fl 2008:32). Setesdølar i Oslo kan verte plasserte i det setesdalske språksamfunn om dei subjektivt kjenner seg knytte til dette samfunnet og/ eller dersom dei har setesdalske drag i språket sitt. Det siste er eit objektivt kriterium for å verte plassert i det setesdalske språksamfunnet.

Venås (1991:191) legg vekt på at det å knytte seg til eit språksamfunn fyrst og fremst fins i *hugen* til den einskilde. Kerswill (1994:164) meiner at ein må inkludere alle grupper som lever på ein geografisk stad som medlemar av det same språksamfunnet, og han foreslår ein modell som gjev rom for lingvistisk og sosiolingvistisk relasjonar mellom gruppene, med å samanlikne dei språklege systema og talaranes akkommodasjonsstrategiar som viser språkleg variasjon i éi gruppe i sine sosiale relasjonar med andre. Også Milroy (1980:107) meinte at ein laut sjå utover at individ berre knyt seg til eitt språksamfunn. Spesielt underprivilegerte og grupper med låg status som ho granska i Belfast lever i tette, mangfaldige nettverkssamfunn, og det er ikkje overraskande at ein finn ulike kommunikative normer *innanfor* dei ulike fellesskapa, seier ho. Eit fullverdig medlem av eit språksamfunn må ta til seg adekvat språkleg kompetanse: "A fully component member of a speech community also needs to know how, when and where to speak" (Milroy 1980:108).

I seinare tid har mange sosiolingvistar teke avstand frå ideen om ”språksamfunn” og bruker i staden nemninga *språkleg praksisfellesskap* (community of practice). Denne termen ”attends to social ‘doing’ in place of structural ‘being’ (Coupland 2009:49), som er ei sosial organisering innanfor eit praksis fellesskap, der individ- og gruppeidentitetar vert konstruert, og ein kan observere framveksten av symbolske prosessar som knyt individet til gruppa. Det kan mellom anna vere klesstil, aktivitetar eller tale, som også skil dei ut frå andre grupper. Omgrepet *språkleg praksisfellesskap* fungerer betre som eit analytisk og teoretisk verkty i samfunn prega av stor heterogenitet og som er språklege diffuse, då samfunn som er prega av dialektkontakt og fleirspråklegheit er lite tente med eit omgrep som føreset eit felles sett av normer for språkbruk (Mæhlum m fl 2008:32).

2.5 Dialekt og standard

The term ‘dialect’ in sociolinguistics is used to describe the speech characteristic of a region (regional dialect) or of a group defined by social or occupational characteristics rather than by region alone (social dialect). (Mesthrie 2010:43)

2.5.1 Dialekt

Ein dialekt er eit språk. Men når me prøvar å dele inn språk og dialektar, ynskjer me å skilje mellom dei to omgrepa. Då er dialekt eit underomgrep til språk. Til vanleg finn me det føremålsteneleg å rekne norsk som eit språk, og undereiningane av norsk kallar me dialektar (Sandøy 1996:22). Lingvistar har ikkje klart å kome med ein eintydig definisjon på kva som eigentleg ligg i omgrepet ’språk’ til skilnad frå overlappande einingar som t.d. ’dialekt’. Av denne grunn vert omgrepet *varietet* nytta for å unngå å avgjere på førehand om ein viss eining skal oppfattast som ’eit språk’ eller ’ein dialekt’ (Mesthrie 2010:8).

Ein kan ha ulike definisjonar på kva som ligg i omgrepet dialekt. I tillegg til den lingvistiske definisjonen som ser på dialekt som ein geografisk, sosial eller etnisk varietet som utgjer eit komplett språkssystem, kan ein au legge til grunn ein sosiologisk definisjon. Då vert dialekt sett på som ein varietet som kunne ha fungert som eit språk, men som ikkje er formelt standardisert (Mæhlum m fl 24-25). Andre legg vekt på den psykologiske definisjonen, som baserer seg på at dialekt er den talemålsvarietet som ein person lærer fyrst, uavhengig av kva status denne varietetten måtte ha.

Dialekt er ”Variant av eit språk som vert tala innanfor eit visst geografisk område” (*Nynorskordboka*). Ein må kan hende modifisere utsegna noko: Innbyggjarane på ein viss stad

delar mange fellestrekk ved språket, og dei talar tilnærma likt, men ingen talar plent likt. Dialektar refererer til ideelle språkssystem som eigentleg ikkje eksisterer. Sjølv om individ er vakse opp på same plassen, er jamgamle osb., så vil språkbruken til kvar og ein variere. Omgrepet *idiolekt* er ofte nytta for å skildre eit individs sereigne måte å tale på (Mesthrie 2010:42). Å skildre ein dialekt er det same som å generalisere. Det vil seie at same kor avgrensa me vil definere ein dialekt, må me strengt tatt rekne med individuelle avvik som me overser. I denne tydinga er ein dialekt altså ei språkssystematisk idealisering (Sandøy 1996:23).

Ikkje alle vil vedkjenne seg at dei talar dialekt. For mange nordmenn er dialekt eit namn ein set på det språket som er avvikande eller fremmendt, men likevel norsk (Sandøy 1996:11). Kva er dette språket avvikande frå? Det føreset at omgrepet *dialekt* må verte målt i mot noko som vert oppfatta som 'normalt' eller 'standard' (Sandøy 1996:11). Mange vil kanskje hevde at dei som pratar tilnærma bokmål ikkje snakkar noko form for dialekt. Dei ser kanskje heller på dette språket som "vanleg", "normal" eller "standard"-talemål. Sandøy, på den andre sida, seier at *alle snakkar dialekt*. Dei som har eit slags blandingsmål, og som ikkje fell under nokon typisk gjenkjenneleg dialekt, vil kanskje ikkje omtale seg sjølv som dialekttalar, då dei sjølve, og tilhøyrarar, kan ha vanskar med å setje ein presis merkelapp på blandingsmåla.

2.5.2 Standardtalemål

(...) i mange norske språkbrukeres bevissthet er det et delvis eller fullstendig sammenfall mellom oslomål på den ene siden og et standardtalemål på den andre (...). I praksis betyr det av vi gjerne oppfatter et bokmålsnært, sentraløstnorsk talemål som en overregional, allmennorsk og på sett og vis geografisk nøytral språkkode. (Mæhlum m fl 2008:97)

Standardtalemål har funksjon som eit overregionalt talemål som står over regionale, sosial og etniske skilje (Mæhlum m fl 2008:25). Somme ser på standardtalemål som overordna dialektar, sosiolektar og etnolektar, medan andre definerer eit standardspråk som ein form for dialekt, som er knytt til spesifikke sosiale grupper, og tenkjer då på utdana folk eller folk med høg status og autoritet i det gjeldande samfunnet (Mesthrie 2010:20). Standardspråket har spesifikke funksjonar som skal tene samfunnet og fellesskapet, og ein knytt det til t.d. skriftmål, utdanning, radio og fjernsyn. Standardspråk har vorte oppfatta som motsetnaden til dialekt. Dialekt er ofte definert som 'ein stadbunden varietet av eit språk', og i det høve må standard eller normert språk vere ein varietet som *ikkje* er stadbunden (Venås 1991:107).

Likevel er det talemålet rundt hovudstadar eller samfunnselitens talemål som ein ofte knytt med standardtalemål.

Har me noko form for standardtalemål i Noreg? Me har ikkje ei kodifisert talemålsnorm eller offisielle uttaleordbøker, slik som andre land i Europa har. Men truleg er det mange som likevel tenkjer på somme talemål som meir standard enn andre. Røyneland (2005:53) skriv at sidan me har to offisielle skriftspråk i Noreg, har me i prinsippet to standardtalemål, der den eine er ei talt form av det offisielle bokmålet, og den andre av den offisielle nynorsken. I t.d. NRK radio og fjernsyn skal det nyttast såkalla normert tale, og programleiarane må legge talen sin til normert bokmål eller normert nynorsk. Ofte har vestkantdialekten i Oslo vorte utpeika som den varianten som ligg nærast ein bokmålsstandard, men det kan vere fornuftig å dele opp i fleire standardar, t.d. ein språkleg konservativ standard og ein meir radikal standard:

Medan den *konservative standarden* ligg nær den tradisjonelle ”Oslo-vest-dialekten” og blir assosiert med høg sosial klasse og sosiokulturell og økonomisk prestisje, er den *radikale standarden* eit meir variert, folkeleg og gjerne austkantprega oslomål som gir assosiasjonar i retning av urbanitet og modernitet. (Mæhlum m fl 2008:27)

Den sosiale situasjonen kan spele inn på bruken av standardformer. Jo meir formell, offisiell eller høgtidleg ein situasjon er, di sterkare er forventningane om at ein bør bruke eit standardisert språk (Mæhlum m fl 2008:98). Men i Noreg opplever ein at mange bryt desse normene ved å t.d. bruke dialekt i eit debattprogram på fjernsynet. Det kan få positive sanksjonar, då vedkomande kan verte oppfatta som truverdig, sympatisk og tillitsvekkande, men ein kan au få negative sanksjonar slik som at ein ikkje vert teke seriøst av tilhøyrarane.

2.5.3 Skriftspråk

Standardtalemål ligg ofte nær offisielle skriftspråk. Ein skriftspråkleg standard er vedteken og konstruert med eitt formål, å tene som eit fellesspråk (Mæhlum m fl 2008:25). Det er som oftast styresmaktene som ”rår” over offisielle skriftspråk, og som normerer skriftspråket. I skrift kan ein tale om rett og feil bruk av ordformer. Difor vert ofte standardformer sett på som ”korrekte” former av språkbrukarar, og formene som avviker frå standarden vert oppfatta som ”ukorrekte”. Dette vert av mange truleg overført til tale au, slik at uttale som samsvarar med standard vert vurdert som den rette måten å uttrykkje seg på, og former som ikkje samsvarar med standard er feil, eller mindre gode måtar å uttrykkje seg på. Standardspråk fører til likskap og homogenitet i språksamfunn, då dei kan presse ut lokale, dialektale former.

Talemålet kan sjølvsagt òg verte påverka av skriftmålet. I somme språksamfunn er det tydeleg at skriftmålet på eit tidspunkt har vore førebilete for talen. Det gjeld fyrst og fremst det me kallar høgare talemål i byane (Sandøy 1996:18). I ordforrådet har utan tvil skriftmålet stor innverknad. Dessutan bruker folk i dag skriftspråket jamt over meir enn tidlegare generasjonar ved at dei les meir. Informasjonen om nye ting og førestillingar kjem ofte nettopp gjennom det vi les, og dermed kjem òg nye ord den vegen. Skriftmålet verkar såleis med til å standardisere ordforrådet og ordlegginga i dialektane (Sandøy 1996: 140).

Dialekten er eit talt språk, og dermed er han det språket menneske lærar fyrst. Med omgrepet 'norsk' er det truleg mange som likevel tenkjer på skriftspråket. Likeeins er det skriftspråket mange ser til når dei er opptekne av kva noko "eigentleg heiter". Dette kan kome av den "nøytrale", overdialektale rolla skriftmålet spelar, ettersom den er "gyldig" for heile landet (Sandøy 1996:18). Men viktigast, fortset Sandøy, er nok den prestisjen skriftmålet har fordi bruken av det tradisjonelt har vore knytt til maktposisjonar i samfunnet, i motsetnad til dialektane, som lenge har vore sterkt nedvurdert. Men, talemålet kom lenge før skriftspråka, det er det me lærar fyrst og skriftmåla byggjar på talemåla, seier Sandøy (1996:17).

2.6 Status og prestisje

Å fastlegge det korrekte er ei sterk markering av kva som skal ha status i samfunnet, og å tildele slik autorisasjon er ei kulturpolitisk handling. (Mæhlum m fl 2008:172-3)

Prestisje har å gjere med "anseelse", "innflytelse", "posisjon" eller kan brukast om noko som har sterk stilling i folks omdøme. Skriftmål får har høg sosial status av di dei er ein nasjons offisielle språk, og høg sosial status gjev prestisje. Skriftmål er standardiserte språk, knytt til maktposisjonar i samfunnet, har ein overdialektal rolle og ei defineringsmakt om korrekt og ukorrekt språkbruk. Venås (1991:232) meiner ein har fått ein resiprok verknad av omgrepet *prestisje*: "Skriftspråket fekk prestisje frå brukarane, og det gav brukarane prestisje attende". Bokmål må vel kunne seiast i somme høve å ha høgare status enn nynorsk her i landet, men dette kjem ikkje av eigenskapar i sjølve språket, men heller sosiale, kulturelle, politiske og historiske forhold. Bokmål er knytt til større byar i Noreg, og er meir utbreidd og brukt enn nynorsk skriftmål. Dialektane har ofte vorte nedvurderte i forhold til skriftmålet, når det gjeld prestisje og status:

Mange studier viser at et standardisert språk assosieres med prestisje og kompetanse dvs. tradisjonelle *statuskvaliteter*, mens regionale eller rurale koder på sin side

signaliserer høy grad av personlig integritet og troverdighet, det vil si typiske *solidaritetskvaliteter*. (Mæhlum m fl 2008:96)

Kan dialektar ha ulik prestisje? Korleis får språklege varietetar prestisje? Eller er det folka som bruker varieteten som har prestisje? Ofte vert talemål eller varietetar knyt til den gruppa som brukar språket. Vestkantmålet i Oslo har ofte vorte assosiert med folk som har høge sosiale posisjonar i samfunnet, dei er ofte velstående og kan utøve meir innflytelse generelt. Mange opplever at dei som kjem frå Oslos vestkant snakkar ”pent” og ”korrekt”, medan folk frå austkanten pratar meir ”vulgært”. Mange vurderar det ofte slik at folk med ein typiske vestkantuttale tener meir, har meir makt og høgare sosial status enn dei med ein austkantvarietet. Dei som snakkar meir ”korrekt”, vert ofte også oppfatta som meir intelligente enn andre. Men det ligg ikkje språklege vurderingar til grunn for å avgjere om ein uttale har høg verdi. I USA assosierar ein med, at ein uttale av *-r* i ord som *car* og *bird* høyrer til statusmålet, medan i England høyrer ein slik uttale til bygdedialektar som har låg sosial verdi. Det er altså ikkje sjølve språket som avgjer kva uttale som skal få status, men heller gruppa som brukar det (Venås 1991:246-247). At talemålet på vestkanten i Oslo er rekna som det mest sosialt aksepterte talemålet i Noreg, er fordi mange reknar med at det høyrar heime i spesielle situasjonar, til og med på stadar der ingen bruker denne prestisjedialekten når denne stereotypien (Sandøy 1996:120). Dette ser me blant anna av at varieteten får funksjon som stilistisk markør t.d. ved sitat, karikering eller ironi, eller når barn leikar på oslomål.

Det me reknar som prestisjeformer i Noreg, er i stor grad identisk med normert ”moderat bokmål”, og det er nærliggande å tenke seg at den auka kontakten med skriftmålet får skriftbiletet til å stå sterkare i språkmedvettet vårt, slik at det verkar inn når me skal bruke talemålet (Sandøy 1996:140). Bokmålsnære talemål kan få prestisje, då dei ligg tett opp til skriftmålet som har prestisje. Viss det er slik at oslovestvarieteten gjev meir prestisje til talaren, kvifor snakkar ikkje alle denne varieteten og kvifor spreier den seg ikkje? Venås (1991:139) skriv at det er i hovudsak språket i frå Oslos austkant som spreier seg til dei nye forstadene og drabantbyane, eller ei modifisert utgåve av det gamle målet frå austkanten, det såkalla ”vikamålet”, enda ein kunne tru at nettopp i ei slik språkleg smeltegryte kunne prestisjefaktoren verke sterkt. Men å skilje seg ut språkleg kan i somme høve, vere ein reaksjon på det rådande standardspråket, og ha ein *identifiseringsfunksjon* for talaren. Venås (1991:250) skriv: ”Kjensla av å høyre saman i ei gruppe skapar såleis positive språkhaldningar til gruppespråket, og desse haldningane reiser ei motnorm til statusmålet”. Labov snakkar om at visse språkdrag eller variantar kan ha open (overt) og skjult (covert)

prestisje, der open prestisje viser til positive eller negative vurderingar av varietetar som samsvarar med dei dominerande normene i det aktuelle samfunnet, ofte fremja av media, utdaningsinstitusjonar og høgare samfunnslag (Mesthrie 2010:89). Omgrepet skjult prestisje brukar ein om språk som har ein skjult verdi eller, som me har vore inne på ovanfor, identifiseringsfunksjonen til språket (Sandøy 1996:117). Det at somme variantar som vert oppfatta som ”stygge” og ”breie” held seg, har å gjere med at talaren visar solidaritet til ei sosial gruppe ved hjelp av språket.

Grupper med låg økonomisk status har gjerne også låg sosial status og låge vurderingar av seg sjølve og sitt eige språk eller sin eigen dialekt (Mæhlum m fl 2008:65). Ved å bruke ”statusformer” eller språklege former henta frå statusspråket, kan talarar gjeve uttrykk at dei tilhøyrer ein høgare sosial klasse enn dei i realiteten gjer. I grupper prega av middelklassen utnyttar ikkje medlemmene språket like mykje som lojalitetsmarkør, men meir som suksess- eller statusmarkør (Mæhlum m fl 2008:214).

Osломål har ikkje like høg prestisje i dag, som før 1970 åra. Det er i dag større toleranse overfor dialektane, og innflyttarar til byane utstrålar større sjølvstillitt, slik at dei oftare klarar å stå i mot dei meir prestisjefylte bymåla. Flyttarane har truleg fått eit sterkare medvit om eigen kulturell bakgrunn (Mæhlum 1984:30). Kleivenes sine informantar er opptekne av likeverd når det gjeld talemål, og meiner at standardspråkets tilsynelatande status kan mellom anna verke nedlatande mot andre ’naturlege’ språkvarietetar (Kleivenes 2002:108). Kerswill (1994:41) skriv at konservative (tradisjonelle) dialektar ofte har høg grad av prestisje innanfor stabile lokalsamfunn. Det er tilsynelatande ikkje berre bymål som kan få språkleg status. Men det skil noko mellom dei to samanhengane. Det at dialektar får status går meir på språklege kriterium enn at folka som brukar han, har prestisje eller sosial status.

Bygdemål og bymål

I eit samfunnsperspektiv som er definert ut frå skrift- og statusmål, kan dei fjerne dialektane verke ekte og fine, som ovringar av fin, gammal kultur, medan avvikande bymål verkar simpelt. (Venås 1991:256)

I byane finn ein som regel fleire varietetar side om side. Ein har ofte eit ”gatespråk” i tillegg til det ”høgare talemålet” som er knytt til sosiale lag med høg status. Bymål har ofte vorte oppfatta som eit blandingsmål av dei fyrste dialektgranskarane (Skjekkeland 2005:28), og dei var ikkje spesielt interessert i å granske dei norske bymåla. Dialektgranskarane var meir opptekne med å granske dialektane ein fann i ulike bygdesamfunn. Ivar Aasen tykte best om

dei dialektane som låg tettast på gamalnorsk, og dermed dei mest arkaiske talemåla. Han omtala dei som ”ekte, og ”rette norsk morsmål, og for mange dialektgranskarar har det vore ein tendens til at einskilte dialektar har vorte sett på som gjevare og meir verdifulle (Røyneland 1994:6-7). Det gjeld spesielt då dei ”eldste” og mest ”opphavlege” dialektane der ein har bevart flest norrøne drag. Dialektar som skil seg mykje frå skriftmålet og andre statusmål kan verte vurderte positivt, medan dei dialektane som skil seg lite ut frå standardmål vil verte vurdert negativt. Folk flest vil kunne sjå den siste som avvik frå ei norm, medan dialekten som skil seg meir ut vil bli rekna som eigne normer (Venås 1991:256). Men, der by- og bygdemål kjem saman, har bymålet som oftast den høgaste sosiale prestisjen (Venås 1991:110), og dialektalarane innrettar seg meir til bymålet enn omvendt.

Har setesdalsmålet prestisje?

Av di vallemålet skil seg mykje ut frå andre norske talemål, kan det føre til at dialekten oppnår ei viss prestisje, kanskje spesielt hjå dialektgranskarar. Dialekten har halde på mange arkaiske trekk, som knyt han til gamalnorsken. Såleis kan dialekten spele på gamle nasjonalromantiske strenger, og det ”urnorske”. Dette talemålet får stor merksemd av andre nordmenn. Det er ein dialekt som dei sikkert sjeldan høyrer, då den er lite utbreidd. Blant bygdemål har setesdalsdialekten truleg høg prestisje. Om ein samanliknar med verdien til bygdemål som ein t.d. finn omkring i det flate austlandsområdet har slike ”eldre” talemål meir status. Truleg av di dei skil seg meir ut frå ”standard”-måla i hovudstaden, enn t.d. østfoldsk eller hadelandsmål.

Kultur skal ein ta vare på, og språket må kunne seiast å vere del av kulturen. Difor vert det viktig å bevare dialektar som kan seie noko om den menneskelege framferd ei har hatt i dei ulike kulturane. Setesdal har fokus på å bevare gamle tradisjonar i byggeskikk, bunadsdrakt og folkemusikken. Dalen held liv i mange sernorske kulturformer, så sjølv om me har ein identitet som skil oss frå mange andre nordmenn, er det tradisjonelle norske verdier me bygger vår kulturelle og språklege identitet på.

2.7 Normer

Normer kan generelt sies å være den typen forestillinger som får oss til å handle konformt, altså oppføre oss på liknende måte som andre i våre sosiale omgivelser. En norm representerer dermed en form for konsensus, en slags overensstemmelse mellom oss som enkeltindivider og våre sosiale omgivelser. På det viset utgjør normen en sosial konvensjon, en bevisst eller ubevisst aksept av hva som blir betraktet som ”passende” atferd i gitt situasjoner. (Mæhlum m fl 2008:90-91)

Omgrepet *norm* er ein term som vert brukt på fleire samfunnsvitskaplege fagområdar, og ein eintydig definisjon kan difor vere vanskeleg å framstille. Men det sentrale innhaldet må vere samanfallande med *regel, rettesnor, mønster, det gjennomsnittlege, det alminnelige og ordinære* (Mæhlum m fl 2008:90). Sandøy skildrar normer som kollektive mønster for åtferd, altså som noko overindividuell. Han seier at : ”*Normene er ei tru hos individet om kva som er forventa åtferd i samfunnet* (Mæhlum m fl 2008:174-175).” Desse normene, eller trua, ligg i den sosiale orienteringa hjå individet. Me vil handle i tråd med det som er forventa av oss, elles kan me få sanksjonar på det me gjer. Menneske er avhengige av sosial aksept, og vil heile tida tolke reaksjonar og haldningar som det opplever i ulike situasjonar, for så å handle meir konformt neste gong. Opplever individet gjentekne negative reaksjonar på ei viss åtferd, er han ofte innstilt på å endre denne åtferda, for å unngå slike sanksjonar. Reaksjonar på språkbruk som stikk seg ut, saliente former, kan føre til at talaren vil modifisere seg, om han ser det nødvendig.

2.7.1 Tre sentrale komponentar

Mæhlum skildrar normomgrepet som satt saman av tre sentrale komponentar. Normer er blant anna allmenn aksepterte åtferdsmønster innanfor ei gitt individgruppe. I tillegg kan normer vere vurderingar eller haldningar menneska har, som til dømes mot menneskeleg åtferd eller måtar å opptre på. Og til slutt er normene resultat av reaksjonsmønster frå omgjevnadene som individet får i samband med ein viss åtferd. Slike sosiale sanksjonar kan opplevast i form av sosialt press, og kan vere med på styre individets åtferd i samsvar med bestemte åtferdsmønster (Mæhlum 1984:23-24).

Normer bestemmer menneskes åtferd gjennom forventa opptreden i eit interaksjonsforhold mellom enkeltindividet og hans sosiale omgjevnadar. Når individ veks opp, lærer dei seg kva for åtferd som er akseptert og ikkje-akseptert i det samfunnet dei veks opp i. Dette er uskrivne normer, som individa ofte følgjer umedvite, og dei vert innøvde gjennom den såkalla *sosialiseringprosessen*.

Internaliserte normer

At ei norm er internalisert, betyr at ho er vorte teke opp og integrert i språkbrukarens eigen omgrepsoppfatning. Mæhlum seier det slik: ” (...) det som i utgangspunktet framstod som krav og forventningar fra omgivelsene, [kan] mer eller mindre ubevisst bli akseptert og

integreert i det enkelte individs personlige normsystem” (Mæhlum m fl 2008:92). Individ følger normer umedvite og undermedvite. Normene er usynlege og ofte tekne for gitt.

Med bakgrunn i de tre sentrale komponentene atferd, holdninger og reaksjonsmønstre kan vi dermed si at en norm har funksjon som en slags rettleidende instans eller en kontrollmekanisme i sosial samhandling. (Mæhlum m fl 2008:91).

2.7.2 Kven utøvar det sosiale presset?

Kven er det som har innverknad på åtferda vår? Mæhlum skriv at dei ein kjenner personleg og som ein står i ein stabil kontakt med over eit større tidsrom fungerer som individets viktigaste norminstansar, og utøvar sosial kontroll over individet. Primærgruppa utgjer familien, vener, naboar og kollegar. Venane til individet vert ofte omtala som jamaldringsgruppa, og i vårt samfunn er barnehagen og skulen viktige sosialiseringssagantar. I tillegg til primærgruppene hevdar Mæhlum, at massemedia fungerer som ein sosialiseringssinstans (Mæhlum m fl 2008:91). Alle desse instansane er med på å formidle normer. Gjennom haldningar og sosiale sanksjonar oppmoder dei individet til bestemte åtferdsmønster. Innafor det samfunnet eller den sosiale gruppa individet lever i, fins det normer som seier kva som er ”rett” og ”galen” åtferd” (Sandøy 1996:101).

Sosiale normer vert ofte oppfatta som eit gruppefenomen: ”Normene blir etablerte og haldne oppe innafor grupper; der er dei ein del av fellesskapen gruppemedlemmene i mellom” (Sandøy 1996:101). Andre normberarar eller normsendarar for eit visst samfunn, er ofte dei som sit med makt, innehar visse posisjonar og utøvar innverknad. Hovudstaden får ofte normgjevande funksjon, og også t.d. talemåla ein har her og andre kulturformer kan spreie seg frå desse normsentra.

Norm og språk får nok mange til å tenkje på skriftspråket, og då fyrst og fremst i form av offisielle rettskrivingsvedtak (Mæhlum m fl 2008:90). Skriftspråket skal vere i samsvar etter vedtekne normer, slik at brukarane skal ha felles grunnlag til å uttrykkje seg. Når det gjeld skriftspråk kan aviser, Språkrådet og forlag sende ut signal om kva som er ”godtekne” målformer. Men kva med talemålet? Kan ein snakke om rett og gale bruk der? Normer er sosial åtferd som vert oppfatta som det normale. Fins det språk som vert oppfatta som ’det normale’ i det norske språksamfunnet?

2.7.3 Normer og talemål

Skriftspråk og standardtalemål får ofte funksjon som normeringsfaktorar, og det er ei kjend sak at somme menneske prøvar å nærme talemålet sitt til skriftmålet, anten i visse situasjonar eller meir permanent (Skjekkland 2009:79). I Noreg har me ikkje normerte uttalebøker, som fortel oss rett uttale av ord. Men på lånord har det likevel etablert seg ei norm i uttalen av desse orda, med trykket på siste leddet: ba'n, na'sjon (Skjekkland 2005:33), og ein finn ofte trykkplasseringa markert i ordlister. Skjekkland (2005:33) skriv at Norsk Språkråd tilrådde i 2001 å ta vekk trykkmarkeringa i ordlistene. Når eg slår opp i *Bokmålsordboka* og *Nynorskordboka* på internettet i dag, ser eg at trykkmarkering er tilstades i *Bokmålsordboka* (bana'n, nasjo'n), men fråverande i *Nynorskordboka*.

2.8 Oppsummering av kapitlet "Språk og samfunn"

Språk er viktig for gjennom språk kan menneska handle og samhandle. Mobilitet og kommunikasjon i dagens samfunn gjer at menneske frå ulike språksamfunn kjem meir i kontakt med kvarandre, og då kan ein au sosialt påverke kvarandre. Dialektar er stadbundne talemål, medan standard, som er det motsette av dialektar, må såleis vere ikkje-stadbundne språklege varietetar. Likevel er det slik at språk som vert snakka i ulike sentrum og gjerne hovudstadar, får status og prestisje, og vert slik sett rangert som overordna andre varietetar. Skriftspråk får ofte høg status, av di det er eit offisielt og normert språk og vert vurdert som meir "korrekt" enn t.d. former som vik av frå skrift. Normer er kollektive mønster for åtferd, og normer er ei oppfatning om kva som er forventa av einskildindividet i bestemte sosiale situasjonar.

3 Språk og identitet

Det språklege uttrykket er berar av innhald, men det også sjølv innhald, for bruk av ein språkvarietet eller eit språkdrag kan gje konkrete og ofte presise opplysingar om den som talar. (Venås 1991:246)

Når menneske ytrar seg, ligg det meir informasjon i det språklege uttrykket enn det ein kanskje fyrst tenkjer over. Måten menneske uttrykkjer seg på, kan reflektere delar av deira personlegdom. I denne delen skal me sjå nærare på emnet *identitet* og kva som ligg i dette omgrepet. Seier språkbruken noko om kven me er eller kven me ynskjer å vere? Kan talemålet slik sett avdekkje eller tilsløre identitet? Kan språk signalisere noko om kva gruppe me tilhøyrrer eller ynskjer å vere ein del av? Kva er det som gjer at somme held på dialekten, medan andre vel å modifisere han i ulike situasjonar? Har språkbrukarens kontakt med heimstaden noko å seie for korleis han vel å uttrykkje seg munnleg? Og til slutt, kva er stereotypiar, og korleis veks dei fram?

3.1 Kva er identitet?

Who am I? What groups do I belong to? Who shares the language that I speak and hence project my self-concepts in? (Le Page & Tabouret-Keller 1985:244)

I sitatet over stiller forfattarane spørsmål om kva identitet inneber: Kven er eg, kva grupper er eg ein del av og kven har det same språket, som eg bruker til å presentere mitt eige sjølvbilete? Omgrepet *identitet* er den del av personens sjølvoppfatning som opplevast som ”særleg, ekte og typisk” for vedkomande (Venås 1991:106). Identitet er det elementet eller dei elementa som gjer individa spesielle, og det som gjer at dei anten er like eller skil seg frå andre individ kring seg. Alle individ må ein kunne sjå på som særeigne og unike. Det fins berre éin av kvar av oss, og alle har sine individuelle karakteristika som gjer dei til den dei er. Skjekkeland (2009:32) meiner omgrepet *identitet* kan vere noko uklårt og ser til kva psykologen Åge Steinset har sagt om emnet. Steinset seier *identitet* er alle førestellingar eller sett av førestellingar – medvitne eller umedvitne - som individet har om seg sjølv. Individet har fire sider ved seg som utgjer den totale identiteten: Den *verkelege* identiteten er grunna på dei førestellingar ein person reint privat meiner er ei sann og aktuell oppsummering av seg sjølv, medan den *ideale* identiteten viser korleis ein person *ynskjer* at han var. Den *frykta* identiteten er grunna på førestellingar personen tek avstand frå, medan den *kravde* identiteten avgrensar det personen gjerne vil at andre *skal tru* er den verkelege identiteten hans.

Psykologen Teigen seier at det me gjer, bestemmer kven me er, i alle fall eit stykke på vegen (Mæhlum 1993:14), og illustrerer det med at ein er idrettsmann om ein driv med idrett, og ein er forfattar om ein skriv bøker. Nokre identitetar kan vere sterkare knytt til åtferda enn andre, fortset Teigen (Mæhlum 1993:15). Ein syklist sluttar å vere syklist når han parkerer sykkelen, men han sluttar ikkje å vere nordmann fordi om han legg skia på hylla og kuttar ut brunosten.

3.1.1 Fastlagt eller skiftande identitet

Mæhlum (1993:1) spør om *identitet* er ein bestandig og uforanderleg storleik som er immun mot ytre påverknader og sosiale impulsar, eller om identitet er noko som kan endrast heilt eller delvis over tid. Ein opererer ofte med ulike idéhistoriske retningar om oppfatning av identitetsomgrepet. Den *essensialistisk* identitetsoppfatninga ser på identitet som noko permanent, evig og uforanderleg. Denne retninga meiner identitet "(...) er basert på en forestilling om tings vesen og sanne natur. Ifølge en essensialistisk oppfatning er et individs identitet konstituert som et sett medfødte kjerneegenskaper" (Mæhlum m fl 2008:109). Identiteten består av ein kjerne som er gjeven og medfødt, noko som er "indre genuint" og naturleg gjeve. Ei anna oppfatning når det gjeld synet på identitet, er den *konstruktivistiske* identitetsoppfatninga. Denne retninga ser på identitet som noko som er variabelt og dynamisk. Identitet er noko heterogent og samansett, og utan kjerne. Identitet tileignar ein seg gjennom åtferd, livsstil og utsjånad. Identitet er i denne samanhengen ein kulturgjeven storleik: "Identitet er noe som konstrueres og konstitueres underveis, avhengig av ytre forhold, og den er følgelig foranderlig" (Mæhlum m fl 2008:110). Eit tredje alternativ i synet på identitet som Mæhlum tek opp, er ein *syntese* av dei to retningane ovanfor. Ein kan samanlikne identiteten med ei å, der ein inkluderer elveleiet. Noko endrar seg, medan andre ting står fast. Denne metaforen tek omsyn til både det foranderlege og variable ved identiteten, representert ved vatnet i åa, samstundes som den au legg vekt på det stabile og meir konstante, representert ved elveleiet. Elveleiet vert endra gjennom den aktiviteten åa gjer, slik at noko held seg stabilt, medan andre eigenskapar endrar seg. Dette er ei form for kompromissløyising mellom dei to ulike syna om kva som ligg i omgrepet identitet, og er ein dialektisk tilnærming til kva omgrepet identitet inneber.

Venås (1991:106) seier at: "(...) *identitet* har å gjera med sjølvbilete og sentral sjølvoppfatning og med livsstil. Ut frå ei slik tolking av mennesket vil somme kan henda tala om menneskekjernen". Kva består denne "kjernen" av? Eg forstår det slik at det som utgjer kjernen, er ting som held seg meir stabile for individet, medan andre aspekt som ikkje er del

av denne kjernen, er meir utskiftelege. Om eg t.d. hadde skifta genser eller klippa håret mitt frå ein dag til ein annan, ville ingen ha reagert noko større på det, men om eg plutsleg hadde snakka ein annan dialekt, ville dei som kjenner meg truleg ha reagert. Språk må vere noko som er nært knytt til individet.

3.1.2 Gruppeidentitet

(...) et individs identitet blir utkrystallisert i spenningsfeltet mellom det individuelle og det kollektive” (Mæhlum m fl 2008:108).

Psykologen Karl Halvor Teigen seier den personlege identiteten er det som gjer kvar av oss unike i forhold til andre. Den sosiale identiteten, på den andre sida, utgjer dei eigenskapane som gjer at individet er kvalifisert til å vere medlem av ulike grupper (Mæhlum 1993:4). Det komplekse identitetsomgrepet rommar to former for ”sammenhet”: det individuelle og det kollektive. Det som gjer kvart individ unikt, er dei karakteristika som gjer individa forskjellige frå kvarandre, men samstundes dei eigenskapane som baserer seg på likskap og fellesskap som gjer at individa knyter seg til sosiale grupper. Omgrepet *identitet* rommar såleis eit ‘eg’ og eit ‘me’, og den sosiale og individuelle identiteten vert til i vekselverknad med kvarandre (i Skjekkeland 2009:33).

Når menneske vert sosialiserte inn i samfunna dei veks opp i, dannar dei seg ein sosial identitet i tillegg til den individuelle identiteten. Sosialiseringprosessen gjer oss kvalifiserte til å vere ein del av ei gruppe. Individ identifiserer seg ofte med ulike grupper i samfunnet, til dømes familien, venegjengen eller lokalsamfunnet (Skjekkeland 2009:32). Sandøy (1996:101) skriv at *ei gruppe* er uttrykk for personar som står i eit nærare sosialt forhold til kvarandre enn til andre utanfor gruppa. Medlemene av gruppa kjenner seg meir knytte til einannan enn til dei som står utanfor gruppa. Det typiske er at personar fyrst vert klar over sin gruppeidentitet når gruppa er i minoritet, eller når ein konfronterast med personar som tilhøyrer ei anna gruppe, seier Teigen (Mæhlum 1993:14). Røyneland (1994:18) spør kva som gjer at individ tykkjer at dei sjølve høyrer til ei bestemt gruppe, og kva som må til for at også andre skal oppfatte at dei høyrer til den bestemte gruppa. Like viktig som at individet sjølv meiner han er eit fullverdig medlem av ei gruppe, må også andre utafor gruppa kunne plassere det same individet i denne gruppa for å få sosial relevans. Sosiale kategoriar vert såleis skipa av di det «etablerer likhetene *innad* i den egne gruppen og på samme tid understreker forskjellene *utad* til andre grupper» (i Mæhlum 1993:3). Kva eigenskapar har individet som gjer det kvalifisert til å vere ein del av gruppa? Det kan vere ulike ting som ligg til grunn for at individ vert

medlemer av ulike sosiale grupper, men fyrst og fremst har gruppemedlemene noko til felles med einannan. Det kan vere at dei deler alt frå same kulturelle, sosiale eller etnisk bakgrunn til klesstil, aktivitetar, eins haldningar og/eller ikkje minst same språk.

Giles (1979:52) skriv at når medleamar frå ulike grupper er i kontakt med einannan, vil dei samanlikne kvarandre ut frå ulike mål eller storleikar som er viktige for dei, slik som t.d. personlege kjennemerke ('attributes'), kompetanse ('abilities'), materiell eigedom ('material possessions') og liknande. Desse sosiale samanlikningane mellom gruppene vil skape mål ('dimensions') som gjer at individa skil seg ut frå andre grupper ('positively distinct from the outgroup'). Dette vil sikre at gruppa har ein adekvat sosial identitet. Talemål er eit viktig subjektivt og objektivt teikn på sosial gruppetilhøyrse.

3.2 Språk og identitet

Ved å bruke språket ber menneska (...) bod om seg sjølve, dei plasserer seg i verda som individ. Som språkbrukarar uttrykkjer vi alltid oss sjølve; så nært er bandet mellom språk og identitet. (Venås 1991:106)

Språket er med på å skape identiteten vår. Vikør seier at det fyrste språket ein lærer seg, er den eigentlege beraren av identiteten (Skjekkeland 2009:35). Gjennom dette språket lærte ein seg å forstå verda. Det var ved bruk av denne dialekten at ein vaks opp til å verte medlem av det sosiale fellesskapet på heimstaden. Men i dag, etter postmodernismen, kan individet så å seie velje identitet. Det kan ta av og på seg masker. Individ kan vere del av fleire ulike miljø, og vel identitet etter kvar det er. Menneske vert påverka av sosiale felt, miljø og verdier som kvar einskild identifiserer seg med, og vil verte oppfatta som ein del av. Det handlar om kvar ein kjem i frå, men au kvar ein vil hen. Gjennom språket gjev menneska uttrykk for blant anna sanseintrykk, tankar og kjensler, og ein må tru at språket er med på å byggje opp sjølvbiletet og sentral sjølvoppfatning. Sidan språk og identitet er så nært samanknytte, er det då slik at ved å endre på språket vårt, endrar me òg på identiteten?

3.2.1 Språk som identitetsmarkør

Når folk med bygdedialektar flytter utanfor bygda si, tek dei som regel med seg den lokale dialekten på flyttelasset. Men då dei kjem til byen, kan dei oppdage at dialekten skapar forståingsproblem i samhandlinga med folk. Andre kan ha dialektar som dei føler vert sett ned på av folk frå det nye miljøet. Innflyttarar med bygdemål eller nedvurderte talemål kan plutsleg verte språkleg usikre i det nye miljøet. Dei må tenkje igjennom kva dei seier, og

korleis dei formulerer det. Mange vil vurdere situasjon for situasjon, og tilpasse språkbruken i høve til samtalepartnaren. Somme kan oppleve å ikkje bli forstått av byfolka, slik at dei må legge om på talemålet utan at dei i utgangspunktet ynskjer det. Andre har ikkje lyst til å stikke seg språkleg ut, så dei legg om med vilje.

Randi Solheim meiner heimstaden har mykje å seie for folk si oppfatning av seg sjølve og andre, noko som gjev det heimlege talemålet ein spesiell posisjon som *identitetsmarkør* (Solheim 2010:131). Ho seier dette er ei djupare form for identitet. Når ein flyttar til ein ny stad, har ein som oftast eit ynske om å finne seg til rette og verte godteken av dei nye omgjevnadane. Individ forsøker ofte å passe inn i det nye miljøet og få sosial aksept av dei andre medlemane i miljøet. Å verte godkjend og kjenne seg trygg er svært avgjerande for å utvikle ei positiv personlegdomskjensle. Spesielt vil negative tilbakemeldingar frå det sosiale nettverket ein er ein del av, kunne påverke våre måtar å tale på. Det er svært vanleg å endre det opphavlege talemålet sitt dersom andre reagerer negativt på det, og heile vitsen med endringane vert då å få andre til å reagere på nye måtar andsynes ein sjølv (Skjekkeland 2009: 34). Dess sterkare ynske ein har om å verte sosialt godteken av personar ein ser opp til, dess meir vil ein tilpasse språket sitt i retning av mottakar. Språket kan dermed avsløre respekt, lojalitet eller illojalitet til det språksamfunnet ein er ein del av (Skjekkeland 2009:34ff). Dei som t.d. har tettast kontakt med folk frå lokalmiljøet, vil nok au føle seg sterkast bundne til å fylgje den tradisjonelle lokale talenorma.

Språk er ein faktor som kjenneteiknar grupper: ”Sams dialekt, skriftmål, språk er kan hende det viktigaste kjennemerket som bind (...) grupper saman”, seier Venås (1991:108). Røyneland (1994:18), som studerte talemålet til sunnmøringar i Oslo, skriv at nokre av dei objektive faktorane som gjer at ein person busett i Oslo vil bli rekna som sunnmøring, er mellom anna talemålet til personen. Det er talemålet til personen, som gjer det mogeleg for andre, å kunne plassere ein sunnmøring i gruppa sunnmøringar. Kerswill (1994:161) studerte språkbruken til strilar som var busette i Bergen, og såg at mange strilar ”bytte” på identiteten ved hjelp av språkleg åtferd. I situasjonar der strilane følte at strilidentiteten var viktig, nytta dei den lokale dialekten, medan i situasjonar der dei heller ville verte assosiert med det bergenske språksamfunnet, tydde dei til eit språkleg uttrykk som låg nære det bergenske talemålet. Medvitne språkval gjer det mogeleg for individ å tileigne seg ei bestemt form for identitet. Gjennom språket kan individ nærmast velje kva identitet dei vil ha.

3.2.2 Identitetshandlingar

I 1985 kom det ut ei bok som omhandla samspelet mellom språk og etnisk identitet frå dei kreolske områda i Karibia, og alle dei ulike engelskspråklege varietetane ein fann der.

Forfattarane Le Page og Tabouret-Keller betrakta språket som ein del av den menneskelege identiteten, av di me presenterer oss sjølve, vår identitet, gjennom språkbruken. Språk er fyrst og fremst noko sosialt som me deler med andre, til dømes ei gruppe eller eit samfunn: "(...) such concepts as 'a language' and a 'group or community' come into being through the acts of identity which people make within themselves and with each other (1985:2)." Lingvistiske trekk er ikkje berre attributt som gruppa eller samfunnet nyttar, men dei er i seg sjølve verkemiddel som individ nyttar til å identifisere seg sjølve med eller med andre, seier Le Page og Tabouret-Keller (1985:5). Forfattarane skriv at: "linguistic behaviour [is] a series of *acts of identity* in which people reveal both their personal identity and their search for social roles (1985:14)". Gjennom språkbruk kan språkbrukaren sende signal til andre kva gruppe han høyrer til. Språket er en identitetsmarkør og viser medlemskap til ei sosial gruppe og på same tid tek avstand frå grupper han ikkje vil identifiserast med. Le Page & Tabouret-Keller (1985:181) skriv:

[the] individual creates for himself the patterns of his linguistic behaviour so as to resemble those of the group or groups with which from time to time he wishes to be identified, or so as to be unlike those from whom he wishes to be distinguished.

Språkval er identitetsval. Mæhlum (Mæhlum m fl 2008:107) er inne på det same når ho skriv at *identitet* har noko å gjere med oppfatninga og karakteristikken av "eg-et" og kva sosial og kulturell tilhøyrslse vedkommande har. Personlegdom og kulturelle dragningar til for eksempel rurale eller urbane samfunn, vil ein såleis kunne vise tilhøyrslse til gjennom for eksempel utsjånad og klesstil, veremåte og val av språkleg kode.

Le Page og Tabouret-Keller meiner språkval er *motiverte* identitetsval. Individet er aktiv skapar av eige språk og identitet, og all språkbruk er individuelt motiverte identitetshandlingar (Røyneland 1994:20). Men desse utsegnene har møtt kritikk. Allan Bell (Coupland 2009:108) kritiserer bruken av det han meiner er ein tvitydig frase i sitatet ovanfor: "wishes to be identified". Han spør: "Does it mean 'evocation of the others voice' or does it refer to a wholehearted identification with the group to which the code belongs"? Bell hevdar at det å projisere ein sosial identitet ikkje er det same som å føle eller leve ut ein sosial identitet med ein personleg investering i det og å genuint råde over noko ('felt ownership'). Røyneland stillar seg au tvilande til denne graden av språkleg og identitetsmessig medvit hjå

språkbrukaren, og meiner Le Page og Tabouret-Keller ikkje tek nok omsyn til motsetningane og ambivalensen, og til ynsket om eller behovet for å tilhøyre fleire grupper samstundes. Røyneland (1994:20) spør: ”Er det slik at vi til ei kvar tid veit kva for gruppe vi helst vil identifisere oss med? Er vi dessutan alltid like avklarte i høve til kven vi til ei kvar tid er (eller ynskjer å vere)? Er vi alltid i stand til å velje fritt og intensjonelt? Kva med dei situasjonane der språkbrukaren hamnar i konflikt mellom konkurrerande ynskje og behov?”. Det er eit kjend fenomen at til dømes flyttarar kan utvikle dobbel identitetskjennele. Dei sosiale omgjevnadane våre vil truleg skifte mykje i løpet av levetida vår. Dette kan ha ein effekt på talemålet vårt. Etter som tida går, kan me kome til å identifisere oss med nye grupper, og dette vil då skape grobott for endringar i talemålet vårt (Skjekkeland 2005:27).

3.2.3 Gruppespråk

Språket den einskilde bruker, høyrer til ei gruppe og knyter einmannen til gruppa. Språkbrukaren identifiserer seg sjølv med gruppa og språket i gruppa. Venås (1991:249)

Språk bind folk saman i grupper og er med på å skape identiteten. Å lære språk er ein del av sosialiseringa og ein del av det å bli ein integrert medlem av ei sosial gruppe.

Integreringsprosessen består i å verte i stand til å meistre dei sosiale normene (Sandøy 1996:17). Språket er hovudkanalen til å få kompetanse til eksisterande livsmønster, som skal gjere ein til i stand til å opptre som ein medlem av ‘samfunnet’, gjennom ulike sosiale grupper, familien, korleis ta til seg samfunnets kultur, tankesett, handlingsmønster, tru og verdiar (Skjekkeland 2009:32). Språk spelar ei viktig rolle i utviklinga av den *sosiale* identiteten til individet. Sandøy (1996:115) skriv:

Talemålet – eller dialekten – er eitt av særmerka åt ei gruppe. Vi plasserer folk i grupper etter dialekten deires. Og sjølve markerer vi gruppeidentiteten vår med å bruke dialekten åt gruppa vi vil høre til. Språket har ein *identifiseringsfunksjon*. Det fortel noe om kven vi er.

Språk kan studerast som sosiale normer når me skal forstå korleis språket er eit gruppefenomen, skriv Sandøy (1996: 17). Då er det brukt for å vise kven som er med, og kven som ikkje er med i gruppa. Ved å tale eit språk eller ein dialekt som er vanskeleg å forstå, ekskluderer ein dei som ikkje kan eller skjønar dette språket eller dialekten. På same måte som menneska kan ”style” seg utvendig, med tanke på klede og utsjånad, kan ein au ”style” språket ein brukar. Folk i ulike sosiale grupper har ulike måtar å bruke språket på, og dei

bruker det ulikt av di det skil dei frå andre gruppe(språk). Fine fruer som bur på beste vestkant i Oslo, legg verdi i å nytte *—en* endingar i hokjønnsord der andre ofte ikkje vil gjer det. Dei seier kanskje *hytten* og *bøtten* i staden for *hytta* og *bøtta*. Slik kan dei ved bruk av språket vise tilhøyrsløse og solidaritet med gruppa si, på same tid som det tek avstand frå andre grupper. Andre sosiale grupperingar som hip-hopparar og datanerdar brukar t.d. mange engelske importord, og dei orda vert ein del av deira kulturelle gruppeidentitet. Slike ord kan nyttast som ”maktmiddel i forhold til grupper som ikkje har tilgang til dei sosiale og kulturelle felte importorda er henta frå” (Mæhlum m fl 2008:56). Slik kan ein ekskludere personar som ikkje er med i gruppa og inkludere gruppemedlemar, berre ved hjelp av språket. Om gruppevariasjon skriv Sandøy (1996:105):

Når vi oppfattar språket som eit sett av normer, kan vi òg forstå korleis bruken av språket er eit uttrykk for gruppekjenning. Reknar vi med at språkbruken at ein person er styrt av gruppa han tilhøyrer, blir ulik språkbruk eit vitnemål om at talarane tilhøyrer ulike grupper. Språkvariasjon mellom personar er da òg uttrykk for *gruppevariasjon*”.

3.2.4 Dobbelt identitet

Det viser seg (...) at skifte av gruppe, dvs. tilknytning til eit nytt miljø, kan føre til identifikasjon med andre verdiar og vera med på å forandre haldningar. (Venås: 1991:244)

Det kan vere store skilnader mellom kvardagen i rurale omgjevnadar og urbane strøk. Folk som kjem frå eit bygdesamfunn og flyttar til byane, kan ofte med det same kjenne seg noko utilpass og utanfor i byen. Men etter kvart som dei får innpass og finn seg til rette i det urbane miljøet, kan dei au utvikle tilknytning til byen. Nokre utviklar ein dobbel sosial og kulturell identitet og kan kjenne tilhøyrsløse til både stadane. Mange vel au å byte ut den lokale dialekten dei hadde med seg når dei flytta, med ein meir ”standard”-varietet i byen. Somme flyttarar har to talemål, eitt som dei nyttar i det nye miljøet, ofte meir standardnært talemål, medan dei nyttar sin opphavlege dialekt når dei er i heimbygda. Desse språkbrukarane som veksler mellom varietetar, har dei au fleire identitetar? Eller er det éin av varietetane som er den ekte og genuine? Mæhlum (1993:11) skriv at ein nordlending som snakkar austnorsk, er framleis nordnorsk, han kan ikkje bare ”gå hen og bli østlending”. Slik sett kan det nok vere mange innflyttarar som bur i til dømes Oslo som framleis reknar seg for bygdemenneske, sjølv om dei ikkje snakkar bygdemålet i byen. Men mange tek truleg i bruk den lokale dialekten att i samtalar med andre frå heimstaden sin eller når dei er heime i bygda. Men konflikhtar kan truleg oppstå, t.d. når talaren er i ein samtalsituasjon med individ frå både heimstaden og

byen. Kva språkleg varietet skal ein bruke då? Sandøy (2005:115-116) skriv at:

”Identifikasjonane går i mange leier, vi lever i eit *nettverk* av fleire lojalitetsband. (Ein konflikt kan sjølvstøtt oppstå i situasjonar der ein ønskjer å vise solidaritet med ulike grupper samtidig.)”. Skal ein vise solidaritet til sambygdingen ved å nytte det lokale talemålet? Då kan ein medvite eller umedvite uttrykkje avstand frå by-personen, samstundes som ein risikerer å stengje han ute frå samtalen om språket ikkje er forståeleg. Men ved å nytte eit normalisert ”standard”-mål, kan talaren direkte eller indirekte gje uttrykk for at det lokale talemålet ikkje er godt nok i byen, og at ein vil tildekkje sine språklege røter. Det kan vere viktig for talaren å finne ein gyllen middelveg som er akseptabel for han for å unngå slike konflikter. Talaren kan t.d. prøve å unngå vanskelege språkdrag med altfor stor lingvistisk avstand til det nye språkmiljøet, slik at språket ikkje skal stå i vegen for å kunne ha ein flytande samtale med byfolk, men likevel halde på lokale talemålssærdrag som viser bygdeidentiteten. Mæhlum (1984:36) spør om ein innflyttar til byen bør opparbeide seg ein form for dobbelt kulturell identitet, slik at han kan identifisere seg positivt med fleire språklege varietetar. Men det kan resultere i negative konsekvensar i form av overdriven kulturell sjåvinisme og total fornektning av sin opphavlege bakgrunn

3.2.5 Om identitet og knot

Å byte ut ord og uttrykk som ikkje høyrer til den opphavlege dialekten til fordel for ”standard”-former, kan skape reaksjonar hjå både talaren sjølv og andre. I Noreg kallar me dette fenomenet for ’knot’. ‘Å knote’ har to tydingar i *Nynorskordboka*. Den eine tydinga av omgrepet er ‘pynte’ eller ‘pryde’. Den andre tydinga kan vere å ‘tale (skrive) oppstylta’, ‘unaturleg’ og ‘danske’. Knot vert også definert som ‘unaturleg, tilgjort språk’. Ei allmenn oppfatning er at den som knotar, signaliserer at han ikkje fullt ut solidariserer seg med heimstaden, ettersom han skifter ut den lokale dialekten som knyter han til staden. Ved å knote kan talaren tildekke noko av sin eigen identitet. Han kan kvitte seg med visse stereotypiar, eller uynskt identitet, forbundne med visse varietetar ved å legge om på talemålet sitt. Talaren kan au knote for å vise solidaritet med nye sosiale grupper og nye miljø han ynskjer å verte ein del av.

Røyneland (1994) sine informantar meiner at dei som knotar, er usikre på seg sjølve. Dei synes det er ”teit” å knote, det er ”dumt” og moralsk forkasteleg. Dei meiner det er svik mot sitt eige opphav og sin eigen identitet.

3.3 Identitet og lokal tilhøyrse

Lokal tilhøyrse vert rekna som ein grunnleggjande identitetsskapande faktor, og kanskje spesielt i Noreg, hevdar Skjekkeland (2009:37). Ein kan tolke lokal tilhøyrse som noko medfødd, og noko som ein vanskeleg kan tileigne seg gjennom livsløpet. Såleis vert ein plassert etter kvar ein er oppvaksen, og ikkje nødvendigvis etter kvar ein bur.

Næringsstrukturar, fysiske miljø og tradisjonar gjev ein stad karakter og spelar også ei viktig rolle i forminga av lokale identitetar (Solheim 2010:119). I Noreg finn ein stor språkleg variasjon rundt omkring i landet. Lokale talemål er noko av det som knyter folk på ein stad tettare saman, og mange kan ut frå talemålet kjenne att kva del av landet ein person har vakse opp.

3.3.1 Staden

Omgrepet ”heime” får oss til å tenkje på ein geografisk territoriell identitet, men når flyttarar buset seg på ein ny stad, kvar er eigentleg ”heime” då? Oftast vil ein kjenne seg som ”litt av kvart”, og at ”heime” kan vere bae stadane, seier Røyneland (1994:22). Å høyre til ein stad er fyrst og fremst noko emosjonelt og treng ikkje ha noko å gjere kvar ein bur reint formelt.

Men ofte vil ein knyte sosiale kontaktar på den nye staden, og svekke dei sosiale og geografiske banda til den gamle heimstaden.

Når folk i Noreg vert spurd kvar dei er i frå, er det mange som svarar den plassen der dei vaks opp. Dette vert rekna for heimstaden, sjølv om ein kan ha budd fleire andre stadar i landet.

Heimstaden spelar ei stor rolle for individ:

Ein stad – og ikkje minst ein heimstad – ber nemleg i seg ei rekkje eigenskapar som er viktige for einskildmennesket. Det dreier seg om relasjonar, miljø og omgjevnadar, ikkje berre slik dei artar seg i dag, men slik dei har utvikla seg og endrar seg over tid. Og fordi staden representerer ein syntese av nåtida og fortida, skapar han symbolske referanserammer for fleire generasjonar. Det lokale talemålet er ein av fleire berarar av den historiske kontinuiteten – og av den lokale identiteten. (Solheim 2010:120)

Heimstaden set ofte djupe merke på dei som veks opp der. Der er her ein vert forma, lærer seg ting, og ber det i seg resten av livet. Ein vert sosialisert inn i ulike sosiale grupper – fyrst familien, så bygda. Skjekkeland (2009:37) definerer ’staden’ som ein fysisk avgrensa lokalitet som i utgangspunktet er ein konstant storleik. Denne staden rommar ei historie der fortid og framtid er knytte saman. I denne samanhengen er det kulturen på staden og menneska der som kontinuerleg formar kulturen. Talemålet er ein viktig faktor i det sosiale romet på staden:

Samtidig blir staden ei ramme for felles opplevingar, kvardagspraksis og samhandling, som igjen formar eit sosialt rom. Talemålet er sentralt i slike prosessar, både som kommunikasjonsform og som ein samlande kulturell komponent. Slik kan språket fylle det sosiale rommet med mening. (Solheim 2010:118)

Stadens eigen lokale historie bind staden saman og lokal kultur skil staden frå omgjevnadane.

Lokal orientering eller urban orientering

Røyneland (2005:193) undersøkte om ”orientering” hadde innverknad på språket til ungdomane i hennar studie på Røros og Tynset. Ho ville vite kva verdiar informantane sette pris på ved bygda eller byen, for å sjå om dei var lokalt eller urbant orienterte. Også interesser og aktivitetar, musikk og framtidsplanar kan fortelje noko om i kva grad informantane identifiserer seg med lokale eller urbane normer og verdiar. Ein typisk person med urban orientering beskriv Røyneland som ein som t.d. shopper klede i storbyen, driv med snowboard eller skateboard, lyttar til rap, kjenner seg meir tiltrekt av det anonyme bylivet enn det gjennomsiktige bygdemiljøet, og kan aldri tenke seg å flytte attende til heimplassen. Røyneland ville vidare vite noko om korleis informantane plasserer seg sjølve i forhold til staden, og staden som ein ”geografisk, sosial og kulturellkonstruksjon”.

Homo domesticus og homo dynamicus

Skjekkeland (2009: 144) synest å sjå to ”personlegdomstypar” i informantflokkene sin frå Kvinesdal, og desse to grupperingane får nemningane ”homo domesticus” og ”homo dynamicus”. Den fyrste gruppa er av den heimekjære typen som gjev uttrykk for sterk tilknytning til bygda. Dei er stolte over heimstaden, vil bu nære familien og ser for seg at dei skal bu her. Dei har positivt syn på talemålet her, og meiner det er viktig å ikkje endre på det. Denne gruppa ytrar seg mykje meir positiv til heimbygda enn den andre gruppa. Gruppa homo dynamicus er meir ”utovervende”, dei vil ut av bygda og sjå seg om. Dei ser mange fordelar ved å bu i ein stor by. Dei er mindre positive til eigen dialekt og ser ikkje noko problem med å endre på talemålet. Gruppa homo domesticus har fleire tradisjonelle former enn homo dynamicus. Skjekkeland (2009:144) meiner personlegdomstrekk kan vere resultat av både nedarva særdrag og impulsar frå det sosiale miljøet rundt oss.

3.4 Stereotypi

Fyrste gongen ein talar med nokon, dannar ein seg ofte eit bilete av han eller henne, basert på språkbruken. I Noreg er det mange som har ein gjenkjenneleg dialekt som gjer at tilhøyraren kan, berre ved å tale med folk, høyre kvar dei kjem frå. Dei kan knyte talaren til ein spesifikk

geografisk stad i landet. Men på same tid, tillegg tilhøyrarane ofte talaren ulike andre kvalitetar eller eigenskapar attåt. Dei oppfattar ofte at desse eigenskapane er typiske for personar som kjem derfrå eller har same bakgrunn, men talaren treng sjølv sagt absolutt ikkje ha desse kvalitetane. Då har mottakar teke i bruk allmenne stereotypiar til å danne seg ei (forutinnteken) oppfatning av talaren. Venås (1991:252) skildrar stereotypiar slik :

Ein tenkjer med det på ei fastlåst oppfatning eller ein fordom som gjeld visse folk eller visse personrelevante tilhøve. Vi har sett at haldningar til språk gjerne er haldningar til dei som talar språket, og stereotype oppfatningar om folk har gjerne å gjera med språkbruken deira.

Stereotypiane vert tekne i bruk i møte med framande personar, der det enno ikkje er etablert eit anna vurderingsgrunnlag. Slike møte med framande personar , der me bare vekslar eit par ord eller eit par replikkar, har me så jamt at stereotypiane verkar inn på oss. Det er gjerne i slike situasjonar me òg er mest usikre og vare, og kjenner presset sterkast til å endre språket vårt, altså ta konsekvensen av stereotypiane (Sandøy 1996:121).

Det er vanskeleg å vite korleis stereotypiane har oppstått, men det at dei støtt vert nytta, eller utnytta, i t.d. massemedia, er med på å spreie dei og forsterke dei. Det er ikkje urimeleg å rekne med at dei oslodominerte massemedia har vore med på å spreie stereotypiar om for eksempel vikamålet, altså talemålet i osloaust, meiner Sandøy (1996:118). Massemedia gjer dermed stereotypiane til felles kultureige for heile landet. Kleivenes (2002:30) skriv at dei ulike dialektane blir tillagde ikkje-språklege klisjé-kategoriar, eller med andre ord, stereotypiar. Dei har førehandsbestemte sosiale og kulturelle assosiasjonsbilete knytt til seg, og oppfatningane er rotfaste, seiglivra og vanskelege å endre på. Motiv for å endre på språkbruk, kan kome av å kvitte seg med uynskt identitet.

3.5 Språkstriden i Bykle av 2012

Til slutt i dette kapitlet om språk og identitet vil eg berre ta med ei aktuell språksak som skapte stor blest i nabokommunen til Valle i år. At språk er viktig for folk er tydeleg, og i januar 2012 kunne ein lese i Setesdølen, lokalavisa for Setesdal, at det hadde kome opp eit føreslag i Bykle kommune om å gjere kommuneadministrasjonen språknøytral.

Administrasjonsspråket i Bykle har hittil vore nynorsk, men no ville ein lokal Arbeidartipartirepresentant opne opp for bruk av bokmål. Dette temaet skulle vise seg å skape stort engasjement både hjå politikarane og bygdefolket. Lokalavisa fekk svært mange

lesarbrev, og fleire nemnde her at nynorsken var viktig å halde på av di språk fremjar identitet og lokal tilhøyrse. Ein innsendar skriv:

Kva med identitetsskaping og å høyre til? (...) Folk som flytter til ein stad, er då vel interesserte i å tileigne seg den lokale kulturen, men mange reknar diverre ikkje språket til denne. Setesdalsfargane og stakkekanten vil bedriftene ha i marknadsføringa si, men brosjyrene skal vere på bokmål!

Å skrive bokmål i Setesdal tykkjer innsendaren er rart. Fleire innlegg i avisa skildrar språk og nynorsken som ein ”kulturarv”, ”arvesylv”, ”bygda si sjel” og ei ”merkevare”, medan andre spør om Bykle no skal misse seg sjølv, og etterlysar sjølvrespekten og vyrdnaden for gamal kultur og tradisjon. Politikaren som lanserte framlegget, kom med motsvar til lesarinnlegga og kritikken med eit brev i Setesdølen den 14 februar 2012, der han mellom anna skriv:

Men kva er Bykle sin identitet? Er den berre tufta på Bykle si historie og Setesdal sine tradisjonar? Er det berre dei innfødde (og utflutte...) byklarane som skal definere Bykle sin identitet? Eller er Bykle sin identitet summen av identitetane til alle som bur i Bykle, som meiner noko om Bykle og som kjenner seg knytte til Bykle? (...) Er det rett å halde fram som eit bilete på Bykle sin identitet det ein skulle ønske Bykle var, eller skal ein vere kry over det Bykle faktisk har blitt?

Han meiner det er viktig å inkludere alle som bur i det vesle bygdesamfunnet. Fridom til å velje skriftmål vil gje ein større språkleg rikdom, og han meiner at å vere språknøytral er å vere inkluderande, tolerant og raus. Av Setesdølen 24 februar 2012 kan me lese at ordføraren i Bykle bøygde av for sterkt press etter all engasjement han hadde opplevd dei siste vekene i forbindelse med språksaka. Han hadde fått e-postar, telefonar og tekstmeldingar frå folk som var bekymra for eit eventuelt vedtak om språknøytralitet i kommuneadministrasjonen. Det gjekk opp for han at dette handla blant anna om verdiar, historiske liner og identitet. Språk skapar engasjement og set kjenslene i sving. Ein innsendar til Setesdølen skriv mellom anna at språk rører ved det djupast av vår identitet, nemleg person-likheit, og at kjenslene fort kjem i kok om kven og kva som er mest fint og verdifullt av ”konkurrerande morsmål”. Det er nærmast umogeleg å verte samde om kva for målform som er ”best”, men mange vil nok vere einige i at språk og identitet er noko som er tett samanknytt .

3.6 Oppsummering av kapitlet ”Språk og identitet”

Me starta me å sjå på kva omgrepet identitet inneber, og definisjonar av dette. Identitet er dei elementa som gjer individet unikt, og identitet kan delast inni fire komponentar: den verkelege identiteten, den ideale identiteten, den frykta identiteten og den kravde identiteten.

Det me gjer, bestemmer langt på veg kven me er. Ved å handle visar me fram identiteten vår for andre. Deretter reiste me spørsmålet om identitet er noko som er fastlagt og statisk eller om det er ein skiftande og dynamisk storleik. Eit kompromiss mellom desse to oppfatningane vart presentert ved hjelp av metaforen om ei å som renn gjennom elveleiet, der visse aspekt endrar seg, medan andre sit betre fast. Så gjekk me vidare frå å sjå på vår personlege eller individuelle identitet til å sjå på vår sosiale identitet. Vår sosiale identitet skaper vi oss, når vi knyter oss til ulike sosiale grupper. Gruppeidentitet er bygd på likskap og fellesskap med andre gruppemedlemer, og samstundes understrekar ein ulikskapar til menneske som ikkje høyrer til gruppa.

Det fyrste språket ein tileignar seg, vert ofte omtala som beraren av identiteten. Ein vert sosialisert inn i samfunnet ved hjelp av talemålet. Språk kan seiast å vere ein identitetsmarkør. Gjennom språket markerer ein kven ein er eller vil vere. Ein kan hevde at individ kan velje identitet ved å nærmast ta av og på seg masker. Under delen ”Språk og identitet” såg me at gjennom medvitne språkval kan individ tileigne seg ein bestemt form for identitet. Språkval er identitetsval. Ved hjelp av språket presentere individet seg sjølv, og språket røpar kven talaren vil identifisere seg med, og kven han vil ta avstand frå. Nokre meiner at det ikkje alltid er like enkelt å signalisere kva gruppe ein vil høyre til, og ofte kan individet kjenne behov for å tilhøyre fleire grupper samstundes. Språk bind folk saman og er eit kjennemerke for ulike sosiale grupper. Eit lokalt talemål særmerkjer t.d. ei geografisk lokalisert gruppe. Ulike sosiale grupperingar ”styler” sitt eige gruppespråk, som skil dei frå andre grupper. Slik skapar gruppene sine unike identitetar og særsegne gruppespråk.

Deretter såg me at somme kan utvikle dobbel identitet t.d. ved tilknytning til eit nytt miljø. Dette gjeld blant anna folk frå rurale strøk som flyttar til byar, og som etter ei stund kan utvikle identifikasjon til det nye urbane miljøet, i tillegg til å halde på sine opphavlege bygdeverdiar. Somme tek til seg det nye miljøets språklege varietet, men brukar sin lokale dialekt når dei kjem att til heimstaden eller i samtale med folk frå heimanfrå. Men konflikhtar kan oppstå om talaren hamnar i ein samtalesituasjon med ein by-person og ein frå heimstaden. Kva varietet skal nyttast i slike situasjonar? Me kom deretter kort innpå knot-omgrepet, der me definerte det som ”å pynte på språket” eller ”snakke unaturleg”. Mange opplever knot som at knotaren ikkje solidariserer seg med sitt opphavlege miljø. Ved å knote tildekkjer talaren på mange måtar noko av sin eigentlege identitet. Mange meiner det å knote er dumt og teit, og at det er eit svik mot sin eigen identitet.

Lokal tilhøyrsele vert rekna som ein grunnleggjande identitetsskapande faktor. Lokal tilhøyrsele er som regel ein medfødd kvalitet, og heimstaden, med sine lokale kulturelle verdiar og relasjonar, har ofte mykje å seie for forminga av individ og lokale identitetar. Talemålet knyter individ mellom anna til bestemte geografiske stadar, og den lokale dialekten og kulturen bind folk på staden tettare saman. Me såg au noko på omgrepet ”stereotypi” og at visse fastlåste oppfatningar eller fordommar kan slå inn når ein høyrer visse talemål. Stereotypiane vert ofte bruka i møte med framande personar, og massemedia er med på å oppretthalde og spreie desse felles oppfatningane. For å unngå uynskt identitet knytt til stereotypi, kan talaren legge om talemålet sitt. Til slutt i dette kapitlet refererte eg eit politisk utspel som vart fremja i byrjinga av dette året om å gjere administrasjonsskriftspråket valfritt i nabokommunen til Valle. Saka skapa stort engasjement hjå bygdefolket, og det syner at språk er noko som opptek folk, og som er viktig for å fremje identiteten til mange.

4 Språkleg variasjon

[...] when individual people shift their ways of speaking, survey designs suggested that they do it, on the whole, in predictable ways that are amenable to social explanation. (Coupland 2009:ix (preface))

Sosiolingvistikken studerer språk i sosiale og kulturelle situasjonar, og er interessert i å fange opp korleis språket varierer. Det kan t.d. gjelde ein ideolekt, altså språkleg variasjon hjå einskildindividet, eller korleis språket varierer mellom ulike sosiale grupper.

Sosiolingvistikken byggjer på den føresetnaden at sosiale tilhøve styrar språkleg variasjon. Ein kan ha språkleg variasjon mellom to klart definerte språkssystem, mellom to ulike variantar av to ulike språkssystem, eller variantar av det same språkssystemet. Røyneland (1994:37) skriv at:

Sosiolingvistisk variasjon impliserer at folk har val mellom ulike språklege varietetar eller mellom ulike variantar av ein varietet. Valet kan t.d. stå mellom to ulike talemålsvarietetar, som (...) tilfellet mellom ein ”standard” –varietet og ein geolekt.

Det er stor språkleg variasjon i Noreg, og sjølv innanfor avgrensa område viser talemål stor variasjon. Denne variasjonen inneber at ein kan bruke ulike ord for det same, eller at sjølve språkssystemet viser forskjellar. Skjekkeland (2005: 20) definerer dialekt som: ”[...] den variasjonen me finn i språket frå ei større eller mindre gruppe menneske i eitt område av landet til ei anna gruppe ein annan stad”. Dersom forskjellane er særprega for ei gruppe menneske, kallar ein det *dialektale* forskjellar, og den største språklege variasjonen me finn, er geografisk bestemt (Sandøy 1996:22). I byar finn ein språkleg variasjon som ofte er knytt til sosiale grupper, *sosiolektar*. Talemål kan variere mellom geografiske område, mellom sosiale grupper innafor eitt og same område, mellom einskildpersonar som tilhøyrrer same sosiale gruppe og språkleg variasjon i talemålet til den einskilte talemålsbrukaren (frå situasjon til situasjon). *Synkron* talemålsvariasjon kallar ein for språkleg *variasjon*, medan me kallar den *diakrone* variasjonen for språkleg *endring* (Mæhlum m fl 2008:128).

Folk flest beherskar stor variasjon i Noreg. Me kan ha romslege grenser for variasjon utan at kommunikasjonsfunksjonen vert forstyrra, og det er språkevna vår som set oss i stand til å handtere den språkleg variasjonen. Sandøy (1996:17) skriv:

Språkevna vår har innebygd stor toleranse i ‘kodesystemet’ i den forstand at vi forstår språk med nokså store avvik frå vår eigen tronge kode.

Attestog skriv at språkbrukarane i dagens mobile samfunn har betre kjennskap til ulike talemål enn tidlegare generasjonar, og beherskar meir av den språklege variasjonen som ein finn i samfunnet:

For dei fleste blir difor språkleg tilpassing (accommodation) mindre aktuelt enn tidlegare. Å leggje om, eller ”knote”, burde etter kvart bli mindre nødvendig etter som folk blir meir vande med den store språklege variasjonen i landet. (Attestog 2004:29)

Dei fleste nordmenn forstår at t.d. ordet *krone* uavhengig om det vert uttalt med skarre-r eller rulle-r, og likeins *kjole* uttalt med <sj> eller <kj> i framlyd, betyr det same, sjølv om den fonetiske realisasjonen er ulik i dei to formene. Ingen nordmenn har større problem med å oppfatte at formene *syv* og *sju* betyr det same, men varianten /sjau/, som ein har i vallemålet, kan nok vise seg å vere ei utfordring. Somme former er mindre utbreidd enn andre, og kan difor skape vanskar, sjølv om dei er nokså like.

Kvifor har me språkleg variasjon?

Kva er grunnen til at språkleg variasjon eksisterer? Kvifor snakkar ikkje alle bare likt?

Coupland (2009:178) hevdar at variasjon, i tillegg til å vere ein attributt til talaren eller den sosiale gruppa, også i seg sjølv er meningsberande og innebygd i sosiale interaksjonar: “The most inclusive answer is that it exists to make social meaning in discourse.” Det ligg med andre ord ei meaning bak at t.d. valldølar, eller andre bygdefolk, held på sitt opphavlege talemål, også når dei flyttar til andre stadar i landet. Johnstone (2000:101) meiner at lingvistisk variasjon er gjev meaning i dei respektive språksamfunna og det faktum at medlemene av språksamfunna tileignar ulike språklege element ulike betydingar, kan føre til språkendring ved at somme former presser ut andre former.

4.1 Register

Omgrepet *register* viser til “ways of speaking linked to a situation type or genre” (Coupland 2009:57). Register er altså situasjonsavhengig variasjon i språkbruken til ulike individ: ”Det vil seie at ein og same person kan bruke svært ulike språklege uttrykk i ulike situasjonar for å uttrykkje meir eller mindre det same meningsinnhaldet” (Røyneland i Mæhlum m fl 2008:28). Akselberg (i Mæhlum m fl 2008:135) skriv:

Alle menneske har fleire språklege register til disposisjon, der kvart register mellom anna er knytt til grad av formalitet ved kommunikasjonssituasjonen. Når den sosiale situasjonen skiftar, skiftar språkbrukaren også ofte språkleg register.

Somme har mange register å velje mellom, medan nokre nyttar eitt og same register i fleire ulike sosiale situasjonar. Coupland (2009:57) legg vekt på at det er personen ein talar med som avgjer val av register: “Many of the most commonly described registers can be called *addressee registers* – ways of speaking that are defined principally by who speakers are addressing”, og han nemner her t.d. dei ulike måtane mange av oss snakkar på til babyar, utlendingar eller eldre. Sandøy (1996:97) seier seg einig: ”Likeeins skil vi mellom dei som er overordna eller fjerne, og dei som står oss nær. Vi tar omsyn til den vi snakkar med – dvs *mottakaren* - når vi ordlegg oss. Men også *emnet* kan verke inn.” Faktorar som spelar inn for val av register er altså t.d. emne, stad, partner og relasjonen til dei ein talar med (Røyneland i Mæhlum m fl 2008:29).

Samfunnsgrupper kan utvikle sine egne språklege stilar. Spesielt i Oslo høyrer ein ofte fleirspråklege ungdommar snakke gebrokken norsk, såkalla ”kebab-norsk” eller ”jalla-norsk”. Men dette kan nettopp vere eit register dei spelar på, fordi mange ofte kan snakke godt norsk. Den multietniske stilen representerer som regel berre éin del, altså eitt register, i dei individuelle repertoara til språkbrukarane. Ein person som veksler mellom ein dialekt og eit standardtalemål, kan ha utvida eller endra registeret sitt i somme situasjonar, til å omfatte former frå standardmålet (Røyneland 1994:38). Han har fått eit større språkleg repertoar.

Kva er poenget med register, kva oppnår talarane med det? Treng me dei ulike språklege repertoara? Det å velje språkleg register kan vise omverda at språkbrukaren beherskar ulike situasjonar. Han kan tilpasse språkbruken sin etter den sosiale konteksten, og viser at han passar inn ved hjelp av sin sosiale og språklege kompetanse. ”Kommunikativ kompetanse” var eit uttrykk Dell Hymes tok i bruk, for å skildre språkbrukarens kjennskap til grammatiske reglar og sosiale normer for kva som kan seiast til kven, når og på kva slags måte, slik at ved å kjenne att ein kommunikasjonssituasjon kan språkbrukaren ta i bruk dei registra han veit høver i situasjonen (Mæhlum m fl 2008:29). Eit register får sine karakteristikkar definert av menneska i språksamfunnet, som dei så meir eller mindre er nøyddde til å fylgje (Mesthrie 2010:71). Å kunne utnytte ulike stilregister, er styrt av normer i samfunnet (Sandøy 1996:99). Språkbrukaren vel ikkje heilt tilfeldig frå sine repertoar, men etter fastsette konvensjonar og kva han trur er forventa av han.

Registervariasjon viser til variasjon langs dei to akslene ’gruppevariasjon’ og ’stilvariasjon’, hevdar Sandøy (1996:112):

Eit samfunn som omfattar fleire grupper (eller klasar), inneheld trulig også fleire typar *stilregister*, vi må kunne observere variasjon i stilregistra (= *registervariasjon*). Språklig kjem det fram ved at personar bruker språket ulikt i språkbrukssituasjonar som kan reknast som identiske. Slik registervariasjon er uttrykk for at språkbrukarane høyrer heime i ulike grupper, og altså har ulike normer for *om* og *korleis* dei skal variere språket.

Talaren kan variere mellom ulike variantar etter situasjonen. Halliday introduserte ein abstrakt forskjell mellom dialekt og register, der register er språk som er organisert i høve til "what use is being made of language", og der ein må inkludere situasjonelle omsyn som "field, mode and tenor" (Coupland 2009:12). Omgrepet register inneber eit samspel mellom ein "stil" og ein "sosial situasjon", og t.d. ein nyheitsopplesar på fjernsyn har ofte ein serskild (gjenkjenneleg) stil (Coupland 2009:14). Andre register kan t.d. vere lovspråk, vitskaplege avhandlingar eller formelle brev (Mesthrie 2010:70-1). Også slang er ein form for register, like mykje som ein litterær stil er.

4.2 Kodeveksling og kodeblanding

Gumperz introduserte omgrepa *kodeblanding* (conversational code switching) og *kodeveksling* (situational switching). Med "kode" meinast eit delsystem innafor eit språkleg repertoar (Mæhlum 1984:280), eller t.d. ein talemålstype, varietet eller språkleg repertoar.

Det har vore ulik oppfatning om omgrepet kodeveksling avgrensar seg til berre å gjelde veksling av grammatiske system innanfor ein og same samtalsituasjon, eller til å inkludere vekslinga også mellom situasjonar (Mæhlum m fl 2008:49). Kodeveksling tyder at talaren alternerer mellom to klart definerte varietetar (Røyneland 1996:38). Det kan t.d. vere mellom ein "standard"- og dialektvarietet. Kerswill (1994:5) seier kodeveksling (code-switching) i utstrakt tyding inneber eit språkleg skifte på alle lingvistiske nivå, men han meiner at ein som oftast finn kodeveksling *innanfor* setningar eller frasar. Kodeveksling, eller samanblanding av språk, vert ofte nytta som eit språkleg verkemiddel for å framheve ein tospråkleg identitet og denne språkblandinga må ikkje verte sett på som mangel på språkleg kompetanse hjå individet (Lanza i Johannessen m fl 2003:62 og 65). Det er altså ikkje tal om språkforvirring, eller det somme kan hende oppfattar som "slurv" eller "feil".

Generelt er kan hende vekslinga mellom to avskilde nasjonalspråk, t.d. urdu og norsk, lettare å oppfatte enn veksling mellom to dialektar som høyrer under same nasjonalspråk. Varietetar som er svært like både lydleg, i bøyning og på ordnivå kan vere vanskelege å skilje, og

språkkontaktstudiar mellom nokså like varietetar konkluderer med at det er problematisk å nytte kodeveksling som teoretisk rammeverk (Mæhlum m fl 2008:52). Kerswill (1994:3-4) seier at utfallet av språkkontakt er avhengig av det lingvistiske forholdet mellom varietetane, og dei sosiale høva. I språkmøte der ein har stor lingvistisk avstand òg ei minoritetsgruppe, vil ein få kodeveksling eller språkskifte. Når den språklege avstanden er mindre, og varietetane er innbyrdes forståelege, kan ein stort sett ta vare på eigen varietet, men heller blande inn lingvistiske trekk frå majoritetsvarietet, utan kodeveksling.

Tyr språkbrukarane til kodeveksling av di dei ikkje finn tilstrekkeleg ord i sin opphavlege varietet? Det kan nok i somme høve vere ein grunn, men mange meiner at talaren heller vil skape ein viss effekt ved å nytte kodeveksling. Han kan t.d. signalisere nærleik eller distanse til situasjonen. Kodeveksling kan vidare brukast til fleire ulike kommunikative funksjonar som stilsifte, stemme-/rollesifte, emnesifte, understreke eller framheve noko, kreativ språkleik, sosial posisjonering, verbal forulemping, identitetshandling, for å inkludere eller å ekskludere og:

Dersom ein ønskjer å sitere eller framstille andre, kan det også vere at ein vekslar til ein annan varietet nettopp for å personifisere, ironisere over eller latterleggjere den andre. (Mæhlum m fl 2008:53)

Omdal (1994:164) fann at fleire av hans setesdølar gjorde eit kodeskifte etter kva situasjon dei var i. Denne gruppa språkbrukarar tilpassa seg situasjonen når det gjaldt val av språktype: dei bruka setesdalsmålet saman med setesdølar, men endra språkform i kommunikasjon med ikkje-setesdølar. Dei støtta seg på to tydeleg skilde varietetar. Har dei som kodevekslar fleire identitetar? Eller er éin av dei den ”ekte og genuine”? Og er den/dei andre varieteten berre simulert og berre brukt for ”å vise seg fram”? Førestellinga om at kvart individ har eit ”eigentleg og ”genuint” talemål er omdiskutert, og problematisk at berre eitt av registra skal oppfattast som genuin varietet (Mæhlum m fl 2008:82).

4.2.1 Kodeblanding

Omdal (1994:168) hevdar kodeveksling er eit sjeldan fenomen i norsk. Han meiner det som oftast er tale om moderering av talespråket, altså kodeblanding. Kodeblanding inneber kombinasjonar av språklege variantar frå to varietetar, eller valet kan stå mellom det mylderet av variantar som finst i éin einskild varietet (Røyneland 1996:38). ”I omgrepet ”blanding” ligg det at ein språkbrukar vil kombinere komponentar som høyrer til ulike språkstrukturar,

t.d. dialekt kontra ”standard”-mål, innanfor éi og same setning, altså innafor same kontekst (Røyneland 1996:39).” Mæhlum (1984:282) skriv:

Innenfor et interaksjonsforhold mellom to ulike varieteter vil derfor ikke en individuell kode nødvendigvis være direkte sammenfallende med det ene av de to systemene. Tvert imot vil koden i sin struktur kunne inkludere elementer og sekvenser fra begge disse systemene samtidig – så lenge de ulike kodene i seg selv er innbyrdes kontrasterende.

Mæhlum (1984) meiner ein må heller snakke om eit kontinuum mellom blanding og veksling, med glidande overgangar mellom norske språkvarietetar. Ein kan heller snakke om interferens, som tyder det som avvik frå normalen. Røyneland (1996:38) hevdar at: ”Resultatet av språkkontakt er likevel ofte korkje veksling eller blanding, men ulike kombinasjonar av dei to tilpassingsstrategiane.” Ho meiner t.d. at utflytta sunnmøringar i Oslo vekslar mellom variantblanding og variantveksling av sunnmørsformer og osloformer uavhengig av kontekst:

Det vil seie at sunnmøringar i Oslo ikkje vil nytte ein homogen sunnmørsvarietet i ein kontekst og ein oslovarietet i ein annan kontekst, men at det vil vere glidande overgangar mellom bruken av sunnmørsformer og osloformer. Dei vil med andre ord veksle mellom å blande meir eller mindre ... (Røyneland 1994:39)

4.3 Lån

Omgrepet ”lån” er den tekniske termen for å inkorporere eit element frå eitt språk til eit anna (Mesthrie m fl 2010:243). Dette kan dreie seg om heile ord, grammatiske element eller lydar. Dei nye elementa kan ofte få fonologiske eller til og med semantiske endringar, og dei vert inkorporerte i dei grammatiske systema til den lånande varietetten (Kerswill 1994:5). Skjekkeland (2009:205) reknar t.d. presensformene *'kåmme* og *'såve* som leksikalske lån for dei eldre kvinesdalsformene *'kjeme* og *'søve*. Når ein t.d. lånar ord frå andre varietetar, får ein det ein kallar for interferens, dvs. avvik frå norma, eller det Venås (1991:64) kallar ”innblanding”:

Det kjem såleis av interferens når det blir ført inn framande element i fint samansette lag av eit språk, som fonemsystemet, morfologien eller syntaksen. Ordfanget er det som lettast let seg påverke, og det er vanleg seia at ordlån kjem av interferens.

Ein kan ha ulike former av leksikalsk interferens eller opptak av lånord i ein varietet. Venås (1991:65) skriv at ein kan få ordlån eller tydingslån. Ein kan t.d. få opptak av både ord og

innhald, slik som i ordet *team*, eller ord som ein allereie har kan få ny tyding, slik som *adressere* som tyder 'å rette til' eller 'ta tak i' noko.

Lingvistiske faktorar kan spele inn på kva strategi individet vel i den språklege tilpassinga. Språkbrukaren kan t.d. velje kodeveksling eller lån. I staden for å måtte beherske to eller fleire varietetar slik ein gjer når ein kodevekslar, kan språkbrukaren ta i bruk ein strategi der han utvidar registeret i staden for å skifte til den nye varietetten (Mesthrie 2010:245). Fritt lån, eller det Kerswill (1991:19) kallar "free borrowing", finn ein fyrst og fremst i situasjonar der kontaktvarietetane er lingvistisk like og gjensidig forståelege:

Free borrowing is potentially found only in cases where the varieties in contact are linguistically similar and mutually intelligible, the criterion for similarity being syntagmatic equivalence. Borrowing can also extend to morphological realizations so long as the underlying categories are functionally and syntagmatically identical.

Ein annan strategi er gradvise endringar, der ein gradvis tek opp fonetiske og suprasegmentale element frå det nye miljøet i talemålet. Dette er ein tilpassing som ofte går over lengre tid.

4.4 Fri variasjon

Fri variasjon har ein når ein ikkje finn noko mønster for variasjonen eller variantval. Venås (1991:157) skriv at "fri variasjon" er variasjon som ein finn hjå den einskilte språkbrukaren. 'Idiolekt' er nemninga på det individuelle talemålet til individet. Når to språk møtest kan ein ofte oppleve å få nydanningar av språklege einingar som ikkje kan seiast å høyre til nokon av dei aktuelle dialektane som brynast mot kvarandre. Desse "nye" formene treng ikkje verte rekna for feil, men heller betrakta som ein form for læringsstrategi, meiner Kerswill (1994:6). Formene aukar variantvalet for den frie variasjonen som språkbrukaren kan nytte seg av. Ein kan snakke om:

... *meir og mindre* bruk av ein variant, ikkje *bare* den eine varianten. Dette ser ut til å vere den vanligaste måten å variere på, nemleg å endre *bruksfrekvensen* av ein variant. Den kan for eksempel dreie seg som at ein bruker /kasta/ oftare enn /kastet/ i samtale med arbeidskameraten enn ein gjør i samtale med sjefen. Men i begge situasjonane kan begge variantane forekomme. (Sandøy 1996:100)

4.5 Språkblanding

Urbanisering og globalisering har ført til at ulike varietetar kjem i kontakt med kvarandre, og resultat av slik kontakt kan mellom anna vere kodeveksling, lån, framvekst av nye varietetar, eller språkskrifte og språkdaude. Ein kan få språkleg variasjon mellom ulike språkssystem.

Kerswill (1994:18) hevdar at når to språk som er gjensidig forstålege og lingvistisk like møtest, inneber språkblandinga truleg meir utbreidd låning enn at ein kan snakke om at talaren er tospråkleg eller opererer med kodeveksling. Når språkbrukarar tek opp fleire ord frå det nye språklege miljøet enn nødvendig for å verte forstått, viser det at det er sosiale motivasjonar for den språklege åtferda, slik som når svenskar i Bergen bytar ut leksem som t.d. *tidning* med *avis* er ordlånet forståeleg, men når dei bytar ut *socker* med *sukker* er det truleg andre motiv enn språkleg som ligg bak (Kerswill 1994:19).

Ein kan tenkje seg to type vekslingar som kan inntreffe i språkmøte: integrering som resulterer i interferensfenomen, eller distinkt alternering mellom dei to språkvarietetane, men Mæhlum (1984:213) meiner ein syntese av dei to vekslingsprinsippa best mogeleg kan skildre alle omstende rundt den språklege vekslinga. Dei hybride formene, altså former (ord) som ein korkje kan seie høyrer til den eller den andre varietetten, må forståast som eit interferensfenomen, hevdar Mæhlum (1984:263). Dei ulike elementa i den nye forma kan ein rekne til anten dialekt- eller standardvarietetten, og språkbrukaren kan ein sjå på som tospråkleg. Det er ein samansatt tospråklegheit, der ein kan tenkje på at språkbrukaren har ei stor lagertønne (fylt med språk) og to tappekranar, språkbrukaren har ikkje to separate tønner (for kvart av språka).

4.6 Bidialektalisme

I ei rekkje land fører industrialisering, modernisering og urbanisering til fleirspråklegheit eller bidialektalisme. Ofte blir eitt av språka eller ein av dialektane knytt til økonomisk vekst og framgang og dei andre til primærnæring og tradisjonelle levesett. I kombinasjon med faktorar som t.d. sosial status, kan dette føre til språkskifte. (Mæhlum m fl 2008:65)

Å vere todialektal inneber at talaren kan variere mellom to sjølvstendige språkstrukturar eller varietetar (Venås 1991:64). Ein person som alternerer mellom dialekt og standardspråk er tospråkleg. Venås (1991:177) skriv :

Ein tospråkleg person rår over to språklege kompetansar. I prinsippet må det vera sameleis med ein person som har kompetanse i to dialektar av eit språk eller i ein dialekt (...) og i standardspråket (...).

Kerswill (1994:147) snakkar om stilsifte på ulike lingvistiske nivå som bidialektisme, avskilde koder ("discreteness of codes") og toverdig medlemskap i språksamfunn. Ein bidialektal kodevekslar er ein språkbrukar som vel språkvarietet etter situasjonen. I Kerswill

si gransking av tilflytte strilar i Bergen har han ei kvinne i materialet, som anten brukar ein varietet som bergensmål eller så slår ho over strilemål, som inneheld ein varierende grad av miksing, avhengig av kva situasjon ho er i. Kerswill (1994:153) meiner at ho må reknast for å vere medlem av to språksamfunn, då ho beherskar både bergensmål og strilemål.

Venås (1991:48) seier at å vere fleirspråkleg har mykje å gjere med korleis einskildindividet kan fungere på det personlege planet og på samfunnplanet: ”Tilhøvet mellom språk og samfunn kan bli både vanskeleg og innfløkt.” Venås (1991:286) fortel at det delvis er verkelege forståingsvanskar som kan vere opphav til bidialektismen. Somme dialektar kan vere uforståelege for folk andre stadar frå. Det kan føre til at talarane ikkje berre må tilmåte språket sitt, men legge det heilt om. Rekdal (1971) granska den modifiserte dialekten til sunndalingar som budde i Oslo, og såg at dei hadde store og til dels systematiske avvik frå basisdialektens normer. Difor meiner ho at dei som snakkar modifisert dialekt, kan skildrast som ”kamouflert tospråklege” (Rekdal 1971:61).

4.7 Om knot og modifisering

Å utføre språklege tilpassingar eller endringar på sin opphavlege dialekt har fått ulike nemningar som t.d. modifisering, normalisering eller knot. Men det er ikkje lett å skilje objektivt mellom knot og modifikasjon, då det er vel meir eit spørsmål om vurdering. Røyneland (1994:40) meiner at det ligg ulike haldningar til det å endre på talemålet innbakt i desse omgrepa.

4.7.1 Modifikasjon

Å snakke modifisert dialekt er å snakke dialekt i motsetning til standardspråk, men at en ikke snakker slik som hjemme i bygda. (Rekdal 1971:1)

Rekdal (1971:1) granska det ho omtalar som ”modifisert dialekt”, og skildrar det som ”avslepet”, moderert eller normalisert talemål. Når bygdefolk flyttar til byen, vil det truleg oppstå avvik frå basisdialekten etter einvegs påverknad frå det nye språkmiljøet, og dei avvika som oppstår, kallar Rekdal (1971:9) for modifikasjon. Røyneland (1994:39) meiner modifisering inneber å tilpasse eller å dempe, og at dette er ein meir moderat uttrykksmåte av språkleg endring enn t.d. knot-omgrepet. Modifisering kan definerast som å utføre ei mindre endring, og i språkleg samanheng inneber det at ein endrar ein opphavleg eller primær uttrykksmåte. Mæhlum (1984) bruker modifisering om språkformer som er i samsvar med

standardvarieteten, men ein kan au velje eit kompromiss, dvs. uttrykksformer som er nøytrale i forhold til dei to språkvarietetane som møtest. Mæhlum (1984:21) skriv:

Men enten modifiseringen arter seg på denne indirekte måten – dvs. som bruke av mest mulig varietets-nøytrale konstruksjoner – eller om den resulterer i entydige standardformer, vil en slik språkbruk representere en negasjon av den opprinnelige dialekten.

Ein kan kanskje heller med fordel nytte omgrepet normalisering, eller standardisering, for å indikere at det er ei norm eller ein standard som vert lagt til grunn for den lingvistiske tilpassinga. Ein språkleg standard vert rekna for å vere det normale eller det ein går ut i frå (rettesnor), slik at alle språklege einingar som avvik frå standarden vert rekna som ikkje-standardformer. Ved å normalisere dialekten, gjer talaren inngrep på språkbruken som gjer at talemålet samsvarar med ei norm (Røyneland 1994:39). Standardisering er ein prosess som er med på å undertrykkje språkleg variasjon, og fører mellom anna til at dialektar seg imellom vert meir einsarta (Coupland 2009:42).

4.7.2 Knot

Omgrepet *knot* vert som regel ikkje oppfatta som noko positivt. *Nynorskordboka* definerer knot som blant anna ”unaturleg” og ”tilgjort” språk, og knotaren kan verte oppfatta som at han prøver å vere nokon annan enn den han er. Talarar som bruker ein meir prestisjefylt talemåte vert ofte skulda for å pynte på språket sitt, og andre kan oppfatte at han ikkje tykkjer den opphavlege dialekten hans er god nok, eller at han trur han er noko sers. Dette kan truleg få folk med same talemål til å reagere negativt på at knotaren bryt ut av sitt språkfellesskap. Når ein knotar prøvar ein bevisst å tillegge seg ein annan dialekt enn basisdialekten, og mange kan få inntrykk av at talaren prøver å vere noko han ikkje er. Kleivenes (2002:105) sine informantar oppfattar knot som ’tåpeleg’, ’rart’, ’unaturleg’, ’unødvendig’, og ’dumt’. Men hennar informantar skil mellom å knote til standardspråk og til andre varietetar (Kleivenes 2002:107):

Å knote på østlandsk blir gjerne oppfatta som at knoterer ’skjemmes’ over det opprinnelige målet sitt eller prøver å være noe han ikke *er* (...). Informantene reagerer derimot ikke så negativt, men synes der er ’mer naturlig’ å legge seg etter en annen dialekt enn å legge seg etter østlandsk.

Desse meiningane tolkar Kleivenes som eit uttrykk for at informantane hennar ikkje godtek standardspråkets tilsynelatande status, av di det kan verke nedlatande mot andre naturlege varietetar (Kleivenes 2002:208).

Ein skal liksom ikkje endre på dialekten i samtale med nokon frå same stad. Det er ei vanleg oppfatning at den som knotar, visar at han ikkje fullt solidariserer seg med heimstaden. Ved å legge om på talemålet, bryt knotaren med dei språklege banda som knytt han til staden og bygdesolidariteten. Han ”bryt ut” og markerer at han ikkje tilhøyrer gruppa (eller heimemiljøet) lenger, og ofte vert det møtt med negative sanksjonar av dei andre i gruppa:

Det blir rekna for *knot*. Knotar ein, har ein gått utover dei toleransegrensene for språklig variasjon som gjeld innafor det språksamfunnet ein høyrer til. (Sandøy 1996:102)

Desse forventingane til negative sanksjonar knytt til knot, gjer at lokalsamfunna har eit sosialt maktmiddel til å hindre at medlemmer av dette samfunnet normaliserer talemålet sitt. Dermed hindrar det dei frå å fjerne seg frå lokalt språk, lokal kultur og lokale verdiar, og lokalsamfunnet kan forsvare seg mot normalisering av talespråket og trugsmål det vil ha mot heimemål og heimlege verdiar (Skjekkeland 2009:36). Knot-omgrepet er også med på å undertrykkje den einskilde brukaren som ynskjer å normalisere talespråket sitt og bryte ut av det lokale språkleg.

Knot kan vere eit signal om kvar ein ynskjer seg hen. Denne påstanden høva godt med granskinga til Skjekkeland (2009:36) og hans informantar frå Kvinesdal, då dei som vil ut av bygda hadde eit meir normalisert språk enn dei som ville slå seg ned i Kvinesdal.

4.8 Intrasisituasjonell veksling og intersituasjonell veksling

Når talaren vekslar mellom ulike variantar innanfor ein og same kommunikasjonssituasjon snakkar ein om intrasisituasjonell veksling, og når talaren vekslar mellom språkbruk frå éin sosial kontekst til ein annan, snakkar ein om intersituasjonell veksling (Mæhlum 2007:26). Talaren kan t.d. bruke orda *litt* og *noko* om kvarandre i same situasjon, og då har ein intrasisituasjonell veksling, eller han kan bruke *litt* i éin situasjon, og *noko* i ein annan situasjon. Då vekslar han på språkbruken sin etter to ulike sosiale kontekstar.

4.9 Korleis studere og måle språkleg variasjon: Makrovariablar og mikrovariablar

For å kunne seie noko om ein har med veksling av heile varietetar eller isolerte variantvekslingar å gjere, kan ein studere samgang av variablar. Mikrovariablar er nemning på einskilte språkdrag, og om ein oppdagar samvariasjon av mikrovariablane, kan ein slå dei saman til ein makrovariabel. Ein makrovariabel er merket på ein varietet, t.d. ein dialekt eller ein standard (Venås 1991:177). Thelander omtala makrovariasjon som ”varietetsveksling” og mikrovariasjon som ”variantveksling” (Venås 1991:174). Mæhlum (1984:278) finn i sitt materiale døme på ”isolert mikrovariasjon”, då den eine informanten hennar mest berre brukar dialektformer uavhengig av kontekst, og berre fem variablar viser veksling. Isolert mikrovariasjon har me der nokre variablar blir bytte ut men ikkje alle, og heile varieteten skiftar ikkje.

4.10 Språkleg endring

4.10.1 Dialektnivellering

Dialektnivellering oppstår ved å redusere avstanden mellom dei lingvistiske systema som er involverte og Røyneland (2005:40) definerer det som: ”*reduksjon av strukturell variasjon*, som tyder at talet på trekk som skil ein varietet frå andre varietetar, blir redusert og at variasjonen innom ein varietet også blir gradvis redusert”. Ofte snakkar ein om lån mellom varietetar (Røyneland 2005:39). Ein varietet tek til seg (lånar) t.d. ord frå ein annan varietet og får auke av variantformer. Deretter tek kan hende den nye forma over, medan den opphavlege vert pressa ut, og då har ein fått ein reduksjon og ei språkendring (Skjeggeland 2009:85). Ein har au fått auka likskap til varietetten ein lånte forma av. Slik får ein ei gradvis utkrystallisering av nye blandingsdialektar, men au dialektdaude (Røyneland 2004:45).

Pyramidemodell

Auer og Hinskens (1996) presenterte ein modell for å skildre variasjon og endringsprosessar i dialektar. Dei (1996:1) skriv at det føregår ein prosess av konvergens og divergens i tradisjonelle dialektar i dagens Europa. Varietetar vert strukturelt meir like einannan, og både dialekt- og standardmåla kan vere involverte i denne prosessen. Ein kan ha ein *horisontal* dialekt-dialekt påverking, eller ein *vertikal* dialekt-standard påverking. Auer og Hinskens (1996) presenterer ein pyramidemodell for å vise korleis dialektnivellering kan gå føre seg. Standardvarietetten er plassert på topp-punktet, medan tradisjonelle dialektar utgjør den horisontale botnlina, og i områda i mellom finn ein regionale dialektar. Modellen visar at ein kan dialektnivellering kan skje på fleire nivå samstundes. Røyneland (2005:44) snakkar om ein vertikal dialekt-standard *advergens*, då standardmål som oftast har høgare status enn

dialektar og dialekten vil truleg nærme seg standarden, og om horisontal konvergens der forholdet mellom varietetane er meir symmetrisk og dei kan vere med på å påverke kvarandre.

4.10.2 Levelling, simplification og reallocation

Trudgill introduserte tre nye omgrep når det gjeld språkkontakt og språkendring. *Levelling* er reduksjonen av *markerte* variantar (1986:98). Det vil seie at språkbrukaren unngår å bruke dei meir avstikkande og uvanlege formene eller formene som er i minoritet. Dei dialektale formene som ”klarar seg” er dei som liknar majoritetsspråket, og som har minimal sosial og lingvistisk markering (1986:101). Simplification er eit omgrep Trudgill nyttar til å forklare prosessen av variantreduksjonen. Ein finn to typar:

the first type involves an increase in morphophonemic regularity, and would include loss of inflections and an increase in invariable word forms. The second aspect involves an increase in the regular correspondence between content and expression. (Trudgill 1986:103)

Det inneber at varieteten får eit enklare lingvistisk system, t.d. ein bøyingskategori kan utvide seg og ta til seg fleire ord frå andre mindre bøyingsklassar. Trudgill viser til varieteten som vaks fram i Høyanger, der dei før hadde hatt todelt ending i hokjønnsord i bunden form: bygdi/ jenta, gjekk det over til å få lik ending: bygda/jenta. Språkssystemet er forenkla og meir regelmessig. Det tredje omgrepet til Trudgill som eg vil ta med her er *reallocation*. I språkblandingssituasjonar kan somme regionale variantar få ein ny ”stilistisk” funksjon, t.d. med ulike grader av formalitet hekta ved seg (1986:110). I staden for å presse dialektord heilt ut, kan dei få ein ny alternativ nytte som markør for ei sosial gruppe. Omdal (1994:143) skriv at det setesdølane i Kristiansand endra mest på i språket var variabelen LK, som inneber at konsonanten *l* forsvinn og vokalen føre vert forlenga i setesdalsmål t.d.: *helg* > *he:g*. Men i samtale med andre setesdølar kom denne lokale varianten i så smått i bruk att. Omdal meiner at ein her kan snakke om reallocation, då setesdølane brukar dette målmerke til å signalisere overfor andre mogelege setesdølar at dei er i frå dalen, og at det er mindre vesentleg at språkdraget berre vert brukt i eitt og anna ord (Omdal 1994:159).

Kleivenes (2002:46) seier at sosiolingvistikken tradisjonelt har nytta seg av tre forklaringsmodellar for eit individs språklege variasjon og talemålsendring, og det er akkommodasjonsteorien, nettverksteorien og teorien om identitetshandlingar. Individet kan

veksle mellom dei tre strategivala i høve til interaksjon med andre og etter kvar enkel situasjon.

4.11 Oppsummering av kapitlet ”Språkleg variasjon”

Sosiolingvistikken studerer mellom anna korleis språket varierer. Språk kan t.d. variere mellom geografiske stadar, mellom sosiale grupper, eller mellom situasjonar. Den språklege variasjonen mellom folk og grupper gjev mening i det sosiale romet. Omgrepet register er situasjonsavhengig variasjon. Me snakkar ikkje likt til alle sjølv om innhaldet kanskje er det same. Mottakar, emne, stad og relasjon kan spele inn på måten me ordlegg oss på til andre. Kodeveksling og kodeblanding har å gjere med når talaren veksler eller blandar to ulike varietetar. Kodeveksling kan referere til at talaren veksler mellom to varietetar etter situasjonen han er i, og kodeblanding kan bety at han blandar to koder (varietetar) i éin og same situasjon. Ein kan låne språklege element frå andre varietetar, det vere seg heile ord, grammatiske einingar eller lydar. Dette vert au kalla innblanding eller interferens. Fri variasjon har me når ein ikkje finn noko mønster for variasjonen eller variantvala hjå einskildindividet. Ein tospråkleg person rår over to språklege kompetansar, og kan såleis velje varietet etter situasjon. Å snakke modifisert dialekt er å snakke basisdialekten, men ikkje slik ein snakkar på heimstaden. Det vil seie at talaren har gjort visse (naudsynste) justeringar på dialekten. Å knote vert sett på som unaturleg og tilgjort språk, og omgrepet inneber ei negativ innstilling til å endre på språkbruk. Når talaren veksler mellom ulike variantar innanfor same kommunikasjonssituasjon, talar ein om intrasituasjonell veksling, men om han veksler mellom språkbruk frå éin sosial kontekst til ein annan, talar ein om intersituasjonell veksling. Ved å studere samgang av språklege variablar kan ein finne ut om det er heile varieteten som vert skifta ut eller om det er isolerte variantvekslingar, der berre somme språkdrag endrar seg. Ein har ei språkleg endring, når éin av variantane har teke over og pressa t.d. den eldre forma ut av bruk. I høve der ein har dialektnivellering vert variasjonen redusert i dialekten og mellom dialektar, og standardformer eller regionale former breier seg. Trudgill (1986:126) oppsummerar sine omgrep *levelling*, *simplification* og *reallocation* slik:

( ) *levelling*, ( ) involves the loss of marked and/or minority variants; ( ) the process of *simplification*, by means of which even minority forms may be the ones to survive if they are linguistically simpler ( ) *reallocation* may occur [on variants left over from the original mixture] such that variants originally from different regional dialects may in

the new dialect become *social-class dialect variants*, *stylistic variants*, *areal variants*, or () *allophonic variants*.

5 Moglege forklaringsteoriar for språkleg tilpassing

I dette kapitlet skal me sjå nærare på ulike teoriar som kan forklare eller verke inn på individs språklege åtferd. Eg kjem til å sjå på nettverksteorien, høflegheitsteorien, tilpassingsteorien og teori om identitetshandlingar.

5.1 Nettverksteorien

Det sosiale nettverket åt ein person blir avgjort av kor mange samband personen har, kor sterke dei personlege tilhøva er, om det er samband mellom dei ymse personlege kontaktane kvar har, og om dei omgåst folk på fleire grunnlag, dvs. om sambanda er samansette, med fleire tåttar (multiplekse), eller eintåtta (uniplekse). (Venås 1991:186)

Nettverksteorien knyter ein ofte til sosiolingvisten Lesley Milroy og det ein omtalar som Belfast-studien, der ho ville finne ut kven einskildindividet samhandlar med, og slik ville ho undersøkje språkbruken til individet ved hjelp av nettverksanalyse (Milroy 1980).

Nettverksteorien går mellom anna ut på å finne ut kven individet har kontakt med i kvardagen. Om omgrepet sosialt nettverk skriv Milroy (1980:174) at: “the term *social network* refers quite simply to the informal relationships contracted by an individual”. Eit sosialt nettverk inneber kort sagt komplekse nettverk av mellommenneskelege relasjonar (Mæhlum 1992: 67). Milroy (1980:174) hevdar at som sosial variabel er termen sosialt nettverk mindre etnosentrisk enn t.d. kategorien sosio-økonomisk klasse eller kaste. Mæhlum (1992:116) framhevar at introduksjonen av det sosiale nettverksomgrepet som ein analytisk term i sosiolingvistikken flytta perspektivet frå å relatere individs språkbruk til ein hierarkisk sosial struktur av sosiale klassar over til ein annan og meir horisontal dimensjon. Individets tilhøyrse innanfor grupperingar som familien, vener, naboar, skulevener og kollegaer vert no vektlagt. Eit viktig poeng her er at sosiale kontaktar ikkje berre vert knytte på grunnlag av det ytre sosiale miljøet, men au etter individuell sjeleleg grunnhaldning, og kan hende det råkar ein djupare dimensjon enn typiske sosiale indeksar bygd på inntekt, yrke og utdanning (Venås 1991:186).

Den sosiale nettverksteorien studerer korleis einskildindividet inngår i eit dynamisk samspel med andre enkeltindivid og ser på dei uformelle sosiale kontaktane individet omgjev seg med (Mæhlum m fl 2008:116). Nettverkskonseptet skal vere med på å analysere korleis individ gjer ulike lingvistiske val som er tilgjengelege for dei (Milroy 1980:175). Venås (1991:186) skriv om Milroy sin Belfast-studie:

Ved å jamføre med ymse variablar fann ho eit fast og litande tilhøve mellom talemålet åt personen og bygnaden av det sosiale nettverket. Det er mykje som verkar inn på kva slags nettverk folk har, såleis utdanning, yrke, personleg ambisjon og sosial haldning.

5.1.1 Nettverksstrukturar: opne eller stengde

Milroy (1980:198) skildrar eit individs personleg nettverksstrukturar der faktorar som inkluderer territorial stabilitet, plassen ein arbeider og har familie; alder, kjønn og personleg affinitet spelar inn, i tillegg til påverknad frå utdanning, yrke, individuelle ambisjonar og generasjonsskull (1980:169). Nettverka, eller sambanda, me knyter med andre, kan vere karakterisert som ”opne” og ”spreidde” eller ”stengde” og ”tette” (Venås 1991:185) (”open & low density” og ”closed & dense” er Milroys nemningar). Tette eller stengde nettverk er karakterisert ved at ”alle kjenner alle”, og kvart individ er gjerne knytt til kvarandre på fleire måtar gjennom ulike roller og relasjonar, som t.d. kollega, slektning eller ven (Milroy 1980:21). Dersom personane ein kjenner har stor kontakt seg i mellom, vert nettverket tettare, seier Sandøy (1996:102). Slike nettverk vert gjerne omtala som multiplekse nettverk, eller mangtåtta, og personane er ofte meir avhengige av kvarandre og prega av stor fellesskap i sosiale verdiar og interesser i dette nettverket, og det rår gjensidig tillit blant medlemmene (Sandøy 1996:102).

Opne nettverk vert karakterisert som nettverk der ”alle kjenner eg-et” (Mæhlum m fl 2008:117), og relasjonane i dette nettverket vert omtala som uniplexe, eller eintåtta, der ”greinene fører til andre personar, med eigne individuelt utforma nettverk” (Venås 1991:185). I slike nettverk er t.d. ein kollega berre ein kollega, og ikkje også nabo eller ven osv.. Moderne urbane samfunn har ofte vorte skildra som samfunn prega av uniplexe relasjonar, med fleire ”lause” relasjonar mellom samfunnsmedlemene. Sosiale nettverk i ulike bygdesamfunn, på den andre sida, har ofte vorte skildra som trygge stabile miljø, der sterke band til familie og slekt i tillegg til vener har utgjort det sosiale nettverket til individet. Men mange hevdar i dag at dei tradisjonelle bygdesamfunna er i endring, og at ein får fleire svakare band og meir uforpliktande forhold mellom individa (Skjekkeland 2009:47). Milroy (1980:21) peikar på at det er mogeleg å skildre eit nettverk som *meir* eller *mindre* tett (”dense”) enn eit anna, i staden for å bruke omgrepet som ein absolute ytterkant som ”ope” og ”stengt”.

Ein kan au snakke om ”isolerte” nettverk. Med dette meiner ein at einskildindivida som lever i eit isolert nettverk, har oppretthalde ei sterk tilknytning mellom livet på den nye bustaden og

det opphavlege miljøet, og individet omgjev seg ofte med personar frå same opphavsmiljø (slik som ulike chinatowns ein finn i mange storbyar verda over eller enklaveliknande fellesskap) (Mæhlum m fl 2008:118). Slik kan individa halde ved like ulike sosiale praksisar frå den opphavlege kulturen, mellom anna språket. Ein kan også tale om ”integrerte” nettverk, som seier noko om kor integrert individet har vorte i det nye miljøet, og kva for nye referansegrupper som verkar inn på den språklege praksisen (Mæhlum m fl 2008:118).

5.2.1 Nettverka sine funksjonar

Sosiale nettverk kan stå fram som ulike kommunikasjonsfellesskap som kan vere påverke eller presse medlemmar til å oppføre seg som dei andre i fellesskapet og opptre konformt. Sosiale nettverk kan slik få funksjon som sosial normeringsfunksjon. Det er då som oftast tette og multiplekse nettverk som kan fungere som sosial normerings- og kontrollinstans, og som korrigeringsinstans:

(...) a close-knit network structure is an important mechanism of *language maintenance*, in that speakers are able to form a cohesive group capable of resisting pressure, linguistic and social, from the outside group. If the individual's network becomes less close-knit, it follows that he will be robbed of an important mechanism of nonstandard norm maintenance; he will also be free of the constant supervision and control (...) (Milroy 1980:178)

Sosiale nettverk kan ein sjå på som ulike identifikasjonsfellesskap (Mæhlum m fl 2008:117), der medlemmene av dei ulike nettverka etablerer og opprettheld ein viss konsensus omkring bestemte sosiale verdiar (Mæhlum 1992:172). Ulike sosiale nettverk kan t.d. legge ulike verdiar i dei språklege kodane ein har i språksamfunn, nokre ser verdi i å halde på lokale talemål, andre ikkje. Ein annan funksjon som dei sosiale nettverka kan utøve i t.d. eit språksamfunn er å stå imot det nådelause presset frå språklege standardvarietetar. Dialektar som skil seg markant frå standardmål, vert iherdig oppretthaldne i mange lokalsamfunn over heile verda, og det viser tydeleg at ikkje-standardvarietetar har viktige sosiale funksjonar for brukarane av slike språkformer (Milroy 1980:162). Tette nettverksstrukturar er med på halde oppe ikkje-standardvarietetar gjennom å motstå presset frå standardspråk, saman med sosiale verdiar ein knyter til dei ulike dialektane. Mange studiar viser at det er samanheng mellom ein tettknytt og lokalisert nettverkstruktur og tilslutning til ikkje-standardmål (Milroy 1980:177). Kvifor oppfattar somme at dialektar er viktige å ta vare på? Det kan t.d. vere eit symbol for å vise lojalitet til lokalsamfunnet. Viss det er slik at individet ved språkbruken sin kan vise kor integrert han er i lokalmiljøet, kan hans val av lingvistiske former signalisere

noko når han snakkar. Men det er vanskeleg å seie noko sikkert om det, seier Milroy (1980:200): “Some individuals appears to extricate themselves deliberately from close ties with the local network; others seem to be separated from it by the force of circumstances”. Milroy (1980:175) såg at dette nettverkstrukturar fungerte som ein norminstans og utøvar tilsyn og kontroll over medlemmene sine, og skriv at Belfast-studien mellom anna synte oss at:

the closer an individual's network ties are with his local community, the closer his language approximates to localized vernacular norms.

Våre sosiale nettverk blir brukt av menneska til byte av varer og tenester, og dei relasjonane me knyter, skal blant anna gje oss forståing, støtte og medkjensle (Sandøy 1996:102). Sosiale nettverk er dei uformelle sosiale relasjonane mellom menneska, og desse relasjonane kan vere med på å bestemme språklege val, og den sosiale nettverksteorien kan vere med å klargjere kva sosiale krefter som er verksame når einskilindivid vert integrert i ulike fellesskap (Mæhlum m fl 2008:116). Me *er* våre sosiale relasjonar, har det vorte sagt, og det meir kontakt me har, jo likare snakkar me.

Ein annan teori som me skal gå nærare inn på i dette kapitlet, er tilpassingsteorien eller “the interpersonal speech accommodation theory”. Denne teorien søker å klargjere føresetnadane for og motivasjonane bak menneskes språklege tilpassingsstrategiar i ulike sosiale samanhengar (Mæhlum 1992:109).

5.2 Tilpassingsteorien

Tilpassingsteorien seier noko om korleis individ gjennom språkleg åtferd kan understreke eller dempe dei sosiale skilnadane mellom seg sjølv og samtalepartnaren. Når talarar ynskjer å oppnå aksept og godkjenning i ein sosial situasjon, er dei meir tilbøyelege til å konvergere talemåten mot den dei samhandlar med (1979:45). Teorien er utvikla av sosialpsykologar ut frå eit ynskje å kunne forstå og forklare dei individuelle vekslingane me språkbrukarar gjer, som når me t.d. varierer talemålet etter kven me talar med (Mæhlum m fl 2008:112).

Tilpassingsteorien er med på å klargjere sosiale og psykologiske grunnlag for språklege strategiar som kan føre til modifikasjon av talemålet vårt, slik som t.d. sosial respons, sosial identifikasjon eller distanse til andre menneske (Mæhlum m fl 2008:112-3). Denne teorien ligg tett opptil dei såkalla identitetsforhandlingane.

Modifikasjon av tale i sosial interaksjon kan av ulike grunnar anten resultere i “konvergens” eller “divergens”. Om omgrepet konvergens skriv Giles at det kan:

(...) refer to the processes whereby individuals shift their speech styles to become more like that of those with whom they are interacting.

I ei sosial samhandling er det ofte ein tendens til at deltakarane generelt opptre meir likt kvarandre når det gjeld blant anna uttale, talefart, pausar og ytringslengde og intimiteten av sjølvutleveringar, skriv Giles (1979:46). Denne “synkroniseringa” er med på å oppmuntre samhandlinga og redusere det som kan verte oppfatta som avvik mellom partane. Folk konvergerer språkbruken sin etter korleis dei trur mottakar i situasjonen vil ta best i mot budskapet. Konvergering inneber større grad av likskap mellom deltakarane, men stundom er ikkje denne påverknaden gjensidig. Kven som påverkar mest, kjem som regel an på status og prestisjeforhold mellom deltakarane og mellom dei språklege varietetane som opptre i samhandlinga (Mæhlum m fl 2088:113). På gruppenivå kan konvergens vere eit uttrykk for å vise tilhøyrsløse til ei gruppe, eller at språkbrukaren ikkje ynskjer å signalisere tilhøyrsløse til si eiga sosiale gruppering og distanserer seg språkleg (Mæhlum m fl 2008:114).

Divergens, på den andre sida, inneber å *ikkje* nærme seg samtalepartnaren i språkbruken, men å halde fast på allereie eksisterande lingvistiske skilnader. Talaren ynskjer kanskje å oppretthalde si eiga sosiale tilhøyrsløse, eller framheve sosial avstand i høve til den han samhandlar med:

Non-convergence might act as a powerful symbol whereby members of an ethnic group would display their intention of maintaining their identity and cultural distinctiveness. (...) speakers may wish accentuate the difference between themselves and others (...) perhaps because of the other's outgroup membership, undesirable attitudes, habits, or appearance. (Giles and Smith 1979:51-52)

Giles & Smith (1979:47-53) presenterer fire sosialpsykologiske teoriar om kvifor folk utfører språkbruksskifte og korleis desse skifta vil kunne verte oppfatta av lyttaren. Den fyrste blir omtala som “similarity-attraction processes”, og går ut på at dess meir like haldningar og verdier er til enkelte andre, jo meir truleg vil individ vere “dregne mot” dei. Ein endrar språkleg åtferd for å oppnå likskap med andre, og for å få sosial aksept av lyttaren. Den andre teorien kallar forfattarane for “social-exchange process”. I slike høve må talaren vurdere om utfallet av handlinga vil gje “løn eller straff” i respons. Om han har valet mellom t.d. å seie A eller B, vil han velje det alternativet som maksimerer sjansen for positivt utfall, og dermed minimere faren for eit ubehageleg utfall. Denne teorien kan gå på kostnad av integritet og personleg identitet, men mange studiar viser at folk responderer positivt til at folk konvergerer mot dei sjølv når det gjeld språk og dialekt. “Causal attribution process” heiter den tredje teorien framsett av Giles & Smith. Om denne teorien skriv forfattarane at:

(...) we interpret other people's behaviour, and evaluate the persons themselves, in terms of the motives and intentions that we attribute as the cause of their behaviour. (Giles & Smith 1979:50)

Konvergens kan oppfattast positivt eller negativt avhengig av årsakene bak konvergens.

Mottakaren vil prøve å finne ut kva talarens intensjon er med den språklege åtferda. Når ein person legg heilt om til dialekten til den han talar med, kan det vere meint som ein høfleg tilpassing, men somme kan oppfatte slik etterlikning som fornærmande ved at dei slår om for mykje. Talaren vert kan hende ikkje oppfatta som truverdig, og kan bikke over til å opptre som ein karikatur. Den siste teorien som forfattarane framset kallar dei "process of intergroup distinctiveness". Denne teorien går ut på at når medlemmer av ulike sosiale grupper er i kontakt, samanliknar dei kvarandre med omsyn til ulike aspekt som er viktige for dei, slik som t.d. personlege attributt, evner, materielle eigedomar osv.. Slike samanlikningar mellom gruppene gjer at ein finn aspekt som gjer gruppa positivt distinkt frå "the outgroup". Dette vil sikre at dei har ein tilstrekkeleg sosiale identitet, og språkleg åtferd kan vere ein viktig subjektiv og objektiv leietråd for å knyte medlemskap til sosiale grupper.

Akkommodasjon av tale kan inntreffe i på fleire dimensjonar samstundes, og somme talarar kan konvergere på eitt lingvistisk nivå, men ikkje eit anna (Giles & Smith 1979:64). Ein kan tenkje seg at t.d. ein dialektbrukar ikkje endrar på uttalen, men kan låne eller tilpasse leksikalske einingar i somme samtalesituasjonar. Men noko av det sentrale ved akkommodasjonsteorien er korleis språkleg konvergens, eller divergens, må betraktast som ein refleks, truleg ubevisst, av språkbrukarens ynske om integrasjon eller identifikasjon med andre individ eller grupper, seier Mæhlum (1992:111). Men ho peikar på at det vil vere ei urettmessig forenkling og stilisering av komplekse psykologiske prosessar å hevde at språkleg konvergens alltid impliserer eit ynske om sosial integrasjon, og at språkleg divergens, eller mangel på konvergens, nødvendigvis impliserer at ynske om slik tilhøyrsløse er fråverande (Mæhlum 1992:112). Slik trur eg au det er.

5.2.1 "Short-term" og "long-term accommodation"

Ein kan au tale om språkleg tilpassing som føregår i den spontane, konkrete sosiale samhandlinga. Dette kallar Trudgill (1986:3) for "short term accommodation". Her er det ikkje snakk om at talaren har endra permanent på språkbruken sin, men tilpassar seg i kvar enkelt situasjon. Ein intervju situasjon som me utfører i denne granskinga vil kunne vere ein slik situasjon, der dialekttalaren tilpassar seg språkleg i nett den samhandlinga. Språklege endrings- og tilpassingsstrategiar som går føre seg over lengre tid, gjerne under meir

kontinuerlege og varige sosiale stimuli, kallar Trudgill for "long term accommodation". Mæhlum (1992:113) seier om desse to termene at "... den vesentlige forskjellen ligger trolig i tidsaspektet, med en motsetning mellom henholdsvis det punktuelle og det vedvarende.". Røyneland (2005:120) skriv:

Kortvarige tilpassingar vil ifølgje teorien ha meir langsiktige verknader, samtidig som den språklege tilpassingsstrategien som blir føretrekt i ein konkret interaksjonssituasjon, er eit utslag av tidlegare erfaringar frå liknande situasjonar.

5.3 Høflegheitsteorien

I ulike sosiale samhandlingar vil ofte målet vere å finne den beste måten å kommunisere på og vere sosial på. Ein annan teori som kan skildre eller forklare språkleg atferd er *høflegheitsteorien*. Brown & Levinson (1987) legg fram ulike formuleringsmåtar og samtalestrategiar som er med på å styrke eller svekke dei sosiale banda mellom samtalepartnarar (Svennevig 2009:128). I språkleg samhandling og sosial interaksjon presenterer individ sitt "andlet", som vert definert som "[...] the public self-image that every member wants to claim for himself" (Brown & Levinson 1987:61). Forfattarane går ut frå at alle kompetente vaksne medlemmar av eit samfunn har, og forstår at andre har, "andlet", og at dei har to ynske: å verte godteken (det dei kallar "positive face") og å handle uhindra (det dei kallar "negative face") (Brown & Levinson 1987:13). Individ ynskjer at sjølvbiletet deira vert verdsett og sosialt akseptert av andre i samhandlinga, og dei ynskjer fridom frå påbod og krev retten til å ikkje verte distraherert (Brown & Levinson 1987:61). I ei språkleg samhandling er det viktig for individet å oppretthalde andletet. Andletet vårt søker å byggje opp og få aksept og godkjenning av andre (Svennevig 2009:125). Om me ikkje får det, kan me risikere å "tape andlet", som er det same som å oppleve skam eller å kjenne seg latterleggjort. Andlet uttrykkjer kjensler, og eit individ sitt andlet kan tapast, oppretthaldast eller forbeholdast ("lost", "maintained" og "enhanced") (Brown & Levinson 1987:61). Individ må til stadigheit delta i interaksjonar, og generelt vil dei forvente at samtalepartnarane samarbeider med å oppretthalde andletet i interaksjonar. Dette samarbeidet er grunna på den gjensidige sårbarheita av andlet. Svennevig (2009:126) skriv:

Ved å vise anerkjennelse og respekt for de menneskene vi selv ønsker anerkjennelse fra, kan vi håpe på å få anerkjennelse og respekt i retur.

Ein må med andre ord samarbeide med andre for å få aksept og respekt for vårt andlet. Ein må unngå eller dempe andletstrugande handlingar, då det er av allmenn interesse å oppretthalde

einannan sitt andlet (Brown & Levinson 1987:61). I høve der ein ser seg nøydd til å truge andletet til ein annan, kan ein ved hjelp av høflegheitsstrategiar prøve å minske trugselen mest mogeleg gjennom språklege handlingar (Svennevig 2009:128). Dette kan vere ulike formuleringsmåtar som er med på å bevare eller betre den sosiale relasjonen til kommunikasjonspartnaren. Nokre kommunikative handlingar kan vere andletstrugande i seg sjølv, slik som å be nokon om ei teneste, pålegge dei oppgåver eller be om ting (Svennevig 2009:127). Om ein (dialekt)talare t.d. brukar sermerkte (dialekt)ord og –uttrykk som mottakaren ikkje kjenner, kan mottakaren avslørast som å ikkje ha tilstrekkeleg (dialekt)kunnskap. Det kan han i somme høve oppleve som flautt eller avslørande, og ein opplever det som ein andletstrugande handling.

Brown & Levinson (1987) legg fram tre hovudstrategiar for høflegheit som dei kallar positiv høflegheit, negativ høflegheit og den tredje har fått nemninga ”off record”. Røyneland (1994:90) omtalar den siste strategien for ”unnvikande”, medan Svennevig (2009:129) omtalar dei tre strategiane i same rekkjefylgje for nærleikstrategiar, respektstrategiar og implisitt høflegheitsstrategi. Positiv høflegheit, eller nærleiksstrategi er tilnæringsbasert og orienterer seg mot solidaritet, nærleik og fellesskap mellom partane, t.d. ved å vise at talaren ser på mottakaren som ein ven, eller han vert inkludert i same sosiale gruppe som talaren. Talaren vil mellom anna vise at han er samd i det mottakaren ynskjer: ”S(peaker) wants H (earer)’s wants” (Brown & Levinson 1987:70). Den andre høflegheitsstrategien skildrar Brown & Levinson (1987:70) slik:

Negative politeness () is oriented mainly toward partially satisfying (redressing) H’s negative face, his basic want to maintain claims of territory and self-determination.

Svennevig (2009:129) skriv at det handlar om å vise respekt for den andre sitt territorium, ved å t.d. understreke at mottakaren har både handlefridom og råderett i interaksjonen. Røyneland skriv at negativ høflegheit er eit uttrykk for reservasjon (1994:90), og Brown & Levinson (1987:70) skriv at negativ høflegheit går ut på å unngå å blande seg inn i mottakarens handlingsfridom, og er karakterisert av formalitet og tilbakehaldenheit. ”Off record”-strategiar går ut på å bruke språket indirekte, slik at ein ikkje har berre éin mogeleg kommunikativ intensjon i ei utsegn. Viss talaren utfører ei andletstrugande handling, men vil fråskrive seg ansvaret for å gjere det, kan han nytte seg av off record-strategien og overlate tolkinga av ytringa til mottakaren (Brown & Levinson 1987:211). Ulike måtar å uttrykkje off record-ytringar kan t.d. vere å gje hint eller å bruke ironi, eller ytre seg vagt og tvitydig. Det

er eit uttrykk for eit ynske om å unngå klart påtrengjande handlingar (Røyneland 1994:90). Denne høflegheitsstrategien viser stor omtanke for den andre sitt territorium, då den gjev fluktmogelegheit (Svennevig 2009:129).

Tre sosiologiske faktorar som kan spele inn på bruken av høflegheit, er blant anna makt, sosial distanse og det som Brown og Levinson (1987:15) kallar "ranking of the imposition" (rangering av ordre/påbud). Det er ofte slik at det krev mindre høflegheitsarbeid i symmetriske og nære relasjonar enn i asymmetriske og distanserte relasjonar (Svennevig 2009:130). Ein kameratsleg stil er ofte prega av gjensidig affeksjon, fortruelse og solidaritet, og høflegheit vert mindre brukt i slike relasjonar, medan i relasjonar som er meir prega av vørtnad og omsynstil vert konvensjonelle høflegheitsuttrykk teke i bruk for å lette samhandlinga og for å vise interesse, respekt og omsyn (Svennevig 2009:124). Dette kan vere uttrykk som "unnskyld meg" eller "vær så snill". Men somme gonger er ikkje individ interesserte i å ta omsyn til kommunikasjonspartnarane eller dei bryr seg ikkje om å ha ein positiv relasjon med vedkommande, og dei vel difor ei andletstrugande handling utan å kompensere for det. Individ kan heller ha behov for å hevde sitt eige andlet, og nyttar seg ikkje av høflegheitsstrategiar (Svennevig 2009:135). Individ kan også i ulike kommunikasjonssituasjonar slitast mellom å markere seg og å verte likt. Vårt eige territoriale sjølv inneber eit ynske om å framstå som ein sympatisk person og verte likt av andre, og det kan variere frå person til person om ein vektlegg markeringsbehovet eller sympatibehovet mest (Svennevig 2009: 135). Nokre har sterktast behov for sjølvmarkering, medan andre heller søker å verte likt. Coupland (2009:57) meiner at dristige og andletstrugande ytringar, som t.d. ordrar, kan få ein "stilistisk" funksjon, som inkorporerer sosial mening i mellommenneskelege relasjonar.

5.4 Teori om identitetshandlingar

Menneske deltek og handlar i verda mellom anna gjennom språket, og forskarane Le Page & Tabouret-Keller (1985:14) meiner individets språklege val er uttrykk for identitetshandlingar, eller det dei kalla for "acts of identity" (jf. s. 32). Lingvistisk åtferd er ulike former for identitetshandlingar, der individ avslører sine individuelle identitetar og søker etter sosiale roller. Einskildindivid kan t.d. gjennom lingvistiske val vise kva gruppe dei ynskjer å identifisere seg med til ei kvar tid, eller vise kva gruppe dei tek avstand frå:

individual creates for himself the patterns of his linguistic behaviour so as to resemble those of the group and groups with which from time to time he wishes to be identified,

or so as to be unlike those from whom he wishes to be distinguished (Le Page & Tabouret-Keller 1985:181).

Individet kan gjennom individuelle motiverte språkval vise kvar det høyrer heime— både geografisk, sosialt og etnisk. Individ kan skifte mellom ulike identitetar og sosiale roller gjennom sin eigen språkbruk. Desse identitetshandlingane vert fastlagde i hugen til den einskilde sosiale utøvaren (Venås 1991:189).

Språk vert ofte brukt som ein karakteristikk for t.d. etniske grupper (Le Page & Tabouret-Keller 1985:244). Eit sams språk mellom medlemmene av ei gruppe, gjer at medlemmene kjenner seg knytt til kvarandre av di dei har noko felles, og utanforståande oppfattar dei andre som ei gruppe av di dei deler noko som ikkje andre grupper gjer. Lingvistiske val kan gje svar på ulike psykologiske spørsmål som folk kan ha omkring seg sjølv og til sin eigen identitet, blant anna kven ein er, kva gruppe høyrer ein til og kven har det same språket som ein talar sjølv, og kan kaste lys over eigen sjølvoppfatning. Individ kan tenke: ”eg talar likt som deg, difor må me vere knytt saman på eit vis”:

linguistic items are not just attributes of groups or communities, they are themselves the means by which individuals both identify themselves and identify with others. (Le Page & Tabouret-Keller 1985:5)

5.5 Oppsummering av kapitlet “Mogelege forklaringsteoriar for språkleg tilpassing”

I dette kapitlet har me sett på ulike teoriar som kan forklare språkleg åtferd til individ. Me var fyrst innoom nettverksteorien som fokuserte på å studere individets ulike sosiale nettverk, i staden for t.d. sosioøkonomiske grupperingar. Dei som individet samhandlar med vil påverke språkbruken og vere med på å halde opp sosiale normer i ei gruppe. Tilpassingsteorien går ut på at i sosial samhandling vil partane anten nærme seg kvarandre, ved å konvergere, eller markere avstand, ved å divergere. Språkleg tilpassing kan skje berre i visse situasjonar, men til slutt, viss slike situasjonar opptre frekvent, kan språkleg tilpassing verte meir eller mindre varig. Deretter såg me på høflegheitsteorien, der talarar som vil unngå å utføre andletstrugande handlingar, kan dempe ”bryske” ytringar ved ulike høflegheitsstrategiar. Til slutt i kapitlet, var me innoom teorien om Act of identity, eller teorien om identitetshandlingar. Individ kan, ved språkleg åtferd, vise kven dei er eller kven dei vil bli oppfatta som, og knyte seg til medlemer eller ikkje-medlemer av sosiale grupper berre ved språklege handlingar.

6 Metode i talemålsgranskingar

I dette kapitlet skal eg kome nærare inn på ulike måtar å samle inn materiale brukt i talemålsgranskingar. Eg kjem fyrst til å sjå på kva som ligg i omgrepa kvantitative og kvalitative metodar: Kva deira styrke er, og peike på ulikskapar mellom dei. Intervjuet er ein mykje nytta metode til å samle inn språkmateriale på, og me skal sjå nærare på det kvalitative intervjuet. I tillegg skal me sjå kva som ligg i omgrepa reliabilitet og validiet.

Metodiske spørsmål som forskaren kan stille seg før han tek til med granskinga er: Kva er målet med granskinga, og korleis kjem ein fram til målet? Korleis vil han få tak i språkleg materiale? Korleis kan ein presentere eller legge fram materialet ein har samla inn, og kva ligg i at dataa må vere reliable og valide? Fyrst må ein finne ut kva ein vil granske. Ein må freiste å avklare kva intensjonen med oppgåva er, før ein set i gong med å samle inn data. Kva konkret ynskjer ein å få svar på, og kva ny kunnskap ynskjer ein å inneha etter granskinga er gjennomført? Når ein har funne ut kva ein vil granske, lyt ein finne ut korleis ein skal finne det ut. Ein må spør seg om korleis ein skal gå fram for å få svar på det ein vil undersøkje. Mæhlum oppsummerer *metode* slik:

Metode er en betegnelse for hvordan vi kan samle inn, behandle og analysere data. En metode er altså den framgangsmåten vi benytter oss av i en undersøkelse. Den er et middel til å løse problemer og komme fram til ny kunnskap (Mæhlum m fl 2008:74).

Forsking involverer systematiske forsøk på å finne svar på ulike spørsmål, skriv Johnstone (2000:37). Målet for det meste av all forskning er å kome fram til ein eller anna form for ny kunnskap eller meir inngåande kjennskap til visse emne. Omgrepet *metode* tyder 'det å følgje ein viss veg mot eit mål' (*Nynorskordboka*). Metode fortel noko om kva retning ein vil gå for å kome fram til "målet". Då er det viktig å vite kva som er målet. Kvale (2006:52) seier: "Den opprinnelige betydningen av ordet metode er 'veien til målet'. Hvis man skal finne eller vise andre vei til målet, må man vite hva målet er". Ein opererar med to metodiske hovudretningar i språkvitskapleg forskning. Den eine retninga kallar ein for kvantitativ metode, og den andre kvalitativ metode.

6.1 Kvantitative og kvalitative metodar

Det er på mange måtar problemstillinga og forskingsspørsmåla som avgjer om ein vel å ta i bruk kvalitativ eller kvantitativ metode i granskinga. Johnstone (2000:25) skriv at gode forskingsspørsmål må ha ei spissa problemstilling som både er avgrensa og fokusert. I tillegg

er det viktig å formulere spørsmåla på ein slik måte at dei let seg besvare: ”Develop a research question that is not only answerable but that *you* could answer (Johnstone 2000:34).” Når ein veit kva ein vil ha svar på, kan ein nytte seg av den framgangsmåten som vil samle inn brukbare data til nettopp det ein vil belyse.

6.1.1 Finne informantar

Målet for kvantitativ forskning er å kunne seie noko allment om ei større eller mindre gruppe av befolkninga. Informantane i kvantitative studiar skal helst vere tilfeldig utvalde, slik at dei kan vere representative for ei større eller mindre gruppe i det samfunnet ein undersøkar. Kor mange informantar er ”mange nok” til å kunne generalisere over noko, vil variere etter storleiken på det samfunnet ein vil seie noko om.

I kvalitative granskingar, derimot, er ikkje målet fyrst og fremst å generalisere resultata ein har kome fram til. Gjennom kvalitative metodar ynskjer ein heller å oppnå ei djupare innsikt og forståing av visse forhold. Ein vil freiste å hente inn kunnskap om korleis individ opplever og tolkar verda kring seg. Kvalitativ forskning byggjer på å tolke (hermeneutikk) menneskeleg erfaring (fenomenologi). Informantane er strategisk utvalde, for ofte må dei ha spesifikke eigenskapar eller kvalitetar ved seg som gjer dei eigna til å vere aktuelle informantar for ulike granskingar. Kvalitative granskingar har møtt ein del kritikk, der kritikarane spør om resultata eigentleg er viktige, med tanke på at dei ikkje kan seie noko generelt om samfunnet det har undersøkt. Ved å fokusere på individet er dataa subjektive og kan difor ikkje gjelde utover seg sjølve, meiner dei. Resultata kan difor ikkje vere truverdige, men partiske, og kva nytte har samfunnet av slike studiar, spør kritikarane. Mæhlum tek kvalitative granskingar i forsvar, og hevdar slike undersøkingar kan vere av teoretisk interesse og prinsipiell interesse utover dei individa som faktisk er undersøkte. Ho seier: ”Den kunnskapen som kommer fram, er like fullt relevant og viktig fordi den synliggjør hvilke mekanismer som kan være bestemmende for enkeltindividers språklige atferd (Mæhlum m fl 2008:78)”.

6.1.2 Samle inn data

Ein må vidare avgjere kva framgangsmåte ein skal bruke for å samle inn relevante data som kan gje svar på problemstillinga. Språkstudentar og språkforskarar som vil finne ut noko om språkbruk, må ofte ut i felten og samle inn språkleg materiale. Ein kan skaffe data ved å nytte seg av t.d. informantar, introspeksjon eller allereie eksisterande materiale i form av eit talemålskorpus eller skriftkorpus (Johannessen 2003:133). Til å samle inn relevante data i

kvantitative granskingar vert spørjeskjema ofte nytta. Spørjeskjemaet kan sendast ut til mange tilfeldige personar på éi gong, dei kan få vere anonyme, og det krev kanskje mindre av dei å stille opp både tidsmessig og ”viljemessig”. I språkvitskapelege undersøkingar må ein ha bestemt seg for kva språklege einingar ein vil undersøkje, slik at ein får samla inn relevant informasjon. Spørjeskjemaa må vere godt utarbeidd og gjennomtenkt før ein startar innsamlinga, for når ein fyrst har sett i gang, er det vanskeleg å endre på det. I tillegg er det viktig å ha bestemt seg for kva sosiale variablar som er aktuelle for den spesifikke granskinga, som til dømes kjønn, alder, region og andre aktuelle sosioøkonomiske inndelingar, slik at ein får inn naudsynt informasjon til å kunne gruppere informantane inn i seinare. Ein negativ eigenskap ved spørjeskjema kan vere at ein ikkje veit om informantane har oppgjeve korrekte opplysingar om det ein spør om. Ein kan t.d. risikere at informantens rapporterte språkbruk ikkje er i samsvar med faktisk språkbruk. Mange kan meine at dei seier det og det, og så viser det seg ved nøyare gransking at dei seier noko heilt anna. Eller kanskje dei har misforstått spørsmåla, og til skilnad frå t.d. eit informantintervju, så kan ofte ikkje spørjeskjemainformanten spør granskaren direkte om kva som meinast i visse samanhenger. Ein må helst prøve å styre unna for mykje faguttrykk ved utforminga av spørjeskjema, for å unngå at mistydingar oppstår.

6.1.3 Handsaming av data/presentasjon

Datamaterialet som ein samlar inn i kvantitative granskingar, skal ein kunne telje opp og presentere i tabellar eller statistiske utmålingar. Johnstone (2000:36) skildrar kvantitative metodar som nokså ”mekaniske” prosessar: “[...] research questions are answered via relatively mechanical procedures (...) counting, calculating averages, performing statistical tests to see which factors vary systematically together or how likely results are to be random (...)”. Kvantitative undersøkingar prøver ikkje å forklare kvifor ting er som dei er, men heller beskrive noko om korleis det er. Styrken ved kvantitative granskingar er at ein kan generalisere dei dataa ein har samla inn, resultatet får verknad utover seg sjølv, og ein har fått ny kunnskap om noko generelt i samfunnet. Det er i stor grad samfunnsnytting forskning.

Kvalitative granskingar presenterer ofte resultata gjennom sitat frå sine informantar. Forskarane vil prøve å forstå samanhengar av kvifor ting er som dei er, ved å tolke utsegn og åtferd til informantane. Der kvantitativ metode legg vekt på at materialet skal kunne målast og teljast, er kvalitativ metode oppteken av å skaffe seg innsikt og forståing av det fenomenet undersøkinga vil granske. Kvale (2006:25) hevdar at det kvalitative intervjuet sin nærleik til

informantens måte å oppleve verda på, kan gjeve kunnskap som kan brukast til å betre menneskas situasjon. Sjølv om ein ikkje kan generalisere resultata ein har fått i kvalitative undersøkingar, kan ein peike på tendensar ein finn i datamaterialet. Grønmo (1998:73-74) si oppfatning når det gjeld omgrepsspara kvalitativ/kvantitativ, er at dei fyrst og fremst refererer til ein eigenskap ved dei dataa som samlast inn og analyserast. Han meiner at data kan karakteriserast som kvantitative dersom dei uttrykkast i form av tal eller andre mengdeterminar, og dei data som ikkje uttrykkast på denne måte er kvalitative. Då er data uttrykt gjennom tekst.

6.2 Intervjuet som innsamlingsform

I kvalitative granskingar er informantintervjuet ein mykje nytta innsamlingsmetode. Språkforskaren kan i tillegg til å samle inn språkleg materiale, også få fram subjektive opplevingar til informanten og psykologiske forhold, som ein kanskje ikkje hadde fått gjennom til dømes ei spørjeskjemaundersøking. I ein intervjusituasjon kan ein ha ein tovegskommunikasjon. Då kan t.d. deltakarane stille kvarandre spørsmål om noko er uavklart. Men eit problem som kan oppstå i ein slik andlet-til-andlet-situasjon er at forskaren kan i somme høve påverke informanten til å kome med informasjon i ei viss retning som passar med eins hypotesar (Johannessen 2003:137). Dette må ein unngå ved å stille så opne spørsmål som råd. Akselberg (1997:26) meiner at den viktigaste metodiske reiskapen innan kvalitativ forskning har vore det kvalitative forskingsintervjuet. Me skal no kikke nærare på kva som kjenneteiknar det kvalitative forskingsintervjuet.

6.2.1 Det kvalitative forskingsintervjuet

Hvis du vil vite hvordan folk betrakter verden og livet sitt, hvorfor ikke tale med dem?
(Kvale 2006:17).

Det kvalitative forskingsintervjuet forsøker å forstå verda frå intervjupersonens side, å få fram tydinga av folks erfaringar, og å avdekke deira oppleving av verda, forut for vitskaplege forklaringar, skriv Kvale (2006:17). Under intervjuet kan forskaren observere, stille spørsmål og samtale med informanten, og intervjuet vert ein produksjonsstad for kunnskap. Kvale (2006:21) kallar forskingsintervjuet for ein *fagleg* konversasjon. Samtalen som føregår har ein viss struktur og hensikt. Han går djupare enn den spontane meningsutvekslinga som ein finn i den kvardagslege samtalen, og vert heller ein varsam spørje-og-lytte-tilnærming som har til hensikt å frambringe kunnskap. I kvantitative språkgranskingar vil fokuset vere på kva ein

seier, og ofte ikkje kvifor ein brukar dei ulike språklege formene. Akselberg (1996:26) skriv: ”Med den kvalitative metoden prøvar ein å få innsikt i tilhøve som den kvantitative metoden ikkje kan fanga opp, t.d. det å forstå kvifor vi får bestemte språklege realiseringar og språklege variasjonar, og det å sjå språkbrukaren og språklege realiseringar i større samansett sosial og kulturell samanheng”. Intervjumetoden skal samle inn informasjon som forskaren så skal freiste å tolke og forstå. Slik kan ein få ein djupare innsikt ved eit fenomen.

6.2.2 Forskarens rolle i intervjuet

Sjølv om informantane stort sett har hovudfokuset i eit informantintervju, må ein ikkje avskrive intervjuarens rolle i intervjusituasjonen. Kvale (2006:8) skriv at: ”Intervjuer er samtaler hvor resultatet er en samproduksjon mellom intervjueren og den intervjuede. Den informasjonen som har kome fram har vorte skapt gjennom eit samarbeid mellom intervjuar og informant i intervjusituasjonen. Kvale (2006:19ff) meiner forskaren anten kan skildrast som ein slags gruvearbeidar eller ein person som er på reise, altså ein slags reisemetafor. Med gruvearbeidarmetaforen, tenkjer Kvale seg at kunnskap kan samanliknast med skjult metall. Intervjuarens oppgåve vert å få det verdifulle metallet fram i dagen. Nokre leitar t.d. etter objektive fakta som kan kvantifiserast, andre etter gullkorn som inneheld ei sentral tyding. Dette hentar dei frå intervjupersonens indre. Dei data og meiningar som vert henta ut, skal vere reine og upåverka av leiande spørsmål. Ifølgje reisemetaforen er intervjuaren ein reisande forteljar, og hans opplevingar skal til slutt kunne resultere i ein historie som kan forteljast ved heimkomsten. Den reisande vandrar, utforskar og deltek i samtalar på vegen. Det han høyrer og ser, vert kvalitativt skildra og rekonstruert som historier som kan forteljast i ”heimlandet.” Reisa kan føre til meir enn ny kunnskap, det kan au skje ei endring med den reisande. Den nye kunnskapen kan føre til ettertanke og refleksjon, vise ny sjølvinnsikt, så vel som avsløre verdiar og tradisjonar som tidlegare er tekne for gjevne.

Maktforholdet mellom deltakarane i samtalen er asymmetrisk, sjølv om han er ein samproduksjon mellom intervjuar og informant. Kvale (2006:21) skriv at forskingsintervjuet ikkje er ein konversasjon mellom likeverdige deltakarar, ettersom det er forskaren som definerer og kontrollerer situasjonen. Temaet for intervjuet vert gjeve av intervjuaren, som også kritisk følgjer opp intervjupersonens svar på spørsmåla. Forskaren må vere merksam på at han er medskapar av kjelda og såleis au produktet.

Når ein spør ein person om å delta på eit intervju, har truleg den som vert intervju ei formeining om kva rolle han som informant har i intervjusituasjonen, og ei forventing til korleis intervjuaren skal opptre. Sjangeren ”intervju” byggjer rammer og forventingar til dei som deltek i diskursen.

6.2.3 Det sosiolingvistiske intervjuet

Sosiolingvistik er “based on observations of people using language and analysis of those observations” (Johnstone 2000:1). I det sosiolingvistiske intervjuet er det den språklege realisasjonen som vert produsert i den enkelte situasjonen som vert granska. Sosiolingvisten er interessert i å vite noko om informantens sin konkrete språkbruk i ein sosial kontekst. Ofte er det informantens naturlege kvardagsspråk som vert brukt i uformelle situasjonar, det som Labov omtalar som ”the vernacular” eller ”hjartespåket”, som er interessant for sosiolingvistar. Sosiolingvistar ynskjer å finne ut korleis folk snakkar når dei ikkje er under systematisk observasjon og overvaking av ein forskar, og den beste måten ein kan hente inn slike data på er nett gjennom systematisk observasjon. Denne sjølvmotseiande påstanden kallar Labov ”observatørens paradoks”. Sosiolingvisten bør fokusere på å finne tema informantane kan snakke engasjert om, slik at informantane gløymer at det er talemålet som skal granskast. Det er vanskeleg å vite med sikkerheit at det talemålet ein får på opptak under informantintervju er informantens ”eigentlege” talemål. Kan hende ville informantane ha nytta ein meir tradisjonell dialekt eller alternativt eit standardisert talemål i ein ”naturleg” samtalsituasjon (Mæhlum m fl 2008:81).

Sosiolingvistiske intervju er ofte halvstrukturerte. Det vil seie at forskaren ofte har førebudd ein intervjugaid med spørsmål angående dei tema som skal takast opp i samtalen, men han står nokså fri undervegs til å kunne forfølgje interessante emne som kjem opp i intervjuet, viss det har relevans til det han vil undersøkje. Eit problem som melder seg når det gjeld å samle inn språkmateriale ved hjelp av frie, opne samtalar, er at potensielt interessant språkdrag ikkje førekjem i opptak, og om ei får få belegg av somme språktrekk er det vanskeleg å kunne trekkje konklusjonar på grunnlag av det (Mæhlum m fl 2008:85). Det krev at intervjuaren har ei viss innsikt i kva som er relevant informasjon og kva som er interessant i høve til det som vert undersøkt, og at han slik sett kan styre samtalen inn på tema som kan lokke fram belegg.

6.3 Reliabilitet og validitet

Det er ynskjeleg at dei dataa ein samlar inn i granskinga skal vere til å stole på og gyldige for sitt formål. Materialet ein baserer resultata sine på, må vere *reliable* og *valide*. Reliabilitet er nemninga for nøyaktigheita i måten data er samla inn på, skriv Mæhlum (Mæhlum m fl 2008:75). Reliabilitet har med forskingsfunnas konsistens å gjere, skriv Kvale (2006:164). For å få mest muleg reliabilitet frå informanten, må intervjuaren unngå å påverke intervjuobjektet. Forskaren må t.d. unngå å stille ledande spørsmål. Ein vanleg kritikk av forskingsintervju er at funna ikkje er *valide* av di intervjupersonens informasjon kan være usann (Kvale 2006:169). Ofte kan det hende at informantane svarar det dei trur forskaren vil høyre. Difor lyt ein spør seg om informanten er til å stole på? Johannessen (2003:160) skriv:

man [kan] ikke alltid unngå at informanten i samtale med forskeren har en viss vilje (eller uvilje) til å gi forskeren det han vil ha. Her kan forskerens ansiktsuttrykk og øvrige mimikk, stemmebruk o.a. avsløre hva slags data han venter eller ønsker.

Johnstone (2000:61) skriv: "A research procedure is "reliable" if it produces the same results each time it is employed. A procedure is "valid" if the results it yields are correct or true". Uavhengig av innfallsvinkel til materialet skal eigentleg kven som helst kunne produsere same utfall gong etter gong. Då kan ein hevde at resultata ein har kome fram til er korrekte og sanne.

Om validitet skriv Kvale (2006:166) at i ei utvida tolking har validitet å gjere med i kva grad ein metode undersøker det han er meint å undersøkje. Omgrepet *validitet* vert i nynorskordlista definert som 'det å vere gyldig' eller 'gildskap'. Valide data vil si at dei opplysningane ein har samla inn, verkeleg er relevante for problemstillingen i undersøkinga (Mæhlum m fl 2008:75). Har ein stilt informantane dei 'rette' spørsmåla, og er spørsmåla relevante for den utvalde granskinga? Forskaren vil prøve å kome fram til sanninga om eit fenomen. Difor må ein kunne stole på dei målingane ein gjer, og sørgje for at ein måler vi det ein ynskjer å måle. Når det gjeld reliabilitet og validitet i sosiolingvistikken, meiner Akselberg (1997:31) at det er vanskeleg å kome fram til høg reliabilitet i dette fagfeltet, til skilnad frå t.d. naturvitskapane, og det er heller ikkje enkelt å svare på om dei sosiolingvistiske resultata har høg validitet. Forklaringa hevdar han ligg i det at det kan vere noko ved sjølve menneskenaturen som gjer at ein ikkje kan få reproduisert det same språklege resultatet, sjølv om alle utanomspråklege faktorar er dei same. Det er ikkje svakheiter ved metoden det her dreier seg om, heller eigenskapar ved røynda (Akselberg 1997:31). Det same er Johnstone (2000:61) inne på når ho seier at ingen menneske oppfører seg heilt likt. To

observatørar vil sjeldan legge merke til akkurat det same om alt, og to lesarar vil ikkje alltid ha akkurat lik forståing av same tekst. Men ein god indikator på at forskaren har kome fram til tilfredstillande resultat, er å la andre få teste om dei kjem fram til same utfall. Gjer dei det, er materialet i høg grad til å stole på. Valide data har å gjere med det me oppfattar som sanne data.

6.4 Oppsummering av kapitlet ”Metode i talemålsgransking”

Me har sett noko på kva metodar ein kan nytte seg av i talemålsgranskingar, og vist til kva kvalitative og kvantitative metodar vektlegg ulikt. Me har også sett noko på korleis ein kan same inn språkleg materiale t.d. ved hjelp av informantintervju. Så har me til slutt sett på kor viktig reliabilitet og validitet er for å kvalitetssikte resultat ein har kome fram til ved ulike granskingar. No går me over til å sjå på konkret korleis ein gjekk fram for å samle inn og bearbeide språklege data for denne undersøkninga av tre valldølarar språklege åtferd i to samtalesituasjonar.

7 Metode i denne undersøkinga

7.1 To samtalesituasjonar: oslosituasjonen og vallesituasjonen

I denne talemålsundersøkinga skal eg samanlikne språkbruken til valldølane i to ulike samtalesituasjonar. I den eine situasjonen samtalar informantane med ein jamaldrande oslobuar. Temaet for samtalen er kva informantane tykkjer om å bu i Oslo og tankar omkring ulikskapar mellom å bu i byen og å bu på bygda. Språket som vert produsert i denne situasjonen skal representere måten valldølane språkleg oppfører seg i samtale med oslofolk. Denne situasjonen kallar eg for ”oslosituasjonen”.

I den andre samtalen er det eg som intervjuar informantane. Eg kjem frå same stad som informantane, og me har same talemål, vallemål. Språket som vert bruka i denne situasjonen, reknar eg for å vere nokså likt språket informantane nyttar heime i bygda. Temaet for denne samtalen er tankar informantane har om å bruke dialekt i byen, og få djupare innblikk i deira språklege kvardag. Då me alle kjem frå same stad, Valle i Setesdal, har eg valt å kalle denne situasjonen for vallesituasjonen.

Både oslosituasjonen og vallesituasjonen var lik i både intervjuar, det vil seie at både opptaksrundane vart haldne på same stad.

7.2 Informantutval

Eitt av dei viktigaste kriteria for å vere aktuell som informant i mi undersøking, er at ein har vallemålet som sin basisdialekt, altså at ein nyttar vallemålet i samtale med andre valldølar. Informantane må vidare ha vakse opp i Valle kommune, og gått heile grunnskulen der. Då kan ein vere rimeleg sikker på at dei har budd i dette språkmiljøet lenge nok til å kunne praktisere den lokale dialekten. I tillegg bør i alle fall éin av foreldra deira tale vallemål, slik at informanten truleg har brukt dialekten i heimen. Vidare bør aktuelle informantar ha budd i Oslo i minst eitt-to år eller lenger. Då har dei budd i det nye språklege miljøet eit bel, og har truleg fått kjent på kroppen korleis dei ulike språkvarietetane vallemål og oslomål står i opposisjon til kvarandre.

Eg ville helst at informantane mine skulle vere på omtrent same alder med meg. Eg reknar med at me vil ha eit likare språk oss imellom, slik at eg kunne bruke meg sjølv til å vurdere om ulike språklege einingar var t.d. eldre eller nyare former i vallemålet. Fleire granskingar viser at ein ofte har eldre og yngre talemål i somme dialektar. Språk utviklar seg heile tida, og

det er fyrst og fremst leksikon som endrar seg. I tillegg er au informantane jamgamle, så me kan gå ut frå at dei har vakse opp i eit forholdsvis likt miljø, både språkleg og samfunnmessig. Det at informantane er på omtrent same alder, gjer at ein får ei meir homogen gruppe, som truleg har ein likare basisdialekt seg i mellom. Vidare har mine informantar vakse opp i ein periode prega av større språktoleranse og meir positive haldningar til dialektar. Valldølar som kom til Oslo før 1980-åra, møtte nok eit heilt anna språksamfunn enn det ein finn i dag, der ein ofte kunne oppleve negative haldningar til dialektbruk. Mange som flytta til hovudstaden, opplevde truleg at det var forventat at dei la vekk bygdedialektar i somme høve på den nye staden. Dette førte ofte til at mange innflyttarar til byane, tilpassa talemålet sitt i retning av ein meir normalisert utgåve. Dialektbruk er meir akseptert i dag, så når tilflytte i Oslo modifierer seg i dag er det truleg andre motivasjonar som ligg til grunn.

Fins den ideelle informanten? Neppe, dette er berre ynskjetenking. Kven ein vil ha som informant, går over til kven ein kan få. Eg fekk til slutt tre positive tilbakemeldingar av dei sju førespurnadane eg sendte ut, resten høyrde eg ikkje noko frå.

7.2.1 Korleis kome i kontakt med mogelege informantar?

Eg kjenner til at det bur ein god del valldølar i Oslo i dag. Dette veit eg fordi eg sjølv omgjeng folk frå Valle i sosiale samanhenger i Oslo. Og når ein kjem får ein så liten plass som Valle, høyrer ein ofte om andre som kjem frå same bygda. Men for å kunne danne meg ein betre oversikt over kven som budde i hovudstaden, møtte eg opp på eit par treff i det ”nye” Setesdalslaget i Oslo. Det har vore eit Setesdalslag etablert i Oslo frå før, men det vart lagt ned. Det ”nye” Setesdalslaget vart re-etablert i 2009. I samlingane til Setesdalslaget hadde eg moglegheiter til å finne aktuelle informantar til undersøkinga mi utanfor min nærmaste venekrins. Det møtte opp mellom 20-40 setesdølar på kvar av desse samlingane. Folk kom frå alle kommunane i Setesdal: Bykle, Valle og Bygland. Dei som var mest interessante for meg, var dei som kom frå Valle kommune. Og valldølane var au i fleirtal på desse samlingane. Er dette fordi det er fleire valldølar i Oslo generelt, eller er dei berre meir setesdalsentusiastiske? Ut i frå det nokså høge oppmøtet av valldølar trudde eg at eg hadde mange aktuelle informantar eg kunne velje og vrake mellom. Men det som overraska meg noko, var at majoriteten av valldølane som eg møtte i Setesdalslaget, faktisk ikkje hadde vallemålet som basisdialekt. Sjølv om størstedelen var oppvaksen og hadde budd i Valle fram til dei tok til på vidaregåande utdanning, tala dei ikkje den lokale dialekten. No er det slik at mange unge i Valle i dag, har gjerne éin forelder som kjem frå Valle, medan den andre kjem

frå ein stad utanfor Setesdal. Dette kan ha noko å seie for korleis borna formar eigen språkbruk. Mange som veks opp i Valle i dag, vert truleg bidialektale, slik at dei nyttar vallemål med andre som snakkar vallemål, men slår om til ein annan språkvarietet saman med folk som ikkje snakkar vallemål. Andre kanskje blandar ulike varietetar, utan å kunne hevde at dei snakkar éin bestemt eller ”rein” dialekt.

Alle informantane er kjende for meg frå før. Det måtte eg rekne med når eg kjem frå eit så lite bygdemiljø. Kleivenes (2002) la vekt på i si gransking av utflytta kristiansundarar å ha same relasjon til alle informantane: Anten måtte ho kjenne alle like godt, eller så måtte alle vere mindre kjente av ho. Dette skulle gjere til at intervjusituasjonen ville vere så lik som mogeleg for alle. Dette tykkjer eg er eit godt poeng. Talarar uttrykkjer seg ofte annleis i samtale med ukjende folk enn med folk ein kjenner. Men det var viktigare for meg at informantane hadde så lik relasjon til intervjuaren i oslosituasjonen enn til vallesituasjonen. Eg var meir interessert i å finne ut korleis dei oppførte seg språkleg i samtale med oslotalarar enn med valldølar. Eg har ulik relasjon til dei informantane eg fekk med i denne granskinga. Eg veit godt kven alle er, og dei veit au kven eg er, men eg kjenner dei ikkje like godt. Gyro kjenner eg godt då me vankar i same venegjeng. Bjørgulv veit eg godt kven er, då eg treffer han av og til på ulike sosiale samkomer i Oslo, medan Birgit trur eg ikkje eg har treft sidan eg flytta frå bygda. Ingen av dei hadde møtt Hilde før, ho som intervjuar dei i oslosituasjonen.

Eg er usikker på om den ulike relasjonen eg har til dei tre informantane har noko å seie for språkbruken eller meningsytringar som dei tre informantane har kome med under samtalane. Ved å ha god kjennskap Gyro og hennar verd, kunne dette føre til at eg ikkje fekk den naudsynte distansen frå mitt forskingsobjekt. Ho kan au ha vore meir open og meir direkte i ytringane sine til meg enn t.d. Birgit, då eg og Gyro kjennest. Eller sagt på ein anna måte så har Gyro samtala med ei venninne, medan Birgit har samtala med ei ho knapt kjenner. Kva kan dette ha å seie for språket som vert produsert under dei to samtalane i vallesituasjonen? Det er vanskeleg å seie noko sikkert om.

7.3 Kontakt med og opplysingar gjevne til informantane

Etter å ha fått godkjent prosjektet mitt av Norsk samfunnsvitskaplege datateneste (NSD), sendte eg ut ein førespurnad på e-post til aktuelle informantar, om dei kunne tenkje seg å vere med på undersøkinga. Nokre e-postadresser fann eg på internett, og nokre kontakta eg

gjennom det sosiale nettverket Facebook. Av dei sju førespurnadane eg sendte ut, fekk eg positiv respons frå tre av dei.

I e-posten som eg sendte ut, spurde eg om dei var interessert i å vere med på ei språkvitskapleg undersøking til ei språkoppgåve som eg skulle utføre på Universitetet i Oslo. Eg let vere å nemne at undersøkinga skulle gå ut på å studere korleis dei modifiserte seg språkleg i samtale med oslofolk, og unngjekk au ord som 'dialekt' og 'språkbruk' i e-posten. Eg nemnde i staden at tema for granskinga var skilnadar mellom by og bygd, som jo for så vidt sant var. Eg sa verken meir eller mindre om kva sjølve undersøkinga skulle gå ut på. Eg ville helst ikkje gjere dei altfor merksame på at det var språkbruken eg ville granske, då eg var redd at informantane ikkje ville vere så naturlege og spontane i dei to intervjusituasjonane. Då kunne eg risikere å få ugyldige og usanne data. Kanskje ville ikkje informantane modifisere seg i det heile teke, om dei visste kva undersøkinga gjekk ut på. Eller kan hende dei drog fram dei vanskelegaste og mest arkaiske dialektglosene dei kunne kome på under intervjuet, viss dei visste at det var dialekten som var det sentrale tema. Hadde det vore opp til meg, så hadde eg au helst vilt droppa å nemne 'språkvitskapleg' undersøking i førespurnaden, men NSD peika på at informantane er nøyde til å få vite kva dei vert spurde til å vere med på, og det har eg full forståing for. Ein annan grunn til å utelate å nemne ordet 'språk' eller 'dialekt' til setesdølar, er at dei fleste setesdølar er klar over at dei har ein sermerkt dialekt som skil seg ut frå andre talemål i Noreg. Dei treng ikkje reise langt utanfor dalens grenser for å oppleve at dei har ein dialekt som er vanskeleg for andre å forstå.

Eg bestemte meg for å gjennomføre oslointervjuet fyrst, og valleintervjuet etterpå. Omtrent ei veke etter sitt fyrste intervju, altså oslosituasjonen, fekk kvar av informantane ein ny e-post med informasjon om oppfylgingsintervjuet, det eg kallar vallesituasjonen. Dei fekk no opplyst at denne samtalen skulle dreie seg om det å vere dialektbrukar i byen og om dialekt generelt. Eg ville at dei skulle få tid til å reflektere over temaet, før eg kom med bandopptakaren på døra. Dette tema krev kan hende noko meir refleksjon enn det fyrste intervjuet.

7.4 Førebuing av intervjuet

I oslosituasjonen skal valldølen samtale med ein med eit meir eller mindre typisk oslomål. Osломål vert definert i *Nynorskordboka* som "folkeleg daglegtale i Oslo som har sams røter med andre austnorske målføre". Eg ville at Oslo-intervjuarens talemål skulle framstå som nokså nøytralt. Det er ofte hevda at ein med vestkantmål kan framkalle meir modifisering i og

med at vestkantmålet i Oslo har høg status. Men eg veit ikkje om det nødvendigvis hadde hatt noko å seie i mitt høve. Skilnadane mellom vallemål og eit austnorsk talemål er så pass store og ulike, at eg følte det ikkje hadde spela nokon stor rolle om intervjuaren hadde oslovest eller osloaust-varietetten. Hilde, intervjuaren i oslosituasjonen, er fødd i 1981, og er omtrent på same alder som informantane. Ho studerer bibliotekfag ved Høgskulen i Oslo. Ho er fødd og oppvaksen i Rælingen, med foreldre frå Nordland og Hedmark. Men foreldra har lagt vekk dei lokale dialektane, etter at dei flytta til austlandsområdet, og snakkar eit typisk austlandsblandingsmål. Ho meiner sjølv at ho brukar eit nokså nøytralt oslomål. Ho bruker former som *selv*, *papirene*, *jula* (f. bf.eint.) og har tjukk l-uttale.

I oslosituasjonen var det viktigaste for meg å få informanten til å kome i tale. Temaet for samtalen var skilnadar mellom by og bygd, og eg la vekt på at spørsmåla skulle vere nokså ”enkle” å svare på for informanten. Eg ville ha eit stort talemateriale, slik at eg hadde meir sjanse til å få med meg mest mogelege språklege belegg. Det er vanskeleg å vite på førehand kva språklege uttrykk ein får, når ein legg opp til ein relativ fri og spontan samtale. Eg hadde tenkt nøyte igjennom kva variablar eg vurderte å ha med i granskinga, før eg tok til med informantintervjua. Men somme språklege belegg, som ikkje førekjem så ofte i vanleg tale, kan det vere mindre sjanse for at dukkar opp under samtalen. T.d. kan morfologiske variablar, slik som svake og sterke hokjønnsord, vere vanskelege å få mange belegg på i løpet av éin samtale. Somme fonologiske variablar, derimot, får ein registrert ”heile” tida. Difor tenkte eg over korleis eg kunne få tak i slike belegg. Eg tok med spørsmål om korleis dei feira jol, kva dei gjorde om helgane og om dei las bøker, i von om å kanskje få belegg av hokjønnsorda i bestemt form som endar på /-ei/ (t.d. /jåolei, he:jei, båkjei/). Eg var au interessert i å sjå om informantane brukte fleirtalsbøying av verb, og la inn spørsmål der dei måtte tenkje på seg sjølv som ein del av ei gruppe eller eit fleirtal som t.d. setesdølar, skuleklassen, familien etc., slik at informanten ville bruke *mi* i staden for *eg* i somme høve under samtalen.

7.5 Innsamling av materiale

Intervjua var utførde i mellom januar 2012 og mars 2012. Etter baa intervjurundane var ferdige, spurde eg om dei ville lese og skrive under på informantkontrakten eg hadde sett opp, og dermed stadfeste at eg kunne nytte opptaka til denne undersøkinga.

Det var ynskjeleg frå mi side å utføre intervjua heime hjå informantane. Det var for å få informantane i ein trygg og avslappande atmosfære. Eg vona at å intervju dei ein stad der dei

kjenner seg heime, vil kunne freista å framprodusere ein så naturleg og uformell samtalsituasjon med intervjuaren som mogeleg. Intervjua med Bjørgulv og Gyro vart utførde i heimen deira. Intervjua med Birgit vart utførde på informantens arbeidsplass i Oslo sentrum, inne på hennar kontor. Sjølv om ho ikkje er i heimen, reknar eg med at ho kjenner seg nokså avslappa og trygg i forhold til omgjevnadane. Eg kan ikkje svare på om ho hadde hatt ein annan språkleg åtferd om intervjuet hadde føregått i heimen hennar.

Opptaka vart utføre med ein H2 Zoom Handy Recorder. Denne vart plassert på bordet i mellom intervjuar og informant. Slik sett stod den framme og var synleg for informanten under heile intervjuet, men forhåpentlegvis innverka den ikkje altfor mykje på informantens språkbruk. Det er umuleg å vite kva faktisk verknad den har på informantens tale, men det kan hende at den minner informantane på om kva situasjon dei er i, og det at samtalen vert teke opp på band, kan naturleg nok føre til ein noko meir formell språkbrukssituasjon enn ein ”normal” samtale mellom to personar.

Eg hadde gjort klar ein intervjugaid til både oslosituasjonen og vallesituasjonen, men sa i frå til Oslo-intervjuaren at det ikkje var naudsynt å følgje dette skjemaet til punkt og prikke. Det viktigaste for meg, var at intervjuaren fekk informantane til å produsere uformell og naturleg tale i den grad det var mogleg. Oslosituasjonen skal representere den språklege situasjonen informanten møter i kvardagen i Oslo, og det språket som vert produsert i dette intervjuet, skal representere det språket valldølane nyttar i samtale med oslofolk. For at det skal fungere meir eller mindre som ein ”samtale” og ikkje eit ”intervju”, sa eg i frå til intervjuaren at ho berre måtte fortelje noko om seg sjølv og sitt forhold til dei temaa dei skulle snakke om. Då er det ikkje berre informanten som har ordet eller fokuset på seg under intervjuet, så når intervjuaren deler erfaring, fører det til at informanten må lytte og ta del i det intervjuaren har å seie. Det var ynskjeleg å få ein flytande og dynamisk dialog mellom dei to partane. Eg ville prøve å unngå ein situasjon der den eine parten berre spør, og den andre parten berre svarar. Difor ville eg at informanten òg kunne kome med innspel til samtalen, og bidra. Då vert det ikkje berre ei einvegskøyring av informasjon og tale, men heller ein tovegskommunikasjon der bae partane gjev noko av seg sjølve.

Eg fokuserte på å stille relative opne spørsmål, for å unngå å få einstavingsord som svar, slik at informantane i stor grad kunne svare fritt på dei spørsmåla dei fekk. Det var ynskjeleg å stille spørsmål alle hadde lik føresetnad for å svare på og som dei ikkje treng for mykje forkunnskapar om. Eg prøvde au å legge vekk faguttrykk, for å unngå akademisk

”høgtidelegheit” (Kleivenes 2002:52) , då det kan føre til forvirring eller få informantane nervøse slik at dei tenkjer for mykje på kva dei skal svare.

Som me har vore inne på før, må det nemnast at forholdet mellom intervjuar og informant ikkje kan seiast å vere symmetrisk. Det er eg som har teke initiativ til desse samtalan. Det er intervjuaren som kjem med spørsmåla. Intervjuaren sit med eit ark i hendene, det gjer ikkje informanten. Intervjuaren set utstyret på opptak. Intervjuaren har bestemt tema for samtalen. Når informanten ser seg ferdig med å svare på eit spørsmål, vil han truleg vente å få eit nytt spørsmål frå intervjuaren, som han kan hende ser på som styraren av samtalen. Og det er intervjuaren som avgjer i stor grad når intervjuet er over. Så relasjonen er ikkje symmetrisk mellom partane.

Tema for oslosituasjonen gjaldt forskjellen mellom by og bygd, kva forhold informanten hadde til flytting, interesser, aktivitetar, forhold til heimstaden etc. I denne samtalen skulle det ikkje stillast direkte spørsmål om dialekt eller språkbruk, sjølv om det likevel naturleg kom opp i samtalen. I vallesituasjonen var eg intervjuar. I denne situasjonen venta eg at dei nyttar basisdialekten fullt ut utan modifisering. Det kan hende at eg hadde fått eit meir ”genuint” basisspråk, viss eg hadde intervjuar dei når dei faktisk var heime i Valle-bygda. Då er dei heime i sinn og i kropp. Det at eg intervjuar dei her i Oslo, kanskje rett etter dei kom heim frå arbeid etc., kan tenkjast å ha gjort at dei på ein eller annan måte var inne i ”Oslo-modus”, men eg trur ikkje det har så altfor mykje å seie akkurat for denne oppgåva. Det ville vore vanskeleg å få det til slik at eg skulle ha fått treft dei og utført intervjuar medan dei var heime i Setesdal.

Intervjuar varte i omtrent 50 minutt med kvar informant. Det lengste varte i over ein time, medan det stuttaste varte rett under 40 minutt. Det vil seie at eg har nærare 300 minutt med opptak frå dei seks informantintervjuar.

7.6 Transkripsjon

Gjennom transkripsjonen skal ein freiste å overføre talematerialet frå munnleg til skriftleg form. Eg har ikkje transkribert intervjuar til direkte lydskrift. Det har eg ikkje kompetanse eller høve til. Eg meiner det er ikkje naudsynt for å få fram dei data og dei opplysningane eg treng til nett denne granskinga. Eg har heller forsøkt å overføre tale til ein slags ortografisk lydskrift, men med avvik der aktuelle dialektale element kjem fram. Det vonar eg gjer det lettare å lese materialet for lesaren. Eg har berre valt å ekserpere det som er relevant for mi

gransking, altså dei variablane eller lingvistiske elementa eg kom til å konsentrere meg om. Eg har ikkje fin-transkribert alt tale, men eg har skrive ned alt informantane har sagt i min transkripsjon. Sjølv om eg har transkribert etter beste evne, må ein berre innsjå at min transkripsjon er mi personlege tolking av datamaterialet. Det kan godt hende at ein annan person ville fått eit noko anna resultat enn det eg har fått. Ein lyt kalle mitt forsøk på transkripsjon som det Røyneland (1994:119). skriv: "[...]snarare ei omsetjing og tolking av materialet, då ein vel ut nokre element, og overser andre, er det umuleg å unngå noko subjektiv tolking". Eg har lytta igjennom kvart av intervju fleire gonger, faktisk så mange gonger at eg ikkje har tal på det. Eg vil nesten hevde at eg har høyrte på dei for mykje. Etter å ha nedskrive alle intervju, omtrent seks sider av kvart intervju, vil det seie at eg sat att med 36 sider nedskrive datamateriale.

Eg har kikket på andre kjelder der ein finn nedskrive vallemål, for å finne ut korleis eg sjølv ville presentere vallemål i lydskrift. Eg har mellom anna sett på nettsida vallemal.no, som er eit oppslagsverk av dialektord og -uttrykk frå Valle kommune. Vallemål skriv mellom anna teiknet <í> der uttalen er /ei/. Diftongen <ou> vert skrive som <ó>, slik som t.d. verbet i preteritumsforma *tótte*. Eg har au sett i Beito (1973) si bok *Norske målføretekster*, der ein finn to tekster som er skrivne på vallemål (tekst nummer 88 "Deildegasten" og tekst nummer 89 "Nomelandskjørkja"). Forteljinga om deildegasten vert fyrst presentert med handskrift (1973:210-213), og etterpå vert historia lagt fram ved hjelp av maskinskrift (1973:214-215). Dei to tekstene har fått ulik transkripsjon. I det fyrste dømet vert t.d. diftonguttale av <i> skrive <ei> slik som i ordet /leiv/. I den maskinskrivne utgåva har same ordet fått lydskriftforma /lív/. Verbet *tykte* får forma <toutte> i preteritum i den handskrivne kjelda, men <tótte> i den maskinskrivne utgåva.

I "Nomelandskjørkja" finn ein diftongar skrivne med to grafem, slik som i <treudde>, <eut> og <i sei tei>. Vokalar <burt>, <sum> for "norsk" o. Dette er basert på IPA-sytemet der *u* vert uttala som norsk o (eg kjem til å skrive /bort/ og /som/). Beito brukar au <o> (for infinitivsmerket å): <an fosse>. Her kjem eg til å nytte den normalnorske å-en: /fåsse/. Eg brukar au *o* der vanleg norsk har *u*, slik at mannsnamnet Gunnar får o-grafem /gonnår/, av di valleuttalen likar på allmennorsk o-uttale, og ikkje *u*.

Omdal (1994:73) brukar det han kallar for "grov lydskrift" eller "fonemskrift", om viser til at han nyttar /o:/ for å markere vokalfonemet i ordet *sol*, og ikkje /u/ som ein har i IPA-lydskrift. Når Omdal opererer med skriftformer, markerer han det ved å bruke kursivering. Når han

siterer informantar tek han utgangspunkt i språket til informanten og justerer det i retning av eit ”fellesnorsk” skriftspråk med dialektinnslag (Omdal 1994:73).

7.7 Kort presentasjon av informantane

Gyro er fødd i 1981. Ho er sambuar med ein frå Valle her i Oslo. Mora er frå Oslo, medan faren er frå Valle. Foreldra bur framleis i heimbygda. Ho gjekk på vidaregåande skule på Evje og Hornnes, og i Lillesand, før ho tok til på høgskule i Kristiansand. Informanten jobbar i butikk midt i Oslo sentrum. Gjennom jobben kjem ho i kontakt med mange folk frå alle aldersgrupper. Ho har budd i Oslo sidan 2004, altså vore her i nesten 8 år. Ho ser seg no ferdig med storbylivet, og har framtidige planar om å flytte heim att. Fordelen med byen, seier ho er shopping. Ho har eit sterkt nettverk av folk frå Valle her i Oslo og held seg mykje med dei på fritida. Alle hennar nære vener er frå Valle. Berre eit fåtal av folk ho kjenner, er frå Oslo, og då er det fyrst og fremst snakk om arbeidskollegaer eller kjærastar av andre setesdølar. Ho er ofte i heimbygda, siste året kanskje 10-12 gonger. Informanten bur sentralt på vestkanten i Oslo.

Björgulv er fødd i 1982. Han bur saman med kjærasten i Oslo, som også kjem i frå Valle kommune. Faren til informanten er frå Valle, og talar vallemål. Mora er frå Hedemarksområdet. Björgulv gjekk eitt år på vidaregåande skule i Valle, før det bar vidare til 5-6 år i Kristiansand på høgskule, og to år i Bø i Telemark. Informanten jobbar i servicenæringa i Oslo, der han stadig kjem i kontakt med nytt kundeklientell. Han har budd i Oslo sidan 2010. Han ser for seg at han og kjærasten kjem til å flytte heim att i løpet av dei nærmaste åra. Han held seg mest saman med folk som kjem i frå Setesdal i Oslo. Informanten er ofte heime i Setesdal, minst éi gong i månaden. Informanten bur sentralt i Oslo.

Birgit er fødd i 1978. Ho budde i Valle fram til ho tok til på vidaregåande. Fyrste året budde ho på Hovden, som ligg øvst i Setesdal, éin time i frå Valle. Deretter flytta ho til Kristiansand, og tok dei resterande to åra av allmennlinja der. Etter vidaregåande utdanning flytta Birgit til USA for å jobbe som au pair i eitt år, så bar det heim att til Noreg, og juss-studiet ved Universitetet i Oslo. Ho har ofte oppdrag i retten på grunn av yrket. Ho er gift med ein frå Nesodden, og dei har eitt barn saman. Faren til Birgit er frå Valle, medan mora er frå Mandal i Vest-Agder. Birgit arbeidar som advokat i eit advokatbyrå lokalisert midt i Oslo sentrum. Ho har budd i Oslo sidan 1998. Ho trivest sers godt i Oslo og ser ikkje for seg at familien hennar kjem til å flytte frå Oslo med det fyrste. Birgit har sitt hovudnettverk i Oslo, og det er

bygd opp av vener som ho har møtt medan ho har budd i Oslo. Ho har ikkje kontakt med andre valldølar i Oslo, anna enn søstera som au bur her. Ho pratar vallemål saman med søstera. Ho har framleis kontakt med vener frå oppveksten i Valle, men dei bur ikkje i Setesdal lenger, men er spreidd rundt omkring som t.d. Mandal og Danmark. Ho er ikkje ofte heime i Valle, då ho tykkjer det er lang reiseveg heim. Ofte kjem heller foreldra inn til Oslo, for å besøke døtrene enn at dei dreg heim, seier Birgit. Ho har ikkje vore heime i Valle på over to år.

8 Språkleg åtferd

I denne delen av oppgåva vil eg samanlikne språkbruken til informantane i dei to testsituasjonane. Eg vil sjå korleis valldølane språkleg tilpassar seg i samtale med ein som snakkar oslomål. Eg vil mellom anna sjå kva setesdalske trekk dei held på og kva dialektdrag som vert endra på i oslosituasjonen.

Språklege einingar som eg kjem til å sjå etter, er mellom anna nokre av dei særtrekka i vallemålet som eg nemnde i innleiingskapitlet av denne oppgåva. Eg kjem ikkje til å fylgje nokon fastlagd mal med språklege variablar, sidan informantane mine sin språklege åtferd er så pass ulik kvarandre. Men eg har sett på dei språklege variablane som Omdal (1994:76-78) og Attestog (2002:66-103) har nytta seg av. Deira granskingar var kvantitativt vinkla, så dei måtte velje ut spesifikke dialekttrekk dei ville undersøkje for det større talet med informantar. Mi gransking er meir kvalitativ, så eg kan sjå meir nøye på mine informantar si språklege åtferd, og heller gå noko i djupna på kvar av dei. Hovudinndelinga vert fyrst å sjå på kva språkleg ”nivå” som har vorte modifisert. Altså, eg kjem til å sjå om tilpassinga er gjort på det fonologiske planet, morfologiske planet, eller om heile ord (leksem) har vorte byta ut i dei to testsituasjonane.

Eg kjem til å skilje på om tilpassinga er intrasituasjonell eller intersituasjonell. Intra betyr ’innanfor’, og her er det snakk om at talaren kan variere mellom to ulike former for det same innafor éin og same situasjon. Med interindividuell veksling meinast det at talaren vekslar *mellom* språkformer eller varietetar ved skifte av situasjon. Talaren nyttar ulike språklege repertoar eller varietetar i samsvar med kva situasjon han er i eller kven han talar med. Ut frå ytre omstende vel talaren å ta omsyn til språkbruken sin og tilpasse språkbruken deretter. Dette krev at språkbrukaren har kjennskap til kvar av dei ulike språkstrukturane han eller ho vil bruke i dei aktuelle situasjonane.

8.1 Gyro

Eg kjem til å starte med å sjå på om Gyro gjer nokre morfologiske tilpassingar i oslosituasjonen. Deretter ser eg på fonologiske tilhøve og til slutt på leksikalske einingar.

8.1.1 Morfologi

Gyro modifiserer seg lite når det gjeld morfologien mellom dei to testsituasjonane. Ho held på mange setesdalske drag i båe situasjonane. Ho held på omlyd av presens av sterke verb i båe

situasjonane. Ho seier *fær, kjem, hev*, og ikkje *får, kårmer, har*. Ho bruker konsekvent setesdalske endingar utan –r i fleirtal i båe situasjonane: *plassa, geuta, jento, damo, v(i)eni (vener)*. Ho held på fleirtalsbøying av sterke verb i presens t.d.: *fær-få, hev-have, jeng-gange* og *ser-sjå*. I oslosituasjonen seier ho ”håper fåokk tek i måot meg på ain grai måti”, og her har ho brukt eintalsforma: *tek*. Her kunne ein ha brukt fleirtalsforma *take*. Gyro held også på todelt ending av hokjønnsord i bunden form eintal: ho seier *grensa, hytta* og *bygdei, teiei, gångjei*. Ved eitt høve i vallesituasjonen seier ho faktisk *freiteia*. Ho treng ikkje tilpasse bøyingsendinga for å gjere seg forstått, så det kan verke som dette er noko som berre har snike seg inn i talemålet hennar.

Morfologiske særmerke ved tradisjonelt vallemål som Gyro ikkje har i dialekten sin, er mellom anna fleirtalsbøying av sterke verb i preteritum og i stor grad au svarabhaktivokalen. Ho bruker eintalsformene *va, sprang* og *stakk* i staden for *våre, spronge* og *stokke*.

Svarabhaktivokalen brukar ho berre i eitt verb i presens: *gjenge* (8) elles seier ho t.d. *kjem, tek* og *hev*. No skal det seiast at det kan vere vanskeleg å høyre denne etterhengde vokalen i kjapp, laupande tale, og etterkomande vokalar kan ”sluke opp” denne uttalen.

Eitt ord som Gyro varierer bøyingsendinga til, er ordet *dialekt*. I oslosituasjonen kjem ordet opp to gonger i bunden form eintal, og fyrst brukar ho det som maskulint: *dialekten*, men noko seinare brukar ho den setesdalske hokjønnsendinga på ordet: *dialektei*. I vallesituasjonen får eg desse formene i eintal: *dialekten, dialektei, dialekta* og i fleirtal: *dialekta* (maskulin). Den fyrste forma er maskulin og nokså nøytral form, den andre forma er ei valleform der *dialekt* er femininum, medan den tredje forma er ei meir allmennorsk bøyingsending av hokjønnsord. I skriftmåla er *dialekt* hankjønnsord, men på somme lokale talemål trur eg *dialekt* er hokjønnsord. Eg veit faktisk ikkje om det skal vere hokjønn eller hankjønnsord i vallemålet. Personleg bøyer eg det som feminint, men av valldølar eg har spurt seier somme hokjønn og andre hankjønn.

Gyro brukar au ei standardform av ordet *freiteia*, der ein hadde venta ho sa *teiei*, då ho alltid gjer det elles.

Gyro seier /leikte/ for verbet *like* i preteritum i oslosituasjonen. På vallemål skal det vere /leika/. I oslomål og på bokmål heiter det *likte*, så det kan hende Gyro har innretta seg etter oslomålet, ved å gjere bøyingsuffixet heilt likt, men held på dialektal uttale av rotvokalen.

Gyro har ikkje modifisert morfologien i stor grad i oslosituasjonen. No skal me over til å sjå på kva språklege tilpassingar Gyro har i fonologien.

8.1.2 Fonologi

Her deler eg inn justeringane etter om det er vokal, konsonant eller diftong som har vorte modifisert i samtalen med oslopersonen. Men fyrst skal me sjå på kva særtrekk ved vallemålet som held seg nokså stabilt i båe situasjonane.

Gyro har ikkje palatalisering av *g* eller *k* i innlyd i nokon av testsituasjonane: ho seier *stakken*, *hagen*, *skogen* og *hyggeleg*, men ho bruker sjølvstaga forma *ikkje/inkje* som nektingsadverb. Ho bruker *kv/k-* og ikkje som oslomål *v-*: *kven*, *kve*, *kofår*, *kveraire*, *kvit*. Eitt tradisjonelt dialekttrekk er at */k/* føre */n/* i framlyd forsvinn i vallemål, men i oslosituasjonen seier Gyro */kneji/* (n.eint). Dette belegget er det einaste eg finn der *k* kjem føre *n*, så om ho har gått over til å permanent bruke ein meir standarduttale eller om ho tilpassar seg berre i denne situasjonen, kan eg ikkje svare på.

Så skal me sjå på ulike belegg eg har funne i dei to testsituasjonane som visar at Gyro modifiserer seg i oslosituasjonen.

Tilpassing av vokalar

I nokre ord har ho modifisert vokaluttalen vekk frå dialektuttale til ein meir ”standard”-uttale. Gyro har to realisasjonar av *y*-lyden i oslosituasjonen: *ynsje* (v. pres) men */ønski/* (s. fl). Det verker som ho har tilpassa vokalen til oslomålet ved å bruke */ø/* i staden for */y/* som ein venteleg har i vallemålet.

Gyro varierer uttalen av vokalen i rotstavinga i adjektivet *høy/høg*. Ho brukar både */høg/* og */håg/* i oslosituasjonen. På vallemål heiter det: */håg’e/*. Gyro modifiserer altså ikkje heile ordet, berre vokalen. *Høg* i staden for *høy* kan ein vidare bruke i bokmålsrettskrivinga, og forma */høg/* vil truleg ikkje skape eit forståingsproblem for bokmålsbrukarar, men å bruke vokalen *å* i staden for *ø*, vil kan hende kunne skape mistydingar. Kanskje det er difor dette elementet vart modifisert av Gyro i denne situasjonen.

I oslosituasjonen seier Gyro */hålleponkt/*, medan i vallesituasjonen brukar ho dialektuttale av ordet: */halle/*. Ho tilpassar her vokaluttalen til oslomålet, og brukar *å*-uttale i staden for *a*-lyden i oslosituasjonen.

Eit anna ord som vert modifisert i oslosamtalen, er adverbet *over*. På vallemål heiter det /ivi/. På éi side er det til ein viss grad nokså ulikt /åver/, slik at det nesten kan sjå ut som eit heilt ”nytt” ord. Det kan nok i visse høve skape forvirring eller mistydingar i samtale med oslofolk. Gyro bruker /åver/ éi gong i samtale med Oslo-intervjuaren, men brukar dialektal uttale ved fem andre høve i same situasjon. Modifiseringa skjer i opningsfasen av intervjuet, og ein kan kanskje tenkje seg at det er meir tilpassing og innretting etter kvar av deltakarane i starten av samtalen. Éin gong seier ho /åver/ i oslosituasjonen, men i vallesituasjonen brukar Gyro konsekvent /ivi/.

Eit anna ord som vert tilpassa i oslosituasjonen, er *forskjell*. På vallemål heiter det /fårsi:l/ altså utan <sj> -sambandet. I oslosituasjonen nemnar Gyro ordet tre gonger, men ho brukar aldri dialektuttale. Tre gonger seier ho /fårsjill/. Ho har modifisert seg ved å ta i bruk /sj/-lyden, men vokalen i andre staving er etter dialektal uttale, ho går nemleg ikkje over til å seie /fårsjell/ med /e/, ho held på /i/-lyden. Ei anna gong seier ho /fårsjellige/. På vallemål seier ein heller /fårsilige/. Gyro modifiserer seg ved å igjen nytte ein /sj/-uttale, men held på eit dialektalt drag ved å halde på /g/-uttale i ordet. I vallesituasjonen kjem ordet opp éin gong i samtalen, og då brukar Gyro dialektuttale: /fårsi:l/.

Eit føreledd som Gyro varierer mellom i oslosituasjonen, er eininga *barn-*. I samansetninga *barndom* seier ho /barndåmm/, medan i samansetninga *barneskulen* brukar ho /bånesku:len/. Tilpassinga i det fyrste ord kan vere av di suffikset *-dom* kan knytast til så mykje, medan det er lettare å sjå kva tyding samansetninga /bånesku:len/ har. I vallesituasjonen kjem dette føreleddet fram tre gonger: /båndomen/ (2) og /bånslekt/ (1) (*barnsleg*).

Eg har lage ein liten oversikt over det me har gått igjennom ovanfor:

Modifisering av rotvokalar i oslosituasjonen (antal gonger brukt av informanten i parentes)

VOKAL

Oslosituasjonen Modifisert	Oslosituasjonen Ikkje modifisert	Vallesituasjonen	Korleis modifisert
ønski (1)	ynsje (1)	ynsje (2) ynskt (1)	y>ø
høge (1)	håge (2))	høgare (2)	å>ø
hålleponkt (1)	N/A	halle (2)	a>å
åver (1)	ivi (5)	ivi (2) iviraska (1)	i>å
fårsjell (1)		fårsi:l (1)	i:>e
barndåmm (1)	bånesku:len (1)	båndomen (2)	å>a

Diftonguttale

Vallemålet har som nemnt mykje diftonguttale av dei gamle lange norrøne vokalane í, ý, ú og ó, der ein i dag har lang vokaluttale i dei fleste andre norske talemål. Eg har funne det vanskeleg avgjere å hundre prosent om eg høyrer diftong i somme høve, då det i rask, spontan tale kan vere vanskeleg å høyre slik tvilydar. Der eg høyrer ein tydeleg diftong, noterer eg det, og i tilfelle der eg er usikker, noterer eg lang vokal.

Eg opplever at Gyro sin diftonguttale generelt er mindre tydleg enn det tradisjonelle setesdalsmålet har. Det gjeld ikkje berre for oslosituasjonen, men det kan verke som om ho har funne ein nokså fast ”mellomlyd” på tvilydane. Diftongane er ikkje tydeleg uttalt, det er meir snakk om små glidande overgangar.

Ved gamal lang *i* varierer Gyro med og utan diftong i oslosituasjonen: *dri:v* (v. pres.), *kvi:tstakken*, *fi:re* (talord), *li:kast* (adj. sup.) *i:vrig*, *bi:bel*, men *årei* (n flt), *teimi* (m eint), *bygdei*, *kraftei*, *sjei* (ski), *teiei*. Ho har t.d. to ulike realisasjonar av lang *-i* i forma *liv*: /li:vbåt/ og /leivi/ (n. bf). Men det kan sjå ut som frå alle døma ovanfor at hovudtendensen er at Gyro held på diftongen i bøyingsendingar, men når den lange *i*-lyden kjem i rotstavinga, så får han ein meir allmennorsk *i*-lyd. I vallesituasjonen held ho jamt på diftonguttale: /leiten/, /negative/, /gångei/ (gong, hokj. i vallemål).

Ein diftong som ikkje vert modifisert i nokon av situasjonane, er /oy/, der allmennorsk har lang *y*-lyd. Ho seier til dømes *toyten*, *noye* (adj fl), *doyr* (n.), *soyo* (sølj), *boy* (m.), *toydlegveis*, *anonoy*, *noynorsk*, *sneversoynte* og *broyr*. Denne diftongen held seg best i talemålet til Gyro.

Gyro har dempa den tradisjonelle /eu/-diftongen, og brukar som regel ein lang *u*-lyd i både situasjonane: *hu:si* (n. bf) *su:re*, *u:t*, *tru:r* og *bru:nt* (adj). Men den lange *u*-lyden hennar høyrast ikkje heilt ut som oslomålets *u*. Eg meiner ho har funne ein mellomvariant av /u:/ og /eu/, som gjer at den kan fungere i samtale med både oslofolk og setesdølar: h(e)u, d(e)u og b(e)ur.

Også diftongen /åo/ vert uttala med lang *o*-lyd i både situasjonane. Det einaste ordet som konsekvent får diftonguttalen /åo/ i oslosituasjonen er /fåokk/ (*folk*), for ho seier ikkje /fåkk/ eller /fokk/, så her er tvilyd uttalt. Men elles har eg vanskar med å høyre at diftongen vert realisert. Gyro seier /bo:khandel/, /go:/, /sko:gen/ og /sto:r/ utan diftong. Slik er det også i

valleistasjionen: *fåokk* er det einaste ordet eg høyrer diftongen verte realisert, elles er det lang *o*-lyd over heile rekka.

Tilpassing av konsonantar

Gyro har i oslosituasjonen ved somme høve lagt til ein konsonant i uttalen av nokre ord, slik at uttalen nærmar seg oslomålet, eller brukt konsonantuttale som samsvarar med oslomål, og ikkje vallemål.

Eit ord som Gyro av og til modifierer i oslosituasjonen er ordet *tid*. På vallemål uttalast ordet med diftong og utan konsonant i utlyd: /tei/. I oslosituasjonen dukkar ord med *tid* opp ni gonger i løpet av samtalen. Ved fire høve normaliserer Gyro ordforma. Gyro seier /ti:d/ utan diftong og med konsonant i utlyd éi gong i løpet av samtalen. Det skjer tidleg i intervjuet. Ho seier au /sommårteid/ éi gong, her har ho halde på diftongen, men teke med ei *d*-lyd i utlyd. Mot slutten samtalar dei om jola, og Gyro nemnar at det er ein god del ”høgtidskristne” i bygda. Dette uttalar ho slik: /hå:gteidskristne/. I same situasjon held ho på sin lokale dialektale uttale ved fem høve i ordformer som inneheld *tid*, slik som i orda: /teiei/ (*tida*) og /framtei/ (*framtid*), /teileg/ (*tidleg*), /vinnterstei/ og /tei/. I samtale med meg kjem ordet to gonger: i form av: /freiteia/ og /lankt fram i tei/.

Eg har i innleiinga av denne oppgåva vore inne på språkdrag som særmerkjer vallemålet. Eitt særskilt drag som dialekten har, er at i somme ord som har lang *l*-lyd gått over til å få ein lang *d*-uttale i vallemålet. Ordet *alle* kjem opp ni gonger i løpet av oslosituasjonen og Gyro held på den dialektale uttalen: /adde/ kvar gong. Vidare uttalar Gyro ordet *smell* som /smedd/.

Likeeins seier ho /fjødd/ tre gonger. Ved eitt høve seier ho /fjedd/ før ho rettar det til /fjødd/. Har ho kanskje fyrst tenkt på å seie *fjell* før ho ombestemmer seg? Ved to andre høve brukar Gyro ein lang *l*-lyd, der ein kanskje hadde venta ein lang *d*-lyd. Det fyste døme gjeld ordet *fordomsfulle*. Det kan i somme høve vere noko vanskeleg å avgjere om slike samansette ord skal få dialektuttale eller ikkje. Hadde det bare dreia seg om leddet *fulle*, så hadde det ikkje vore tvil om at det skulle ha hatt ein lang *d*-uttale på vallemål. Men Gyro meiner kanskje at lang *d*-lyd vil kunne skape mistyding i nett dette dømet. Men ein annan av mine informantar brukar uttalen /fårdomsfodde/ med lang *d*-lyd. Og sidan Gyro brukar lang *d*-lyd i mange andre høve i oslosituasjonen, skulle det ikkje stå noko i vegen for at ho kunne ha brukt dialektuttale. Difor reknar eg med at ho har tilpassa nett dette ordet og uttalen til samtalepartnaren sin. Men eit anna døme som kjem i vallesituasjonen er ”å stille spørsmål”. Her har ho heller ikkje

brukt lang *d*-lyd, men nett denne ordlyden er kan hende meir ”skriftpåverka” eller av typen faste uttrykk, slik at det vart naturleg å bruke lang *l*-lyd.

Vidare uttalar Gyro stadnamnet *Hornnes* annleis i dei to testsituasjonane. Ho nyttar dialektal uttale i vallesituasjonen, men ikkje i oslosituasjonen. Vallemålet har frå gammalt av assimilasjon av *rn* til *nn*, men oslomål har *rn*-uttale. Ho seier /honnəs/ i samtale med meg, men /hornnəs/ i samtale med Oslo-personen. Det må nemnast at eg berre fekk eitt belegg i oslosituasjonen og eitt belegg i vallesituasjonen, så grunnlaget er heller noko tunt for å seie at ho alltid skiftar ut /rn/ til /nn/, men me fekk i alle fall eitt døme her. Eit anna ord som Gyro modifierer i oslosituasjonen, og som me har vore inne på før, er ordet *forskjell*. Ho uttalar ordet /fårsjil/, altså med ein *sj*-lyd. Ho nærmar seg bokmålsuttalen ved å uttale /sj/-sambandet. Dette sambandet vert au uttala i ordet /fårsjellige/.

Ordet *ønske* vert uttala /ynsji/, altså utan *k*-lyd, på vallemål. Ved eitt høve uttalar Gyro ordet med denne *k*-lyden: /ønski/. Ho tilpassar ordet til både oslomål og skriftmålet. Men verbet /ynsje/ uttalar ho på dialekt i oslosituasjonen. I somme ord vert ikkje *l*-lyden uttalt på vallemål, der ein finn han i skriftspråket. Gyro seier til dømes /sve:je/ for *svelge*, /foye/ for *følge* og /he:g/ for *helg* i Oslosituasjonen. Med ved eitt høve seier Gyro /helgetu:r/. Her har ho modifisert uttalen ved å uttale *l*-lyden. Det er kan hende ikkje tilfeldig at ho gjer det nett der det skjer i samtalen, for det har oppstått full forvirring mellom deltakarane i oslosituasjonen. Samtalen går omtrent slik:

Intervjuar: Var du hjemme i jula?

Gyro: Eg va haime sainast i jår.

Intervjuar: I år??

Gyro: Nei, i går. Var på helgetur, så.

Ordet *glede* vert uttalt utan *d*-lyden på vallemål, og med ein ”halvdiftong” /ej/: /glej’e/. Dette ordet dukkar opp fire gonger i oslosituasjonen, og tre av gongene modifierer Gyro uttalen. Ho uttaler ordet med *d*-lyd: /glejder/ (1) og /hev gleda/ (2). Éin annan gong modifierer ho ikkje, og seier: /glejer/. Ho blandar her både dialekt- og ”standard”uttale i same situasjon. Adverbet *ned* vert uttala /nej/ på vallemål, altså utan *d* i utlyd, og med ein ”halvdiftong” i form av <ej>. I oslosituasjonen kjem adverbet fram sju gonger, og i samtale med meg kjem dette ordet eller i ordavleiingar opp fem gonger. Berre éi gong modifierer Gyro adverbet i oslosituasjonen, og seier /ned/. Resten av gongene brukar ho dialektuttale, slik som i /nej/

(ned), /nej/ (nede), nejrare (nærmare). Ho seier au ved eitt høve /nejderst/ (nedst), som er ei typisk bokmålsform (nederst). Det kan tenkast at Gyro har tilpassa ordbruken til situasjonen, men eg har ikkje døme på at ho brukar dialektordet /nest'ei/ i andre høve, så ho bruker kanskje *nederst* fast, men med dialektal uttale: /nejderst/.

Eg oppsummerar det eg har gått igjennom ovanfor her under i ei oversikt:

KONSONANTAR

Oslosituasjonen Modifisert	Oslosituasjonen Ikkje modifisert	Vallesituasjonen	Korleis modifisert
ti:d (1)	tei (2)	tei	pluss d minus dd (DD)
fårdåmsfolle (1)	adde (9)	adde (8)	dd>ll
hornnes (1)		honnes	nn>rn
fårsjell (1)		fårsi:l (1)	l>ll
fårskji:l (1)		fårsi:l (1)	s>sj
fårskjellige (1)			s>sj
spile-ønski (1)	ynsje (1)	ynsje (2)	sj>sk
gleda (2)	glejer (1)	N/A	pluss d
glejder (1)		N/A	pluss d
helgetu:r (1)	he:g (1) he:gan (2)		pluss l
ned	nej	nejrare (1) nejri (1)	vokal pluss d

8.1.3 Leksikon

I denne delen skal me sjå på ordbruken i dei to testsituasjonane. Det var i stor grad her ein fann mest tilpassingar mellom dei to situasjonane i talemålet til Gyro.

Dei leksema som står under oslosituasjonen i oversikten under, har Gyro berre nytta i samtale med Oslo-personen, og dei orda som står under vallesituasjonen, har ho berre nytta i samtale med ein annan valldøl. Eg har delt orda inn etter om dei har fått ny form eller om det er same form som har vorte modifisert. Med ”ny form” meiner eg at orda er så ulike kvarandre, at ein kan ikkje lenger hevde at det er same ordet, sjølv om dei har same tyding. I parentesen til høgre for ordet står det kor mange gongar leksemet har vorte brukt i situasjonen.

Leksem berre brukt i oslosituasjonen	Leksem berre brukt i vallesituasjonen
Ny form:	
igjen (2)	atte (2)
åfte (1)	jamt (2)

hosker (1)	minnast (7)
artig (2) moro	
(2)	gama (4)
ekle (2)	olkelege (1)
	plent (6)
	aila (2)

litt (33)
ganske (8)

Modifisering (same ord):

	vei'aregangande
vidaregåande (3)	(2)
hornnes (1)	honnnes (1)
hålle (1)	halle (2)

I denne oversikta har eg berre teke med leksem med same innhaldstyding som eg fann tilsvarende av i mellom dei to intervjusituasjonane. Grunnen til at kolonnen til høgre for *litt* står tom, er av di det tilsvarende ordet i vallemålet ville vere *nokå*, men dette ordet har Gyro nytta nokså frekvent i oslosituasjonen også (27 gonger i oslosituasjonen og 39 gonger i vallesituasjonen). *Litt*, på den andre sida, har ho berre nytta i oslosituasjonen, ikkje i vallesituasjonen. *Ganske* dukkar opp åtte gonger i oslosituasjonen, men ikkje ei einaste gong i vallesituasjonen. I staden brukar Gyro ordet *temmeleg* (2) i same tyding i vallesituasjonen. Dette ordet brukar ho au i oslosituasjonen éi gong, så ho skil ikkje konsekvent på bruken av det i dei to situasjonane. Ordet *gama* er det same som *gaman* som tydar ”glede” eller ”hyggje” ifølgje *Nynorskordboka*. Sjølv om ein finn ordet i ordboka, er det ikkje nødvendigvis eit allment kjent ord, og tydinga er nok heller ikkje veldig kjent for andre nordmenn enn setesdøler, så folk utanfor Setesdal vil kunne ha vanskar med å skjønne kva dette ordet tyder. Gyro nyttar ord som *artig* og *moro*, i staden for *gama*, i oslosituasjonen. Adjektivet *olkelege* vert brukt i vallesituasjonen, men i oslosituasjonen bytar Gyro det ut med den meir allmennorske forma *ekle*. *Ulkeleg* finn ein i *Nynorskordboka* og det kan ha to tydingar: ”motbydeleg, ufyseleg, ekkel, lei eller utriveleg” eller ”sur og tverr”. På vallemål har det same tyding som den fyrste definisjonen. Ein finn ikkje dette ordet i *Bokmålsordboka*. Kolonnen til venstre for ordet *plent* står også tom. Her kan ein tenkje seg å bruke det allmennorske ordet *akkurat* i staden for *plent*. Gyro brukar *akkurat* i bae situasjonane, så ho skil ikkje på bruken av denne forma. *Aila* tyder det same som *annleis* eller *forskjellig*, og dette ordet kom berre i vallesituasjonen.

To ordformer som har vorte modifisert av informanten og nytta konsekvent i kvar sin situasjon, er *gåande* og *gangande*. Gyro nyttar ”gåande” i oslosituasjonen, men skiftar til ”gangande” i vallesituasjonen.

Ein må au nemne at bokmålsord i oslosituasjonen vert uttala med dialektale vokalar. T.d. uttaler Gyro ordet *husker* med ein vallemåls-u-lyd (kort u), det vil seie som ein allmennorsk o-lyd, og ikkje ein meir typisk austlandsk u-lyd. Ho har henta sjølve ordforma frå oslovarieteten, men held på fonologien frå vallemålet i uttalen av ordet. Ein har verbet *hosker* i vallemålet au, men då tyder det å ”kaste noko opp og ned” eller t.d. å trille ein terning, det tyder ikkje det ”å hugse” noko. Gyro har au halde på dialektal uttale av adjektivet *artig*. Ho brukar ein rulle-r i uttalen av ordet, og ikkje ein typisk retrofleksuttale av sambandet *rt*, slik som ein har på Austlandet. Vidare seier ho *moro* uttalt med lang vokal, og ikkje kort a la ”moro” slik ein ofte høyrer ordet uttalt på austlandske talemål. Ho lånar ord i frå oslovarieteten, men held på sin setesdalsprega uttale.

Forklaring av ord

I to tilfelle i løpet av samtalen i oslosituasjonen har intervjuaren problem med å forstå to dialektord som Gyro brukar. Intervjuaren gjev direkte uttrykk for at ho ikkje oppfattar kva Gyro meiner. Det eine uttrykket er ”i jår”, som tydar ”i går” (jf. side 36). Gyro forklarar det med å låne same ord frå oslomål og seier ho meinte /i går/. Ho må rett og slett omsetje dialektordet, og bruke ein oslouttale av ordet. Det andre problemet oppstår når Gyro fortel at dei et *aure* jolekvelden. Intervjuaren må få forklart at det er *ørret* Gyro meiner når ho seier /auri/. I eit anna tilfelle gjev Gyro ei forklaring uoppfordra til intervjuaren. Gyro har fått spørsmål om å fortelje noko om Setesdal, og nemnar i den samanheng at det er: ”ai elv, ell å, som jeng ijenom som haiti Otra”. Men det som er noko pussig her, er at Gyro byrjar med det meir kjende ordet *elv*, for så å bruke *å* som au er eit dialektord, og meir nytta i nynorske samanhengar enn i bokmål. Ho korrigerer seg sjølv ved å bruke dialektforma *etter* ho har brukt ”standard”-forma, kanskje av di ho oppfattar at ”elv” er knot?

Ord som vert forklara i oslosituasjonen

Dialektord	Oslomål	Oppmoding
i jår	i går	direkte
auri	ørret	direkte
å	elv	uoppfordra

Dei to fyste døma, jår/går og auri/ørret, er same orda, men å/elv er ulike ord med same tyding.

8.1.4 Oppsummering av den språklege tilpassinga av talemålet til Gyro

Ho modifierer lite i morfologien mellom dei to situasjonane. Det må au nemnast i denne samanhengen at Gyro ikkje har visse tradisjonelle talemålsdrag i sitt talemål: ho har ikkje fleirtalsformer av sterke verb i preteritum, og manglar au fleirtalsform i presens av verba *take* og *kåme*. Dessutan har ho heller ikkje svarabhaktivokalen i substantiv eller adjektiv, og berre i eitt ord i presens av verb: *gjeng'e*. I fonologien har ho gjort visse tilpassingar i oslosituasjonen for å nærme seg oslomål både ved å justere på vokalar og konsonantar, slik at ho ofte får blandingsformer, der element frå vallemål og oslomål er med. Men desse tilpassingane er ikkje faste, og ho brukar ofte dialektformer og blandingsformer side om side. På ordnivå har Gyro dei mest drastiske endringane. Her held ho seg til visse former i høve kva situasjon ho er i, og lånar ord i frå oslomål, når ho truleg vurderer sine dialektord som altfor avstikkande eller vanskelege å skjøne.

8.2 Bjørgulv

Bjørgulv er den av informantane mine som held mest på sitt opphavlege talemål. Fyrst skal me sjå på kva typiske setesdalske dialektdrag som held seg, så går me over til å sjå korleis han tilpassar seg språkleg i dei to situasjonane. Bjørgulv har halde på mange dialektale drag i samtale med oslopersonen, både i formverket og lydar, og også i ordtilfanget.

Bjørgulv seier til meg at han må knote mykje i Oslo. Under mitt intervju med Bjørgulv, som tidmessig kom etter oslointervjuet, peika eg på kor lite han modifiserte på dialekten i oslosituasjonen. Då sa han at det var fordi han visste at oppgåva skulle dreie seg om språk og dialekt. Dette kan vere ein viktig faktor til at informanten har halde så godt på sitt lokale talemål i samtalen med ein frå Oslo. Eg veit ikkje om me har fanga opp alle mogelege modifikasjonar som han gjer med talemålet sitt i Oslo, men språkbruken i oslosituasjonen er jo reell for nett den situasjonen han var i då. Og som me skal sjå av i analysen under, så kan me likevel sjå at han har tilpassa seg språkleg etter situasjonen han er i.

8.2.1 Morfologi

To dialekttrekk som held seg i talemålet til Bjørgulv i båe situasjonane, er fleirtal av maskuline og feminine ord i ubunden form fleirtal og omlyd av sterke verb i presens. Det skal me sjå nærare på no.

Fleirtal av maskuline og feminine ord i ubunden form fleirtal

Innanfor formverket, så held Bjørgulv på fleirtalsformer av hankjønnsord og hokjønnsord i ubunden form, som ikkje får *-r* uttale i utlyd, i båe situasjonane. Bjørgulv seier blant anna: *plassa, teima, setesdøyla* i oslosituasjonen, og *beila, gjenga* og *svenska* i vallesituasjonen. Døme på hokjønnsord i ubunden form fleirtal som kjem opp i samtalan med Bjørgulv er: *baksei'o, gango* i oslosituasjonen, og i vallesituasjonen: *gango*.

Omlyd av sterke verb i presens

Bjørgulv held på omlyd av sterke verb i presens eintal i talemålet sitt i båe testsituasjonane. Han seier: *fær, gjeng'e, hev'e, kjem'e, og tek'e*. Han seier ikkje *får, går, har, kommer* eller *tar*.

No skal me gå over til å sjå på morfologiske drag som kjenneteiknar vallemålet, og som Bjørgulv varierer i dei to situasjonane.

Svarabhaktivokal

Etter å ha sett på bruken av svarabhaktivokalen i hankjønnsord og samanlikna dei to testsituasjonane til Bjørgulv, ser ein at bruken av innskotsvokalen auka betrakteleg i vallesituasjonen. I oslosituasjonen vert innskotsvokalen uttala 16 gonger av 27 mogelege plassar. I vallesituasjonen, på den andre sida, vert 15 av 20 mulige hankjønnsord uttala med ein tydleg etterhengd *e*-uttale. Om ein ser på dei orda som ikkje har fått svarabhaktivokalen hekta på seg i oslosituasjonen, kan ein nemne: *bakgronn* (2), *boy* (s.ub eint), *ingeniør*, *vieg* (*veg*) og *vits*. Substantiv som har fått uttalt svarabhaktivokal i oslosituasjonen er mellom anna orda: *fisk'e, konsert'e, ga:r'e* (*gard*), *ressors'e, smedd'e, setesdøyl'e, kamerat'e, problematikk'e* og *telefon'e*. Eit substantiv som kjem att fleire gonger er *plass*. Under har eg teke med utsegn der dette ordet vert ytra i oslosituasjonen. Me ser at Bjørgulv vekslar på å uttale ordet med og utan svarabhaktivokal:

”ain plass’e”/ ain laikeplass’e/ nokå farleg laikeplass men.” / ”ukjend plass for dai fleste”/ ”båtplass’e”/ ”Reik’e plass’e”/ ”Va de godbrandsdalen ain plass’e?”

I vallesituasjonen kom ordet *plass* opp éi gong i samtalen i ubunden form eintal, og då vart det uttala med svarabhaktivokalen: ”viss an leiksom ska kåme frå same plass’e”.

Når det gjeld adjektiv, så merker ein svært store skilnadar i bruken av dei mellom dei to testsituasjonane. I oslosituasjonen brukar Bjørgulv svarabhaktivokalen i adjektiv på berre to av dei 17 mulige posisjonane. Han seier ein stad i oslosamtalen om hamarbunaden at: /den e

inkji leik'e fein'e/ ('den er ikkje like fin') [som setesdalsbunaden] og avslutningsvis i samtalen kjem au /reik'e plass'e/ (rik stad). Her har han halde på setesdalsk uttale, med innskotsvokal i både substantivet og adjektivet. Substantivfrasa /ain ståor boy/ kjem opp to gonger i oslosituasjonen: /å vakse opp i ain ståor boy/ og /viss du gjer de i ain ståor boy'e/. Både gongene vert frasa uttala utan innskotsvokalar i dei to adjektiva.

I vallesituasjonen har heile 12 av 17 adjektiv fått setesdalsk uttale med etterhengd *e*-lyd i utlyd. Dei fem orda som eg ikkje høyrer har denne vokalen i utlyd er /ainig/ (einig), /gåo' (2) (god), /tøff/ og /eunateurleg/ (unaturleg). Viss me ser på prosentfordelinga for bruken av svarabhaktivokal i adjektiv i de to testsituasjonane har me 15 % bruk i oslosituasjonen og bruken aukar til 71 % i vallesituasjonen. Eg meiner det er gode grunnar til å tru at slik stor skilnad i bruksprosent ikkje berre er tilfeldig, men at informanten har bevisst eller ubevisst retta seg inn språkleg mot samtalepartnaren eller situasjonen.

Sterk og svak bøying av hokjønnsord

Björgulv opprettheld i både testsituasjonane delt femininum der sterke hokjønnsord i bunden form eintal får endinga *-i*, uttala /ei/ på vallemål, og svake hokjønnsord har, som mange andre talemål, endinga *-a*. Han seier til dømes /haiei/, /bygdei/, /teiei/, og /klåkka/, /mengda/ og /trejgrensa/ (tregrensa).

Lov er eit maskulint ord i bokmål, men i nynorsk kan det ha både feminin og maskulin bøying. I vallemål er det vanleg å ha feminin form: *ai lov-lovei*. Björgulv seier /janteloven/, med maskulint genus, ved eitt høve i oslosituasjonen, men dette ordet kjem ikkje opp i vallesituasjonen, så om han har tilpassa ordet etter situasjonen, er uvisst. Men ein kan nesten rekne forma for ein fast uttrykk, i tillegg til at det er ei samansetning.

Björgulv reknar substantivet *dialekt* for å vere eit hankjønnsord, slik ein au har i dei to norske skriftmåla og mange talemål. Han seier /ain dialekt'e/ der både artikkelen og den etterhengde *-e*-en er indikasjonar på at han har ordet *dialekt* som eit hankjønnsord. Då Björgulv bøyer det maskulint, uttalar han ordet i bunden form som *dialekten* og ikkje *dialektei*. Som i døma her: /eg kan inkji tale dialekten/, /viss an då legg om på dialekten/, /de me dialekten/ /de e faktisk nokå med dialekten/. Men ved eit høve i vallesituasjonen dukkar denne utsegna opp: ”de e meste motsette verkningei av ai dialekt viss eg høyrer fåokk ha en endinga” og mot slutten kjem: ”sætrekk me den gamle dialektei”. I desse to høva brukar

Bjørgulv ordet med feminint genus. Han vekslar mellom å bruke ordet *dialekt* som han- og hokjønnsord i vallesituasjonen. I oslosituasjonen får *dialekt* berre maskulinformer.

Fleirtal av substantivet foreldre

På vallemål seier ein /få'relli/ til *foreldre* og med *-in* i bunden form /få'rellin/. I oslosituasjonen seier Bjørgulv /fårella/ og /bestefårella/. Han har byta ut endinga *-i* med den meir ålmenne bøyingsendinga *-a*. Bjørgulv har tilpassa ordet til ei meir "samnorsk" bøyning. I vallesituasjonen seier Bjørgulv: /aine fårellen/. Uttrykket "bestefårella" er ei direkte omsetjing av *besteforeldra*, men i tradisjonelt setesdalsmål har ein ikkje nokon samnemning for bestemor og bestefar. Ein seier heller "gome og gofa". Bjørgulv har i dette høve "importert" heile ordet frå oslomål.

Numerusbøying av sterke verb i presens

Bjørgulv seier /hev'e/ i eintal, som er dialektal form, i båe testsituasjonane. I fleirtal brukar han forma /mi ha/ i oslosituasjonen. Dette kan vere ei forkorting, som kjem fram i rask, samanhengande tale, av fleirtalsforma *have*. Men ein kan kanskje rekne det for ei tilnærming, då /ha/ ligg nærare oslomålets /har/, enn /have/. Så for å unngå ein kjelde til mistyding, brukar Bjørgulv /ha/ i staden for *have*. Éin gong i oslosituasjonen kjem denne setninga opp: "Eg vait de e fåokk som hev raist på skuli i Kristiansand". Viss *folk* er eit fleirtalsord, så skulle det ha vore /have raist/ og ikkje /hev raist/. I vallesituasjonen bytar han mellom formene /ha/ og /have/ i fleirtal. Bjørgulv nyttar ikkje konsekvent fleirtalsforma /have/ i vallesituasjonen. Han seier au ved fleire høve /da ha/ eller /mi ha/, men han nyttar i alle fall ikkje eintalsforma /hev/.

Når det gjeld verbet *få*, så held Bjørgulv på dialektal uttale i oslosituasjonen og i vallesituasjonen i både eintal og fleirtal. Han seier /fær/ i presens eintal, men /få/i fleirtal. Han tilpassar ikkje desse formene i samtale med samtalepartnaren i oslosituasjonen, truleg fordi han meiner det ikkje er naudsynt for å få fram meininga. Dei avvik ikkje stort frå oslomålforma /får/, her er det berre ein liten vokalskilnad i eintal, og bortfall av *-r* i utlyd i fleirtalsforma.

Bjørgulv seier /gjeng/ eller /gjeng'e/ i eintal presens i båe testsituasjonane. I fleirtal presens av *å gå/gange* heiter det på vallemål *gange*. Eg finn ingen belegg på fleirtalsformer i presens av *å gå*, men tre gonger seier han *å gange* som infinitivsform, og to gonger *å unngange* i oslosituasjonen. Me ser at han ikkje har tilpassa infinitivsforma (til *å gå*), og infinitivsforma fell alltid saman med fleirtalsforma i presens: *å sjå- mi sjå, å kåme- mi kåme, å få- mi få*.

I eintalsform av presens av verbet *kome* brukar Bjørgulv /kjem/ eller /kjem'e/ både i oslosituasjonen og i vallesituasjonen. Men det førekjem ingen døme på fleirtalsformer av dette verbet i oslosituasjonen. Men om me går til vallesituasjonen, ser me at han held på fleirtalsbøying av dette verbet i presens, ved at fleirtalsforma /kåme/ dukkar opp i samtalen: "de e meste a krav at da have ain ell anna fårm får dialekt'e ell at da inkji kåme i frå sjave åoslåo".

I oslosituasjonen får me tre belegg på verbet *take* i presens. Bjørgulv seier /sonen ivite/, /han tek'e/ og /ingen tek skadi av/. Bruken av fleirtalsformer vert berre bruka av Bjørgulv i vallesituasjonen: /adde take/ og /fåokk take/, men ikkje i oslosamtalen, og det kan vere ei språkleg tilpassing, eller ikkje.

I oslosituasjonen skil ikkje Bjørgulv mellom eintal og fleirtalsformer av verbet *vite*, han seier konsekvent /vait/:

"de e ingjen som vait"

" At fåokk inkji minst kjenner deg [at da] vait ko do kann"

" di me jenkjennelse [at] foukk vait kve du e"

På vallemål hadde det i fleirtal presens skulle vore *vite*. Men i vallesituasjonen nyttar han heller seg ikkje av fleirtalsformer der ein hadde venta det. Det kan sjå ut som Bjørgulv har "mista" fleirtalsbøying av det sterke verbet *vite*: "fåokk take det () vait kor da e i frå me ai gång". Men her er au spørsmålet om *folk* er eit eintals- eller fleirtalsord. Det kan truleg variere om *folk* vert oppfatta som eintals- eller fleirtalsform.

Numerusbøying av sterke verb i preteritum

I oslosituasjonen skil ikkje Bjørgulv mellom eintalsformer i eintal eller fleirtal. Han seier: /eg jekk/ og /me jekk/. I vallesituasjonen derimot brukar Bjørgulv dialektale former i fleirtal av preteritum, og aldri eintalsforma /jeck/:

"mi jinge may inngåandi inn i ting"

"eg minnast då mi jinge ut av skeulen"

Han brukar dialektformer i vallesituasjonen, men ikkje i oslosituasjonen. Eintalsforma /jeck/ ligg nærare opp til oslomålets form /jikk/, medan valleforma /jinge/ skil seg meir ut. Han kan ha tilpassa seg i oslosituasjonen for å auke sjansen for å verte forstått.

Björgulv brukar konsekvent eintalsforma av *å få* /fekk/ i preteritum i oslosituasjonen. Denne forma fell saman med den nynorske forma. Dialektforma i fleirtal *finge* skil seg frå både skriftspråka, og dei fleste andre norske dialektar. Forma er lite brukt andre stadar, og er nok ikkje kjent for mange andre enn setesdølar. Det kan vere orsak til at somme vel å legge vekk fleirtalsforma, når dei samtalar med folk utanfor Setesdal. Eg har diverre ingen døme frå vallesituasjonen av verbet *få* i preteritum, slik at eg veit ikkje at han faktisk brukar fleirtalsforma *finge* i staden for *fekk*. Men eg reknar med det, når han skil mellom *gjekk* (eintal) og *gjinge* (fleirtal). Her er døme på bruk av eintalsform, der ein hadde kunne venta fleirtal:

”Så me fekk tvåo”

”Me fekk de gratis av kommeunen”

” Eg trur mi fekk tejvej tvåo (TV2) då eg jekk i åttendi klassi”

Elles brukar Björgulv fleirtalsforma av *å gjeve* i vallesituasjonen, utan at eg har fått belegg på dette verbet i preteritum i oslosituasjonen. Men det visar at i samtale med ein annan valldøl, så brukar Björgulv dialektale fleirtalsformer i preteritum i sin språklege åtferd: ”da gåve nåkle eksempla men eg kan kji minnast det no”.

Björgulv bruker eintalsforma /va/ både i eintal og fleirtal i oslosituasjonen. Men éi gong seier han /mi våre/, så her viser han at han framleis brukar fleirtalsforma i somme høve. I vallesituasjonen får eg berre belegg på eintalsformer og der bruker han /va/ som det også skal vere.

8.2.2 Fonologi

Björgulv modifiserer seg minimalt i uttale av monoftongar og diftongar mellom dei to situasjonane. Fyrst skal me sjå kva dialektdrag som held seg stabile i dei to situasjonane.

Bortfall av L

Eit dialektdrag som held seg uendra i talemålet til Björgulv mellom dei to situasjonane er bortfall av *L* i somme ord. I oslosituasjonen seier han konsekvent *fåokk*, aldri *folk*. Han fortel til intervjuaren frå Oslo, at han når han studerte i Kristiansand, så var han ”veldig mykji haimte i he:gan” og han fortel at kinohuset ligg ”aitt å a håft minott” frå hybelen hans i Oslo. Pronomenet *sjølv* vert på vallemål uttala utan *l*-lyden, og får i tillegg ein anna vokalrealisering: *sjav*’e. I oslosituasjonen seier Björgulv mellom anna: ”stelle det graitt for

deg sjave”, og ”De e nokå vanskeleg å vare kjende med åslofåokk her for eg kan ikkje vere sjave meg”. Nett i det siste tekstdømet vil eg au peike på at syntaksen skil seg ut i pronomenfrasa ”sjave meg” i vallemålet frå til dømes skriftmåla.

KV/ K eller HV/V

Björgulv brukar konsekvent KV eller K i båe testsituasjonane. Han modifierer ikkje uttalen på spørjeord eller adverb og pronomen som på bokmål startar på *hv-* i skrift og */v/* i uttale. Björgulv seier mellom anna: *ko, kofår, kor, koss, kve* og *annakvert* i oslosituasjonen. Når han fortel om korleis det var å flytte til Oslo, seier han mellom anna dette: ”Ette kvert hev det vel roa seg nokå. Eg ser may kverrdagjen no” (’eg ser meir kvardagen no’).

Vokalar

Ei tilnærming som eg kan peike på er at han seier */høgloytt/* og ikkje */hågloytt/* i oslosituasjonen. Han seier au */høgskeuli/* i oslosituasjonen. I vallesituasjonen brukar han føreleddet */håg/* som i */hågseti/* (*høgsetet*), så det kan verke som han har tilpassa seg etter situasjonen. Eit anna ord han modifierer vokalen til i oslosituasjonen, er *spørje*: han brukar eintalsforma i staden for fleirtalsforma *spørje*: */dai spyr kor de e/*. I tillegg varierer Björgulv på føreleddet *egen* innanfor oslosituasjonen. Han seier konsekvent */egentleg/*, men */aigenhånd/*.

Konsonantar

Lang d-lyd for lang l-lyd

I oslosituasjonen seier Björgulv mellom anna */adde/*, */å kadde/* og */ain smedde/*. Han held på sin dialektale uttalemåte. Eitt ord som kjem opp i samtalen i oslosituasjonen, og som ein kan legge merke til, er adjektivet *suksessfull*. Dette uttalar Björgulv utan lang *d-* lyd. Kvifor har ikkje dette ordet fått dialektal uttale her? Om me går over til vallesituasjonen og ser korleis han har uttalt liknande, samansette ord har han uttalt følgjande ord slik: */verdeifodd/* og */fårdåmsfodd’e/*. Dette kan tyde på at han har vurdert ein dialektal uttale av adjektivet *suksessfull* som noko vanskeleg å forstå for intervjuaren i oslosituasjonen og han har difor valt å tilpasse uttalen av lang *l* som i *suksessfull*. Men, i vallesituasjonen får slike samansette ord dialektuttale. Men, sjølv i vallesituasjonen er ikkje Björgulv konsekvent i bruken av lang *d-* lyd. Han nemner til dømes ordet *tonefall* to gonger: éin gong seier han */tåonefall/* og den hin gong */tåonefadd/*. Desse utsegnene viser at informanten ikkje er konsekvent i bruken av lang *d-*lyd uttale, til og med i samtale med andre bygdefolk. I samtalen med meg kjem vidare

uttrykka *å omstille seg* og *å stille spørsmålsteikn* opp i samtalen. Bjørgulv seier /å omstille seg/, men /å stidde spørsmålstaikn/. Segmentet *stille* har fått ulik realisasjon i dei to samanhengane. Kva grunnen til det kan vere er vanskeleg å vite noko om, men her kan det òg ha noko å gjere med at ordet *omstille* er samansett og meir ”litterært”, slik at Bjørgulvs uttale kan vere påverka av skriftmåla. Elles vil eg berre nemne at han bruker setesdalsk lang *d*- lyd i resten av tilfella eg fann i vallesituasjonen: /tifieddi/, /haddar/.

Palatalisering av K og G i innlyd

Fyrst skal me sjå på palatalisering av *k*. Substantiva *yrkje* og *butikk* i bunden form eintal har fått palatal uttale av *k*- lyden i oslosituasjonen: /båondeyrkji/ og /botikkjen/. Palataluttale har vidare ordet *stykke* fått :”De e a stykkji” (’det er eit stykke [i frå]’). Men to gonger kjem *stykke* som etterledd i samtalen. Bjørgulv uttalar ordet *rundstykke* utan palataluttale av *k* i innlyd. Andre ord i Oslo-samtalen som ikkje har fått palatal uttale av *K* er /polakken/, /språkproblematikken/, /åoslåoromantikken/ og /trafikken/. I vallesituasjonen brukar Bjørgulv palataluttale i alle høve der det er mogeleg i løpet av samtalen. Han seier t.d.: /språkji/, /tenkjer/, /mistenkjer/, og /haile tekji/. Nektingsadverbet *inkje/ikkje* vert sjølvstilt alltid uttala med palataluttale. Resultatet vert då at Bjørgulv brukar palatal uttale av *K* i vallesituasjon, men vekslar mellom palatal og velar uttale i oslosituasjonen.

I oslosituasjonen har me desse døma på former der *g* har palataluttale: /dagjen/, /kverrdagjen/, /skåogjen/, /lengji/ og /eutviklingsstigjen/. Eit verb me skal sjå noko nærare på no, er *legge*. I bokmål heiter infinitiven *å legge*, medan ein har valfridom til å skrive *legge* eller *leggje* i nynorsk. På vallemål skriv nettstaden vallemal.no at det heiter *leggje* i infinitiv. I presens, derimot, har ein to ulike former, avhengig om det vert bruka om eintal eller fleirtal. I eintal har vallemålet *legge*, medan dei brukar *leggje* i fleirtal. Ei palatal uttale av *legge* i presens indikerer med andre ord fleirtal i vallemålet.

I oslosituasjonen seier Bjørgulv:

”[her må an] legge inn søknad på søknad”

”viss eg må knote altså legge om veldig”

I vallesituasjonen finn me desse døma med verbet *legge*:

” gjer mitt beste (...) sleppe å legge om så mykji”

” ta skadi for å legge om enkeltord å so”

”eg vi au ideelt sett inkji legge om men so vare det”

”der titest vere harleg mange som leggje om”

Den einaste realisasjonen som har fått palataluttale er det siste dømet, og det ser me er ei fleirtalsform.

Det sterke verbet *ligge* har berre denne forma i infinitiv i bokmålrettskrivinga, altså utan /j/, medan nynorskbrukarar kan velje mellom å skrive *liggje* eller *ligge*. I vallemål seier ein *liggje* med palatal uttale i infinitiv. Også her skil vallemål mellom eintal og fleirtal i presens, ved å bruke palatal uttale for å markere fleirtal, og utan palatal uttale for å indikere eintal. Bjørgulv seier i oslosituasjonen: ”no ligge Ringen kjeino aitt å a håft minutt i den retning” og i vallesituasjonen: ”me nokå islett av alt som ligge ronnt på ain måti”. Desse skal ikkje få palataluttale i vallemål, då det er eintalsformer. Eg fann ingen døme av *ligge* i presens fleirtal i intervju.

Pronomenet og determinativen *ingen* kjem opp to gonger i vallesituasjonen, og då uttaler Bjørgulv ordet med palatal uttale: *ingjen*. I oslosituasjonen vekslar han mellom /ingen/ og /ingjen/:

”ingen som gjer det for deg”

”ingen tek skadi av aitt-två år”

”dai spyr kor de e, for de e ingjen som vai”

”ingjen e leike”

Diverse

I oslosituasjonen vekslar han au mellom å bruke partisippformeene /haft/ og /hatt/. Den fyste forma er vallemål, medan han i det siste dømet har tilpassa uttalen til oslomål.

Savne kontra sakne

”den freihaitsføylelsen den saknær eg fælt” kontra ”men di eg savnær meste e vel di å kåme i gång med de eg føyler eg skal dreive med framijenom”.

Desse to utsegnene er henta frå oslosituasjonen. Bjørgulv vekslar mellom det eg vil kalle bokmålsordet *savne* og nynorskordet *sakne*. I oslosituasjonen seier Bjørgulv /saknar/ éin gong og /savnær/ éin gong. Oslo-intervjuaren spør direkte kva han om han ”savnær landet”, og det er under dette spørsmålet at forma /savnær/ kjem opp. Forma /saknær/ kjem under spørsmålet om han kan peike på forskjellar på by og land, og intervjuaren har ikkje nemnd ordet *savnær*

her. Eg fekk ikkje fleire belegg på dette ordet i vallesituasjonen, så eg veit ikkje kva ordform Bjørgulv brukar mest. Det er noko interessant at au Bjørgulv sa *savne*, fordi informant Gyro brukar au *savne* i sitt intervju. Kan det vere at *savne* er vorte teke i bruk av dei yngre generasjonane i Valle og at denne forma lever side og side med forma *sakne*?

8.2.3 Leksikon

I vallesituasjonen bruker Bjørgulv formene /veldig /og /harleg/, som tydar omtrent det same. Han bruker dialektforma fleire gonger enn /veldig/ i vallesituasjonen (harleg 8 veldig 6). Men i oslosituasjonen legg han vekk dialektordet , og bruker ikkje /harleg/ éi einaste gong. Her vel han bort dialektordet, truleg fordi det kan skape kommunikasjonssvikt, då det er ei ukjend form for andre utanfor Setesdal.

I vallesituasjonen seier han *filli* og *fillnaste*. Dette tyder det same som 'dårleg'. Han brukar ikkje dette dialektordet i oslosituasjonen, og det er truleg vanskeleg i samtale med oslofolk.

Ordet *toleg* vert berre bruka av Bjørgulv i vallesituasjonen. Bjørgulv reknar truleg dette for å vere eit noko særmerkt dialektord som passar best i samtale med andre setesdølar, og vel difor å ikkje nytte det i oslosituasjonen. Her er utdrag frå samtalen der dette adverbet har vorte bruka:

”no plage eg vere toleg gåo ti å onngange dai vansklegaste”

”eg e toleg gåo’e ti å vordejre”

”eg trur kansi mi tale toleg leikt”

”jamt ivi treur eg mi tale toleg leikt ja”

”eg foygdi tolekt gått me i dialektlære på vei’aregåandi så toleg gåo på di sjav’e”

Ein kan bruke adverb som til dømes *ganske*, *nokså* eller *temmeleg* i staden for *toleg*. Bjørgulv brukar *temmeleg* to gonger i bae testsituasjonane våre. *Nokså* brukar han éi gong i oslosituasjonen, medan *ganske* brukar han ikkje i nokre av samtalanene. Han seier au /fjes/ i oslosituasjonen. På vallemål heiter det /anlit/, men det får eg ikkje belegg på i nokre av situasjonane.

Ein noko artig ting som han vekslar på mellom dei to situasjonane, er uttrykka *rett og slett* og det meir dialektprega uttrykket /baint å graitt/. I oslosamtalen brukar Bjørgulv adverbet *rett og slett* fem gonger, og éi gong /enkelt å graitt/, men ikkje i vallesituasjonen. Der brukar han i staden uttrykket /baint og graitt/ to gonger.

I byrjinga av oslointervjuet brukar Bjørgulv forma /vert/ i staden for /vare/: ”de e der eg skal beu når eg vert vaksen”. Her har han lånt den *nynorske* forma og ikkje /blir/ som ein har i oslomål.

Forklaring

Tre gonger forklarar Bjørgulv seg i oslosituasjonen. Dette gjer han u-oppfordra. Han seier blant anna /gome mei, bestemor mei/ , /nateuren altså haiei () raise til fjells/ og /knåote, altså legge om/.

To gonger i oslosamtalen bryt kommunikasjonen saman mellom deltakarane, og det er faktisk same ord som er involvert både gongene. Intervjuaren spør kor lenge han har budd i Oslo:

Bjørgulv: Eg hev beudd her seia åktober tvåoteusen å tei

Intervjuar: totusen å tre??

Bjørgulv: Tei, ti.

Kva er det som skapar problem her? Talordet *ti* vert uttalt /tei/ på vallemål, som vert oppfatta som talordet *tre* av intervjuaren. Det er nok helst diftongen som er rota til misforståinga her. Den andre gonga talar dei om kor lang det er frå Valle til Evje, så trur intervjuaren at han seier ”tre mil”, men han rettar ho og seier /tei meil/.

Éi gong i oslosituasjonen legg han om på verbet *gå* i perfektum. Deltakarane byrjar å diskutere ulike stadar på Hamar, då dei begge to har slekt der. Bjørgulv spør intervjuaren kvar ho har si slekt frå, og då ho nemnar Vang så seier han mellom anna: /der he eg gått på sjei/. Akkurat her låner han perfektumsforma frå oslomål, for seinare i samtalen bruker han valleforma /jengji/. Akkurat her i denne samanhengen har han ikkje lyst til å verte misforstått.

2.2.4 Oppsummering av den språklege tilpassinga av talemålet til Bjørgulv

To dialekttrekk som held seg i talemålet til Bjørgulv i både situasjonane er fleirtal av maskuline og feminine ord i ubunden form fleirtal og omlyd av sterke verb i presens eintal. Bjørgulv brukar svarabhaktivokalen *meir* i substantiv enn i adjektiv, og *meir* i vallesituasjonen enn i oslosituasjonen. Bjørgulv opprettheld i både testsituasjonane delt femininum der sterke hokjønnsord i bunden form eintal får endinga *-i*, uttala /ei/ på vallemål, og svake hokjønnsord har, som mange andre talemål, endinga *-a*. Bjørgulv har fleirtalsformer i sterke verb i presens i både situasjonane, men ikkje i alle døma. Unntaket er verbet *vite*. Fleirtalsformer i sterke verb i preteritum har han ikkje i oslosituasjonen, men det har han i

vallesituasjonen. På det fonologiske planet visar han omtrent ingen variasjon mellom situasjonane når det gjeld bruk av vokalar. Eitt anna fonologisk trekk som han har i både situasjonane, er lang *d*-lyd for lang *l*, men han er ikkje konsekvent i bruken. Han er heller ikkje konsekvent i bruken av palataluttale av *k* og *g* i innlyd i oslosituasjonen, og han har ein del dialektord som han bytar ut i oslosituasjonen: *toleg*, *harleg*, *filli* til fordel for meir kjende norske former: *nokså*, *veldig* og *dårleg*.

8.3 Birgit

Birgits talemål vekslar totalt mellom dei to testsituasjonane me har lagt opp til for denne granskinga. I oslosituasjonen har Birgit eit talemål som må karakteriserast som eit slags bokmålsnært austnorsk. Ho har austnorske drag i morfologien, fonologien og ordtilfanget. I oslosituasjonen brukar ho ein form for oslomål, og i vallesituasjonen brukar ho vallemål. Hennar språklege strategi har ikkje vore å tilpasse basisdialekten etter ho flutte ut frå heimbygda, men heller å ta i bruk ein normert varietet på alle lingvistiske nivå. Fyrst vil eg sjå på morfologiske språkdrag, deretter fonologiske trekk og til slutt ser me på leksikalske einingar som varierer mellom dei to testsituasjonane.

8.3.1 Morfologi

Omlyd av sterke verb i presens

I oslosituasjonen får sterke verb i presens ingen omlyd av Birgit. Ho bruker formene *får*, *går*, *har*, *kommer* og *tar*. I vallesituasjonen får dei same språklege einingane omlyd i rotvokalen. Verba vert realisert som *fær*, *gjeng*, *hev'e*, *kjem'e* og *tek'e*. Formene utan omlyd eller med omlyd held seg totalt avskilt mellom dei to situasjonane. Birgit brukar berre formene med omlyd i vallesituasjonen, aldri i oslosituasjonen.

Numerusbøying av sterke verb i presens

Det er ikkje mange talemål i Noreg som skil på eintal og fleirtalsformer av verb. I vallesituasjonen får me fleire døme på at Birgit brukar ulike former i eintal og fleirtal av sterke verb i presens. Ho seier /mi få/, men /do fær/. I oslosituasjonen, på den andre sida, skil ikkje Birgit på formene etter tal, sjølvsagt. Ho bruker forma *får* både i eintal og fleirtal: /du får/ og /vi får/.

Numerusbøying av sterke verb i preteritum

Det kan synast som om Birgit ikkje har dette dialekttrekket i basisdialekten. I vallesituasjonen brukar ho eintalsforma *gjeck* både i eintal og fleirtal. Ho seier: /eg gjeck på katta/ (katedralskulen i Kritiansand), og /mi gjeck på skeulen/. Fleirtalsforma av *å gange* i preteritum i det tradisjonelle setesdalsmålet er *gjinge*. Verbet *vere* har eintalsforma *va* i preteritum og *våre* i fleirtal. Birgit brukar berre eintalsforma både i eintal og fleirtal: /når mi va små/ og /mi va i fyste klassi treur eg/.

Maskuline og feminine substantiv i ubunden form fleirtal

Birgit vekslar konsekvent mellom våre to testsituasjonar, med å bruke *–r* og utan *–r* i maskuline og feminine substantiv i ubunden form. I oslosituasjonen får alle slike substantiv uttalt en *–r* i utlyd: setesdøler, fårsjeller, egenskaper, bygder, venninner. I vallesituasjonen vert alle slike substantiv realisert utan *–r* i endinga: advokata, dialekta, viega, regla, fårsjella, gånge, graio. *Venner* får uregelrett bøying i vallemålet, og Birgit bruker den lokale forma *vieni* i vallesituasjonen.

Svarabhaktivokal

No skal me sjå på om Birgit realiserer innskotsvokalen i maskuline substantiv, i adjektiv som står til hankjønnsord og hokjønnsord, og i somme verb i vallesituasjonen. Me får mange belegg på hankjønnsstam, men ingen vert realisert med innskotsvokalen: ain gjeng, ain plass, ain hailhait, ain steil, ain mann. Heller ikkje adjektiv får uttalt svarabhaktivokalen slik som i dette døma: /an mai soynleg posisjaon/ og /ain litt so slaks nøytral austlandsk dialekt/. I sterke verb presens kjem innskotsvokalen tydleg fram fem gonger i samtalen med Birgit i vallesituasjonen:

koss gjeng'e de inne i oslo
koss gjeng'e de då i oslo () do knoter jo
de gjeng'e nog litt begge viega
Jaja di gjeng'e graitt
eg treur de gjeng'e gradveis

Forma *gjeng*, utan svarabhaktivokal, kjem åtte gonger. Også i verbet *have* kjem svarabhaktivokalen fram, men berre to gonger: /do hev'e/ og /eg hev'e/.

Sterk og svak bøying av hokjønnsord

Birgit opprettheld skilje mellom ulik ending av sterke og svake hokjønnsord i vallesituasjonen, men ikkje i oslosituasjonen. I samtale med oslopersonen bruker ho endinga –*a* i dei sterke hokjønnsorda: /bygda/, /jula/. Desse har i vallemål endinga –*ei*: /bygdei/ og /jolei/. I vallesituasjonen får sterke hokjønnsord den tradisjonelle uttalen av Birgit: /teiei/, /dynnei/, /joyleiei/ (Gylti, stadnamn i Bykle kommune).

I oslosituasjonen bruker Birgit forma *søstra*, medan ho varierer mellom to former i vallesituasjonen. Ho seier éi gong /sysstra mei/ og ei anna gong /syste mei/.

8.3.2 Fonologi

Lang L til lang D

Den ubundne pronomen fleirtalsforma *alle* vert realisert av Birgit med normalisert uttale i oslosituasjonen, men i vallesituasjonen har ho lang *d*-lyd: /adde/. Men dette er au det einaste ordet som får lang *d*-uttale i dei aktuelle leksema der ein kunne venta å ha fått lang /d/-realisasjon i vallesituasjonen. Birgit seier ved to andre høve /adde dage/, medan éi gong vert denne samansetninga realisert ved lang *l*-lyd i vallesituasjonen: /alle dage/. Elles brukar ho lang *l*-lyd i desse høva: /kjelleren/, /mei ville jetning/, /stille inn språkåyra/, og /tåonefall/.

Bortfall av L

Birgit vekslar mellom våre to testsituasjonar ved å bruke ein normalisert uttale av substantivet *folk* i oslosituasjonen, og ein dialektaluttale i vallesituasjonen: /fåokk/. Pronomenet *sjølv* vert realisert av Birgit som /sell/ i oslosituasjonen, medan i vallesituasjonen seier ho /sjav/. I oslosituasjonen får me desse belegga på lang *l*-lyd: /sell/, /selltillit/, /sellmål/, medan me får desse formene i vallesituasjonen: /sjavsikker/, /sjavtillitten/ og /sjavransakandi/. Men eitt ord, som kjem to gonger i vallesamtalen, og som har halde på *l*-realisasjonen er ordet /selvfølgeleg/. Ordet verker som ein slags hybrid av bokmål og nynorsk, der føreleddet er bokmål, medan endinga –*leg* er meir assosiert med nynorsk. Me fekk au belegg på substantivet *helg* i oslosituasjonen. Det vert realisert med *l*-lyd: /helg/ og /helgene/. Nett dette ordet kom ikkje opp i vallesituasjonen.

K/KV eller V/HV i framlyd

I oslosituasjonen seier Birgit: /va/, /vor/, /vordan/, /vorfor/ og /vemm/. I vallesituasjonen seier ho: /ko/, /kor/, /kori/, /koss/, /kofår/, /kve/ og /kven/. Birgit seier /etter vert/ og /ver/ i oslosituasjonen, men bytter ut /v/ med /kv/-realisasjon: /ette kvert/, /kvardagen/ og

/kvermannsen/ i vallesituasjonen. Birgit bruker /verandre/ i oslosituasjonen, men skiftar det til /kvaraindre/ (2) og éi gong /kvaraine/ i vallesituasjonen. Det ser ut som Birgit har modifisert det fyrste ordet noko ved at det har snike seg inn ein /n/, då *andre* heiter *aire* i vallemål.

Palatalisering av K og G i innlyd

Eg fekk ikkje mange ord der ein kan ha realiseringar med palatal uttale av /k/. Ho brukar ein palataluttale av nektingsadverbet i både situasjonane (*ikkje*) (jf. s. 58). Ho har velaruttale av /k/-fonema i fylgjande ord i både testsituasjonane: *stykket*, *tenker*. I vallesituasjonen, der ein kunne tenkje seg at palatalisering av /k/ kunne ha auka, i og med at det er eit dialektdrag som ein finn i det tradisjonelle talemålet i Setesdal, har eg bare registrert ytterlegare to ord der /k/ har fått palataluttale: /menniskji/ og /mykji/. I oslosituasjonen seier Birgit /menneske/ og /mye/. Ord som ikkje har fått palataluttale i vallesituasjonen er: /botikken, grammatikken, yrke/ (n. bf. eint.), /oppteken, å trekke, særtrekkei, de aine uttrykki, å uttrykke/. Eg har ikkje registrera nokre belegg på at Birgit brukar palataluttale av /g/ i testsituasjonane. I vallesituasjonen brukar Birgit: /hyggeleg, ingen, legge om, ligge, hage/.

Diftongar

Fyrst skal eg sjå på korleis Birgit realiserer dei gamle norrøne vokalane *í, ý, ú* og *ó* i dei to testsituasjonane. Deretter ser me på korleis dei samnorske diftongane *ei* og *øy* vert uttala av Birgit i dei ulike situasjonane.

Birgit vekslar mellom to ulike *i*-realiseringar etter kva av dei to testsituasjonane ho er i. I oslosituasjonen seier ho /i:/ i ord som : *likheter, likssom, livet, skrive* (inf), *tid, nødvendigvis*, og *idrett*. I vallesituasjonen brukar ho ein diftong: *leike* (inf 'like'), *leikevel, leiv* (inkjekjønns ubunden eintal), *skreive, tei* (hokjønns), *nødvendigveis, eislandsk*. Den diftongerte uttalen av den gamle lange /i/-lyden er merkbar og nokså enkel å høyre under opptaka, og denne *i*-uttalen er berre bruka i vallesituasjonen.

Birgit vekslar au i hovudsak mellom fleire ulike *y*-realiseringar mellom oslo- og vallesituasjonen. I oslosituasjonen har alle *y*-ane same realisering. Ho seier *byen, bytta* (pret), *fly* (inf), *typisk, tydligvis* og *sannsynlig* i oslosituasjonen med same /y/ fonem. I vallesituasjonen får desse /y/-lydane ein tvilyd. Ho seier blant anna *boydel, broyi* (inkjekjønns bunden form eintal, *bryet*), *soynleg, troyne* (inf) og *nøyhaiti*. Ei anna form som dukkar opp i vallesituasjonen er /loyda/ (hankjønns ubunden fleirtal, *lydar*). Her har ho basert uttalen sin på

det allmennorske *lyd* i staden for vallemålets *ljåo*. Men diftongen (oy) og endinga (-a) er frå vallemål. Det kan fungere som ein slags mellomform av oslomål og vallemål.

Birgit fortel meg om ei gong ho og mannen køyrde heimover til Valle og dei hadde nett passert vegskiltet Gylfi ikkje langt frå Valle kommune. På ”normert” talemål vil ein kanskje uttale dette stadnamnet som /jylia/. Men valldølar vil som oftast seie /joyleiei/. Birgit fortel under valleintervjuet at mannen hadde store vanske med å skjønne at det namnet ho uttalte var det same som han hadde lese på skiltet. Dette dømet kan vise at i somme høve er det stor avstand mellom skriftnormert stavemåtar og lokale uttalemåtar, trass i at skrivemåten i prinsippet speglar av lokal uttale. Vallemål har to y-lydar, der den lange y-lyden vert uttalt med diftong, men den korte vokalen får ofte den meir allmenn norske y-lyden. Til dømes /y/ fonemet i hokjønnsordet *bygd* vert realisert som ”vanleg” vokal i vallemål, altså utan tvilyd. Birgit kjem med eit anna døme som har bae y-realisasjonane i leksemet: /bygdedyr/.

Eg finn tre ord i vallesituasjonen, der eg ikkje høyrar diftongen tydleg nok til å registrere dei med tvilyd. Dei orda er: /typisk/, /tysk/ og /byråkratei/. I det fyrste dømet høyrer eg heller ein lang *p*-lyd, i staden for lang vokal i rotstavinga: /typpisk/. I det andre dømet har ho heller ikkje lang y-lyd i rotstavinga, noko som kanskje er meir vanleg då utlyden er ei konsonantgruppe: /sk/. Men vallemål har overlange stavingar, det vil seie lang rotvokal og lang konsonant innafor same staving, og det får me eit døme på i samtalen med Birgit, då ho seier /toysk’land/. Her har vokalen diftonguttale i rotstavinga i tillegg til at det kjem eit etterfylgjande konsonantsamband: /sk/.

Denne diftonguttalen var den vanskelegaste å høyre på bandopptaka tykte eg. Det var somme ord i vallesituasjonen der eg tydleg høyrde diftongen og det var i fåokk, åoslåo, håop, fjåorten og forsåone (inf). Men i døme som /perso:n/, /generasjo:na/ (fleirtal ubunden) og /no:r-norik/ (Nord-Noreg) tykkjer eg ikkje diftongen kjem fram, og eg høyrer heller ein lengre *o*-lyd. I oslosituasjonen vert ord med *o* uttalt, som venta, utan diftong: *oslo*, *fjorten*, *perioder*, *generasjon*, *kontor*.

I vallemål har ein to ulike *u* fonem, eller to ulike /u/-realiseringar. Eit døme på dette har me når Birgit seier i vallesituasjonen /ongdåomsskeulen/. Den fyrste *u*-en ver uttala som ein /o/-lyd, medan *u*-en i substantivet *skule* får diftongert uttale: /eu/. Andre ord som får den /o/ liknande uttalen i vallemål, og som vert sagt av Birgit under Valle-intervjuet er: /monn/, /oniversitejti/ (inkjekjønne bunden form eintal), /botikken/ og /fongere/ (inf). Andre ord som

får diftong uttale i vallesituasjonen er: /beudd/ (supinum budde) /heu/ (pron), /eut/, /nateurlegveis/ og /litteratueur/. I oslosituasjonen vert denne u-lyden realisert som vokal: *hus*, *ut*, *naturlig* og *misbruk*. Eg fann nokre døme der diftongen ikkje er tydeleg uttalt i vallesituasjonen. Det gjeld for desse orda: /hokuspokus/, /uttrykke/ (inf) og ”ko do jere ’utt av de”. Det siste dømet seier Birgit to gonger, og ho uttaler uttrykket med det eg oppfattar som kort *u*-lyd /utt/, og ikkje diftong /eut/. Elles så vekslar ho mellom /treur/ og /tru:r/ i vallesituasjonen. Medan ho i oslosituasjonen faktisk vekslar mellom /tru:r/ og /tro:r/, som også er ein oslointern variasjon.

Birgit vekslar mellom å uttale ei-diftongen etter kva testsituasjon ho er i. Når ho samtalar med oslobuaren så bruker ho /ei/, men i tilsvarende ord i vallesituasjonen bytar ho /ei/ med /ai/. Ho seier /greie/ (substantiv), /reiser/ (verb) og /lei/ i oslosituasjonen, men uttaler dei same orda som /graie/, /raiser/ og /lai/ i vallesituasjonen. Attestog (2004:98) testa om ungdomane i Setesdal brukte /nai/ eller /nei/ for interjeksjonen. Berre 16 % svarte at dei bruka /nai/. Eg ser heller ikkje at nokon av mine informantar brukar /nai/, så eg trur at i dag har forma som samanfell med allmennorsk *nei* teke over. Eller så kan det vel tenkast at dette ordet oppfører seg annleis enn andre ord med /ei/.

Birgit vekslar au mellom å bruke /øy/ i oslosituasjonen til å bruke /åy/-uttale i vallesituasjonen. Ho seier /høyere/, /fårnøyd/ og /gøy/ i oslosituasjonen, men /håyrer/ (pres), /glåymdi/ (pret), /kjåyri/ (pret), /nåytral/ og /språkåyra/ (inkjekjønn).

R-samband

Det er verdt å legge merke til at Birgit i sitt normaliserte talemål au har tatt opp i talemålet lydar ein assosierer med austnorske talemål. Eit trekk eg vil drage fram her, er retrofleksuttalar av konsonantsambanda *rt*, *rd*, *rn* og *rl*.

Me kan samanlikne uttalen av talordet *fjorten* som vert ytra i båe testsituasjonane av Birgit. I oslosituasjonen vert r-lyden og den etterkomande t-lyden uttalt saman, medan i vallesituasjonen vert dei to lydane uttala kvar for seg: omtrent slik /fjoTn/ og /fjåorten/ (Eg bruker ein stor T for å indikere at det er ein retrofleks uttale). Supinumsforma av verbet *vere* vert realisert i oslosituasjonen med retrofleks /væT/, men som /vore/ i vallesituasjonen av Birgit. Men ein høyrer somme stadar at retrofleksuttalen har ”snike seg” med i vallesituasjonen i opptaka av Birgits talemål. Dette gjeld då særleg for orda: /raT/, /jåT/ (gjere, pret), /sikkeT/ og /hev voTe/ (har blitt).

nei eg he vel vo(r)Te så vant ti den
som aLli ha já(r)T de før
de va litt so ra(r)T for meg

Ein anna retrofleksuttale som Birgit har i talemålet sitt i oslosituasjonen er sambandet /rn/. Ho seier til dømes *barna* (fleirtal) med retrofleksuttale. I vallesituasjonen har ho dialektuttale av leddet *barn* der somme ord får bortfall av r i ord: /bå:nehagen/. Men éi gong i vallesituasjonen kjem au ordet *årntleg*, der fyrste ledd får ein retrofleksuttale av Birgit. Døme på sambandet *rl* får me i fylgjande ord i Birgits Oslo-intervju: /natuLli/, /dåLi/, /sæLi/ og /faLi/og vert uttala med retrofleks. I vallesituasjonen vert desse leksema uttala med tydleg *r*-realisasjon: /nateurleg/, /dårleg/, /særleg/ og /farleg/.

L-lyden

Ein annan ting som eg tykkjer eg lyt kommentere når det gjeld talemålet til Birgit, er uttalen av visse /l/-fonem i vallesituasjonen. Det er eit eller anna som peiker seg ut når det gjeld uttalen av visse *l*-lydar. I somme uttalar av ord som t.d. *alli*, *valle*, *tale* (inf), *alt*, *Mandal*, *tal* (n.) og *behalle* verkar det som om Birgit har ein meir fremre uttale, eller artikulasjonsstad i munnen av desse *l*-fonema, slik at den liknar noko på den meir kjende Østfold *l*-en. Det skjer ikkje i alle høva, men det verker som dette fonologiske trekket har sneke seg inn i basisdialekten til Birgit.

8.3.3 Leksikon

Pronomen fyrste person eintal og fleirtal

Birgit vekslar mellom å bruke formene /jæi/ og /jæ/ i fyrste person eintal av personleg pronomen saman med oslopersonen. I samtalen med meg seier ho alltid /eg/. I fleirtal av fyrste person av personleg pronomen vekslar Birgit mellom å bruke forma /vi/ i oslosituasjonen og /mi/ i vallesituasjonen.

Nektingsadverb

Me har sett at Birgit har lagt seg til eit austnorsk talemål i oslosituasjonen. Men det er interessant å legge merke til at nektingsadverbet *ikke* vert realisert med palataluttalen /ikkje/ i oslosituasjonen. Ho har valt å ikkje gå over til oslomålets *ikke*. I vallesituasjonen nyttar ho i tillegg til forma *ikkje/inkje*, men også forma /alli/. *Alli* kan nyttast i staden for *aldri* og *ikkje*.

Ordforråd

No skal me kikke nærare på leksikalske variantar som Birgit har veksla på mellom dei to testsituasjonane våre. Eg tek her utgangspunkt i meir sære dialektord frå setesdalsmålet som informanten har nytta i vallesituasjonen, og samanliknar dei med kva tilsvarende ord ho har brukt i oslosituasjonen.

Adverb

I oslosituasjonen brukar Birgit adverbet *ofte*, men i vallesituasjonen bytar ho ut dette ordet med *jamt*. I vallesituasjonen dukkar adverbet *plent* opp, medan *akkurat* vert nytta i staden for dialektforma i oslosituasjonen. I oslosituasjonen brukar ho bare adverbet *litt*, medan ho vekslar med å bruke formene *litt* og *nokå* i vallesituasjonen. Adverbet og preposisjonen *over* vert på vallemål uttala *ivi*. I oslosituasjonen bruker Birgit konsekvent forma *over* når ordet står for seg sjølv eller i samansette ord: *oppover*, *nordover*, *framover*, *utover*, *overtar*, *overtas*, *overtok*, *overkommelig*, *uoverkommelig*, *overraskende*. I vallesituasjonen blir denne forma realisert som *ivi*: *ivimennisji*, *ivirespekt*, *ividreive*, *ivialt*. *Gama* og *løygeleg* (løgleg) er ord som dukkar opp i vallesituasjonen, men i oslosituasjonen brukar Birgit forma *gøy*. Elles så nyttar ho forma /ellersj/ i oslosituasjonen, og /hellis/ i vallesituasjonen for adverbet *elles*.

Pronomen

Pronomenet *andre* vert i vallemål uttala /aire/. Birgit brukar denne forma i vallesituasjonen, men ho brukar *andre* i oslosituasjonen. I oslosituasjonen seier ho /verandre/, medan ho brukar forma /kvaraire/ i vallesituasjonen. Ho seier også i vallesituasjonen to gonger /kvaraindre/, der *d*-lyden kjem med, slik ein har i normalisert tale. I det faste uttrykket ”de aine uttrykki etti de hitt” har vallemål *hitt* som er inkjekjønnsforma til det peikande pronomen av oppslagsordet *hin* i tydinga *andre*.

Objektsforma av pronomenet *vi* realiserer Birgit som /æss/ i oslosituasjonen. I vallesituasjonen brukar ho dialektordet /åkkå/.

Substantiv

Ho brukar nemninga *bestemor* i oslosituasjonen, men i vallesituasjonen brukar ho valleordet *gome*. Birgit brukar vidare nemninga *mamma* både testsituasjonane, medan ho vekslar mellom å bruke *mamma* og *mor* i oslosituasjonen. Birgit skildrar seg sjølv som ”en sånn lat mor”. Ho bruker *pappa* i både situasjonane, men i vallesituasjonen nyttar ho au dialektforma /fai min/. I oslosituasjonen bruker Birgit forma /fåreldrene/, men i vallesituasjonen får det ei noko annleis ending: /fårellei/. Men éi gong i vallesituasjonen seier Birgit au /fårella/. Her har ho teke i

bruk ei meir ”standard”-ending. Birgit seier au allstøtt /fårsjell/ i vallesituasjonen og ikkje /fårsi:l/ som dialektforma ville ha vore. Men kan hende ho aldri har bruka denne dialektforma. I vallesituasjonen kjem au substantivet *tili* (bunden form eintal) opp i samtalen. Dette tyder det same som *golv*.

Verb

I oslosituasjonen brukar ho verbet *husker* (med austnorsk /u/ ikkje setesdalsk *u*-lyd, som ligg nærare ein austnorsk *o*-lyd), men dette ordet bytar ho ut med /minnast/ i vallesituasjonen. I oslosituasjonen bruker Birgit forma *snakke*, men i vallesituasjonen seier ho heller *tale*. Forma *snakke* kjem opp éi gong i vallesituasjonen, men då imiterer ho mannen sin, som er frå austlandet: ”må snakke så jæi forstår de”. Birgit bruker forma *syns* i oslosituasjonen, men i vallesituasjonen bruker ho *tikje*. I oslosituasjonen brukar ho forma *skulle*, men den vert byta ut med dialektforma *sille* i vallesituasjonen.

Ord som Birgit brukar i vallesituasjonen, men som fyrst og fremst ikkje er dialektprega, kan gjeve lyttaren ei kjensle av eit meir normalisert prega talemål. Birgit brukar til dømes *litt* (89), *ganske* (4), *igjen* (10), *begge* (3) og *egentleg* (25). Slike ord og former som ein i utgangspunktet ikkje assosierer med dialektane ein finn i Noregs dalar, kan vere med på å gje lyttaren kjensla av eit meir ”moderne” bygdemål, og svekka samband med den rotekte dialekten.

Andre merknadar når det gjeld talemålet til Birgit

Nokre ord eller dialekttrekk som ein tenkjer er meir typiske for austnorske dialektar, eller sagt på ein annan måte: dei er i alle fall ikkje typiske for vallemålet er orda: /gæ’e’n/ (gæren), /vinter’n/ og /by’n/ og /væD’n/ (verden) som Birgit brukar i oslosituasjonen. I vallesituasjonen vert siste staving uttale med e-en: /verden/, men den tradisjonelle forma er /ver’ei/.

Birgits talemål i oslosituasjonen

Ligg talemålet til Birgit nærmare ein osloaustvarietet eller oslovestvarietet? Kva variantval gjer ho i oslosituasjonen? I det fylgjande tenkte eg å vise kort kva variantformer Birgit brukar i oslosituasjonen, slik at ein får eit meir innblikk i det normerte talemålet hennar.

I preteritumsformer av svake verb bruker Birgit former med –a ending: *flytta*, *jobba*. Dette talemålstrekket reknar ein høyrer til osloaustvarietetet. Desse formene kan vere meir nøytrale,

då *a*-endingar breier seg utover osloaust og talemåla ein finn store deler på Austlandet. Former med *et*-endingar som *flyttet* og *jobbet*, er meir knytt til oslovest. I fleirtal av inkjekjønnsord i bunden form seier Birgit *foreldrene*, *årene* og *prinsippene* som fell saman med standard austnorsk uttale og oslovest, og ikkje osloaust der ein har *foreldra*, *åra* og *prinsippa*. Birgit bruker formene /jæi/ og /jæ/ som fyrste person personleg pronomen i trykktung og trykklett stilling.

Birgit vekslar mellom *tror* og *trur*. Og ho seier *vet* og *mene*, utan diftong og *aleine* med diftong. Ho vekslar mellom oslovest- og osloaustvariantar. Det er eitt spesielt drag som Birgit har i si normaliserte talemålsutgåve, og det er at ho bruker *ikkje* som nektingsadverb, og ikkje varianten *ikke* som ein kanskje hadde venta. Dette gjer at ho skil seg ut frå oslomålsbrukarar, men forma vil ikkje skape forståingsproblem.

Birgits talemål i vallesituasjonen

Så vidt eg kan registrere har det mogelegvis gått føre seg ein del justeringar ved basisdialekten til Birgit, etter ho har flytta frå dalen. Når eg høyrer på talemålet hennar i vallesituasjonen opplever eg det slik at ho kanskje også har ”normalisert vallemålet” til ei viss grad. Eller, sagt på ein annan måte, eg vil seie at ho har dempa dei dialektale formene, til og med saman med meg, som har same dialekt som ho. Eg meiner hennar ”vallemålsvariantar” ber preg av at ho har opphalde seg i lang tid utanfor bygda, og hatt minimal kontakt med andre folk med same talemål. Der er eit eller anna som gjer at eg tykkjer vallemålet hennar er noko avslipt. Ho har ein ”kjapp Oslo-tone” og bruker fleire leksem (litt, ganske, igjen) og lydar (retrofleksar, osloprega uttale av /l/) som fyrst og fremst høyrer heime i andre dialektar enn talemålet i Setesdal. Likevel viser analysen at ho har mange setesdalstrekk i vallemålet sitt.

8.3.4 Oppsummering av den språklege tilpassinga av talemålet til Birgit

Birgit vekslar mellom to varietetar etter kva situasjon ho er i. Ho har oslovarieteteten i samtale med oslofolk, men i samtale med valldølar brukar ho vallemål. Men etter å ha budd i Oslo i fleire år, men ein kunne seie at ho har vorte påverka av oslomålet også i basisdialekten, då det ber preg av å ha austlandske former slik som retrofleksuttale, og eit allmennorsk leksikon.

9 Jamføring og oppsummering av talemåla til dei tre informantane

Informantane mine delte seg i nokså klare ytterpunkt med tanke på språkleg tilpassing i oslosituasjonen, frå nesten inga modifisering til å bruke ein heilt annan varietet. Informantane Gyro og Bjørgulv heldt på vallemålet i stor grad i grad i baa situasjonane, medan Birgit bruka eit talemål som låg tett opp til oslomål i samtale med oslointervjuaren.

9.1 Kvifor modifisere?

du kan på en måte ikkje sitte på prinsippene dine og tviholde på en dialekt når du ikkje klarer () i en sånn kjapp situasjon () å gjøre deg fullt ut forstått () det må man bare akseptere () at man har en smal dialekt () (Birgit)

Grunnen til at mange setesdølar modifiserer talemålet sitt i Oslo, eller tilnærmar seg samtalepartnaren, er truleg fyrst og fremst for å unngå språklege mistydingar og for å verte forstått. Språk har fyrst og fremst ein kommunikativ funksjon, så for å kunne kommunisere greitt med oslofolk, må valldølane vurdere kva for dialektdrag dei kan halde på eller kva dei må endre på i visse situasjonar. Det er vanskeleg på førehand å vite kva språkleg kompetanse ulike folk har, så mange legg om automatisk for å unngå å verte misforstått. At setesdølane endrar på talemålet sitt, har truleg mest med forståelegheit å gjere. Det har mindre å gjere med språkhaldningar, slik som ofte er tilfellet for t.d. østfoldingar eller folk med talemål frå det flate Austlandet, når dei gjerne legg bort det lokale talemålet når dei kjem til Oslo, trass i at dei snakkar dialektar som oslofolk utan problem forstår.

Ved å tilpasse seg situasjonen kan talaren au vise kva kommunikativ kompetanse han har, han kan vise solidaritet og vise at han ynskjer å tilpasse seg dei andre deltakarane. Han vil vere ein av dei. Dialekttalaren kan ved å byte ut ord han veit kan vere vanskelege å forstå, vise at han har forståing for kva språklege element som kan skape språkproblem, ved å byte dei ut med meir kjente former og i same slengen unngå andletstrugande handlingar. Folk som er altfor stae og som nektar å legge om på dialekten, kan verte oppfatta som arrogante og lite inkluderande.

I denne undersøkinga såg me at Birgit tilla seg eit talemål som låg nærme oslomål. Kva for strategiske val kan ligge bak eit ynske om å bruke eit normert talemål? Birgit seier at då ho flytta til Oslo, måtte ho velje om ho skulle halde på den spesielle dialekten, eller snakke tilnærma oslomål. Ho meiner blant anna val av yrkje gjer at ein må ta omsyn til om ein skal halde på eit talemål som kanskje ikkje er fullt ut forståeleg for andre. Birgit jobbar som advokat, og talemålet er eit av advokatens viktigaste arbeidsverktøy. Ein viktig del av jobben

er å presentere saksomstende for retten, og ein er avhengig av å formulere seg klart og tydeleg for å unngå misforståingar. Då fungerer det dårleg å kome med eit talemål som få skjønner stort av. I tillegg seier Birgit at ho har kontakt med mange utlendingar gjennom yrket sitt, og at dei i utgangspunktet strevar med å skjønne norsk. Då meiner ho det er viktig å ”jেকে seg ned litt” og tilpasse seg dei ein kommuniserer med:

jæi tenker at for min del så handler det ikkje om å ikkje vere stolt av dialekten og opphavet mitt men det handler om å være praktisk og ha en praktisk tilnærming til det også

Birgit har gått over til å snakke tilnærma oslomål i Oslo, men eit trekk som ho har halde på i talemålet sitt, er nektingsadverbet *ikkje*. Her kan det verke som om Birgit vil markere ein ikkje-oslo-identitet. Forma skapar sjølvstekt ingen forståingsproblem, så kommunikasjonen går greitt. Men forma kan sende eit signal til oslofolk om at Birgit ikkje er heilt som dei likevel. Sidan det er eit høgfrekvent ord i vanleg tale, kan det fungere som ei konstant påminning for andre om at Birgit ikkje er oppvaksen med oslomålet som fyrstespråk.

Me har sett i den språklege analysen at Birgit har utvikla ein slags dobbel identitet. I samtale med valldølar tek ho på seg den setesdalske språkdrakta, medan i oslosituasjonen har ho kledd seg i ei mest perfekt oslomålsdrakt, med det vesle unntaket at forma *ikkje* markerer tilknytning til bygdemål.

9.2 Kvifor så lite modifisering?

Kva kan så vere grunne til at talemålet er så lite modifisert hjå dei to andre informantane mine? Både Gyro og Bjørgulv seier at dei har problem med å verte forstått i Oslo, og likevel held dei på dialekten sin så langt det let seg gjere. Kva oppnår desse valldølane ved å halde på dialekten sin i samtale med oslofolk, i den grad dei gjer det?

Ved å halde på ein dialekt, held ein på same tid på ein identitet. Dialekten kan seie noko om meir om personen som brukar han enn berre ytringa. For Gyro og Bjørgulv verker det som dialekten spelar ein viktig rolle som signal overfor oslofolk om kven dei er. Gyro seier ho hadde ”mangla mykje” om ho ikkje hadde kunne snakke dialekt i Oslo. Bjørgulv samanliknar det å legge om på dialekten som å ta på seg ein annen personlegdom. Ved å bruke dialekten kan dei vise kvar dei er i frå, og vise at dei er stolte av å vere der i frå, og stolte av sin bygdeidentitet. Gjennom talemålet solidariserer dei seg med bygdeverdiar og andre

bygdefolk. Det kan verke som dei vurderer det som viktigare å halde på setesdalsidentiteten enn å gjere det enklare for seg sjølve språkleg sett i Oslo.

Nettverk

Noko som gjer det enklare for dei å halde på det opphavlege talemålet sitt i Oslo, er at venenettverket deira består mest berre av folk frå Setesdal, og også sambuarane deira er frå Valle. Det gjer at dei får tale vallemålet dagleg med andre valldølar medan dei bur i Oslo. Dei andre setesdølane kan fungere som kontrollinstansar, som kan vere med å hindre at dei vert språkleg påverka av oslomålet. Nettverket til Birgit i Oslo består derimot hovudsakleg av folk ho har møtt i Oslo og er ikkje setesdølar, med unntak av systera, som au bur i Oslo.

Framtidsplanar og lokal tilknytning

Både Gyro og Bjørgulv har planar om å flytte heim att. Det vil seie at dei vil få bruk for vallemålet ved seinare høve, og ser difor nytta av å halde så mykje dei kan av det opphavlege talemålet. Både to held kontakta med heimstaden og er ofte heime. Skjekkeland hadde nok plassert desse to under gruppa ”homo domesticus” (jf. Skjekkeland 2009:146), då dei er heimekjære og gjev uttrykk for sterk tilknytning til bygda, medan Birgit høyrer under gruppa ”homo dynamicus”, då ho er ”utovervend”, positiv til byen og ser ikkje noko problem med å endre på talemålet.

9.3 Setesdølar og knot

Eg trur at valldølar har eit meir problematisk forhold til det å knote enn mange andre dialektbrukarar har. Eg trur at mange unge valldølar har vorte oppfordra til å halde på det lokale målet sitt, fyrst og fremst på grunn av at det talemålet dei er berarar av er så særlege. Difor kan fleire kjenne det som eit press mot å ikkje legge om på språkbruken sin, for å ikkje ”svikte” folket heime i Setesdal. Likevel har nok mange valldølar forståing for at ein må tilpasse talemålet i somme situasjonar når ein oppheld seg utanfor dalen. Det som truleg skapar mest negative reaksjonar, er likevel om ein kjem heim att til bygda med ”framande” ord i talemålet, som ikkje høyrer heime der. Slike språklege endringar vert ofte kommentert av andre valldølar.

Gyro bruker vallemålet sitt i både situasjonane, men i oslosituasjonen tilpasser ho språkbruken ved å byte ut sære dialektord og lånar ord frå oslomålet. Ho justerer også på nokre vokal- og diftonguttalar. Eg vil ikkje seie ho talar så veldig ulikt i oslo- og vallesituasjonen, men ho

knotar litt i oslosituasjonen når det trengs, og då ved utbyting av ord. Men generelt sett høyrer ein godt at ho er frå Setesdal.

Ved fyrste gjennomlytting av intervjuet i oslosituasjonen er det vanskeleg å høyre at Bjørgulv har modifisert talemålet sitt i det heile teke. Ein som kjenner til setesdalsmål, kan svært enkelt heimfeste talaren til Setesdal, då han held på sers mange tradisjonelle setesdalsformer og uttalar. Eg vil slett ikkje seie at Bjørgulv knotar i oslosituasjonen, men eg meiner likevel ein kan peike på ulike språklege modifikasjonar som viser at han tilpassar seg i dei to samtalsituasjonane. I vallesituasjonen brukar han fleire ord som er særreigne for vallemålet, medan i oslosituasjonen brukar han ”nyare” og meir ”standard”-ord, men som heller ikkje er ukjende i det vallemålet som yngre menneske talar i bygda, slik at ein ville ikkje rekne det for knot. Men kva med døme der eit mindre språkleg element vert endra på? Det heitar /ain ståor’e boy’e/ på tradisjonelt vallemål. Kva så når Bjørgulv seier /ain ståor boy/ i oslosituasjonen, utan svarabhaktivokal på både adjektivet og substantivet? Skal ein rekne dette for knot? Eller er det heller snakk om eit ”mindre inngrep”, eller ei justering av uttalen? Og kva motiverer eigentleg denne endringa? Det er vel ikkje vanskeleg å forstå ytringa på dialekt? Men om han t.d. hadde sagt /alle/ i staden for /adde/, så hadde i alle fall eg reagert på det, og rekna det som knot. Det ser altså ut som om ulike dialektdrag har ulik grad av symbolverdi som uttrykk for den opphavlege dialekten. I dette konkrete tilfellet er det nok utan tvil slik at lett høyrbare ordformer som *adde* og *fjødde* med *dd* er langt sterkare markørar for setesdalsmål enn dei meir umerkelege e-endingane i adjektiv og hankjønnsord.

Når det gjeld Birgit, er det umogeleg å høyre at ho er i frå Setesdal i oslosituasjonen. Ho skil seg ut frå oslobuarar ved å bruke /ikkje/, men elles talar ho nokså likt oslomål. Når ein høyrer talemålet hennar i vallesituasjonen, vil kanskje somme ha problem med å heimfeste talemålet til Setesdal. Det kan gjerne minne om ei form for telemål med det same, eller i alle fall eit austnorsktilpassa setesdalsmål. Når ein ser nærare etterviser det seg at ho held på mange dialekttrekk likevel.

9.4 Sluttkommentar

I denne undersøkinga av valldølers språklege tilpassing i Oslo, har me sett at dei tre informantane representerer to ytterpunkt, der Bjørgulv held på sitt opphavlege talemål, Birgit brukar ein oslovarietet, og Gyro legg seg noko imellom desse to. Når det gjeld ytterpunkt, så har det heilt klart å gjere med yrkesval, nettverk og framtidsplanar, medan Gyro når det gjeld

nettverk, klart liknar mest på Bjørgulv. Når ho likevel modifierer meir, kan det til dels ha noko å gjere med foreldrebakgrunnen hennar, då ho har ei mor som er i frå Oslo. Ho kan ha fått inn bokmålsord med ”morsmjølka”. Gyro jobbar i ei bokforretning, der ho blant anna har kontakt med ein god del akademikarar, til skilnad frå Bjørgulv, som jobbar som bilutleigar, og har kan hende mest kontakt med andre sosiale grupper enn fyrst og fremst akademikarar. Dessutan er det ofte slik at kvinner er meir viljuge til å tilpasse seg enn menn, noko denne granskinga au viser, då Bjørgulv er den som held hardest på vallemålet.

LITTERATURLISTE

- Akselberg, Gunnstein (1997): "Kvantitativ eller kvalitativ sosiolingvistikk?" i (Red) Bondevik J. m fl *Språket er målet. Festskrift til Egil Pettersen* Alma mater s. 23-34.
- Attestog, Birgit (2004): *Jeg er setesdøl, jeg. Setesdalsmålet – eit talemål i utvikling eller avviking?* Høgskolen i Agder, Institutt for nordisk og mediefag. Hovudfagsoppgåve i nordisk språk og litteratur, Kristiansand.
- Auer, Peter & Hinsken, Frans (1996): "The Convergence and Divergence of Dialects in Europe. New and Not so New Developments in an Old Area". I *Sociolinguistica. International Yearbook for European Sociolinguistics* (10) s. 1-30.
- Beito, Olav T. (1973): *Norske målføretrekster*. Universitetsforlaget. AS Nasjonaltrykkeriet & Forlagsbokbinderiet. 3 utgåva s. 210-217.
- Brown, Penelope and Stephen C. Levinson (1987): *Politeness. Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bø, Olav (1991): *Setesdal – frå utkanthbygder til kraftsentrum*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Coupland, Nikolas (2009): *Style – Language Variation and Identity*. New York: Cambridge University Press.
- Giles, Howard and Robert N. St Clair (1979): *Language and social psychology (Language in society)*. London, Guildford and Worchester: Basil Blackwell.
- Grønmo, Sigmund (1998): "Forholdet mellom kvalitative og kvantitative tilnærminger i samfunnsforskningen", i (red) Kalleberg, R. & Holter, H. *Kvalitative metoder i samfunnsforskning* s. 73-108.
- Johannessen, Janne Bondi (red), Sonja Erlenkamp, Jan Terje Faarlund, Elizabeth Lanza og Arnfinn Muruvik Vonen (2003): *På språkjakt – problemer og utfordringer i språkvitenskapelig datainnsamling*. Oslo: Unipub forlag.
- Johnstone, Barbara (2000): *Qualitative Methods in Sociolinguistics*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- Kerswill, Paul (1994): *Dialects converging. Rural Speech in Urban Norway*. Oxford: Clarendon press.
- Kleivenes, Kristine Tokle (2002): *Med kristiansundsdialekten på flyttefot. En undersøkelse av seks utflytta kristiansunders språkholdninger, identifiseringer og språklig atferd – i det «nye» språkklimaets tid*. Hovedfagsavhandling ved Nordisk institutt. Universitetet i Bergen.
- Kinck, Hans E. (1924): *Steder og folk*. Kristiania: Aschehoug.
- Kvale, Steinar (2006): *Det kvalitative forskningsintervju*. 2006. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Le Page, R.B. and Andrée Tabouret-Keller (1985): *Acts of Identity. Creole-based approaches to language and ethnicity*. Cambridge: University Press Cambridge.

Milroy, Leslie (1980): *Language and Social Networks*. Oxford: Basil Blackwell.

Mestrie, Rajend, Joan Swann, Ana Deumert & William L. Leap (2010): *Introducing Sociolinguistics*. Second edition. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Mæhlum, Brit (1984): *I grunn så faller det meg 'naturlig assa når je er i sammen mæ byfolk at eg prater fint. Språklige variasjonsmønstre hos innflyttere i Oslo*. Hovedoppgave Institutt for Nordisk språk og litteratur. Universitetet i Oslo.

Mæhlum, Brit (1992): *Dialektal sosialisering. En studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Oslo: Novus forlag.

Mæhlum, Brit (red.) (1993): *Hva er «identitet»? Rapport fra et tverrfaglig seminar ved Institutt for språk og litteratur*. Universitetet i Tromsø, 7. – 8. mai 1992 Tromsø.

Mæhlum, Brit, Gunnstein Akselberg, Unn Røyneland og Helge Sandøy (2008): *Språkmøte: innføring i sosiolingvistikk*. 2. utgåve Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Mæhlum, Brit (2007): *Konfrontasjoner –når språk møtes*. Oslo: Novus forlag.

Omdal, Helge (1994): *Med språket på flyttefot: Språkvariasjon og språkstrategier blant setesdøler i Kristiansand*. Institusjonen för Nordiska Språk vid Uppsala Universitet.

Rekdal, Olaug (1971): *Modifisert dialekt. En undersøkelse av to språkvarianter hos innflyttere i Oslo*. Hovedfagsoppgave i nordisk. Universitetet i Oslo.

Røyneland, Unn (1994): *Når bygdemål møter bymål. Ein individsentrert eksempelstudie av sunnmøringar i Oslo*. Hovudfagsoppgåve i nordisk språk og litteratur ved Universitetet i Oslo.

Røyneland, Unn (2005): *Dialektnivellering, ungdom og identitet. Ein komparativ studie av språkleg variasjon og endring i to tilgrensande dialektområde, Røros og Tynset*. Det humanistiske fakultet Universitetet i Oslo.

Sandøy, Helge (1996): *Talemål*. 2.utgåve Oslo: Novus forlag.

Skar, Johannes (1997): *Gamalt or Setesdal, Samla utgåve, band 1*. Lokalhistorisk forlag ESPA.

Skjekkeland, Martin (2005): *Dialektar i Noreg. Tradisjon og fornying*. Høyskoleforlaget Kristiansand.

Skjekkeland, Martin (2009): *Språk og samfunn i endring. Ein studie av tilhøvet mellom lokal identitet og talemålsutvikling*. Oslo: Novus forlag.

Solheim, Randi (2010): *Sosial smeltedigel – språklege legeringar. Om talemålsutviklinga i industrisamfunnet Høyanger*. Tapir akademisk forlag: Trondheim.

Svennevig, Jan (2009): *Språklig samhandling. Innføring i kommunikasjonsteori og diskursanalyse*. Landslaget for norskundervisning. Oslo: Cappelen akademisk forlag.

Trudgill, Peter (1986): *Dialects in contact*. Oxford: Basil Blackwell.

Valle (2011-11-29) I *Store norske leksikon*. Henta fra <http://snl.no/Valle/kommune>

Valle og folketal <http://www.ssb.no/folkemengde/arkiv/tab-2012-02-23-11.html>

Valle kommune

<http://www.valle.kommune.no/OmValle.aspx?ObjectType=Article&Article.ID=738&Category.ID=1282>

Venås, Kjell (1991): *Mål og miljø. Innføring i sociolingvistikk eller språksosiologi*. Oslo: Novus forlag.

Unn Røyneland
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Universitetet i Oslo
Postboks 1102 Blindern
0317 OSLO

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Vår dato: 09.12.2011

Vår ref: 28644 / 3 / AH

Deres dato:

Deres ref:

KVITTERING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 04.11.2011. All nødvendig informasjon om prosjektet forelå i sin helhet 07.12.2011. Meldingen gjelder prosjektet:

28644	Bygdemål i byen
Behandlingsansvarlig	Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder
Daglig ansvarlig	Unn Røyneland
Student	Marianne Harstad

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 15.05.2012, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Åsne Halskau

Kontaktperson: Åsne Halskau tlf: 55 58 89 26
Vedlegg: Prosjektvurdering
Kopi: Marianne Harstad, Huitfeldts gate 28 A, 0253 OSLO

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, HSL, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. martin-arne.andersen@uit.no

Vedlegg 2: E-post til informantane

Dato: 13.12.2011

Frå: marihars@student.ilos.uio.no

Til:

Emne: Språkvitskapleg skuleoppgåve

Hei .....

Eg held for tida på med å innsamle data som skal nyttast til ei oppgåve i Nordisk språk ved Universitetet i Oslo. Eg treng i den samanheng nokre informantar som er viljuge til å ha ein uformell samtale med meg og min medsamansvorne til dette formålet. Tema for samtalaner er ulikskapar mellom by og bygd. Me kjem til å køyre to intervjuar, og dei varer i omtrent 30 minutt til 45 minutt kvar.

Samtalaner kjem til å verte tekne opp på lydband (eller ein meir moderne digitalopptakar). All informasjon som kjem fram vil berre verte nytta til denne språkvitskaplege undersøkinga, og all innsamla data vil verte handsama fortruleg.

Det hadde vore supert om du hadde hatt tid til å vere med på dette. Då hadde eg vore sers takksam. Viss dykk lurar på noko, er det berre å ta kontakt med meg på e-post eller telefon.

Takk for svar.

Beste helsing

Marianne Harstad

E-post: marihars@student.ilos.uio.no

Mobilnummer: 90948962

Vedlegg 3: Intervjugaid

Intervjugaid til oslosituasjonen

Spørsmål om skilnadar mellom by og bygd, i samtale med ein person med austlandsk talemål. Korleis er det å vere eit bygdemenneske som bur i Oslo?

1. Kor lenge har du budd i Oslo? Kvifor flytta du til Oslo?
2. Korleis opplevde du det å flytte til Oslo? Problem med å tilpasse deg?
3. Kva gjer du her i Oslo?
4. Kjenner du mange i Oslo? Kvar kjem dei i frå?
5. Har det vore fint å vakse opp der du er i frå? Kvifor? Kvifor ikkje?
6. Hadde du heller ville vakse opp ein annan stad? Til dømes byen? Kvifor?
7. Har du kontakt med mange frå heimstaden din i Oslo? Kvar treff du dei?
8. Kva syns du er dei største skilnadane mellom by og bygd?
9. Trur du det kan vere vanskeleg å finne seg til rette i Oslo for folk som kjem frå bygda? Kvifor? Kvifor ikkje?
10. Kva fordeler er det med å bu i byen? Kva fordeler er det å bu på bygda?
11. Har du opplevd noko negativt eller positivt når oslofolk høyrer at du er frå Setesdal? Kan folk høyre på dialekten kvar du er i frå?
12. Kvar kjem foreldra dine i frå?
13. Kva vil du seie er ein typisk 'by-person'?
14. Kva vil du seie er ein typisk setesdøl/valldøl?
15. Korleis vert setesdølen oppfatta av folk frå Sørlandet trur du?
16. Oppfattar du deg som ein typisk valldøl? Kvifor? Kvifor ikkje?
17. Kva aktivitetar dreiv du med på oppvekststaden din?
18. Kor mange var dykk i klassen på barneskulen? Kva fordel er det å vere få i klassen?
19. Kva utdanningsmogelegheiter har ein på heimstaden din?
20. Kva linje gjekk du på vidaregåande? Kvar låg denne vidaregåande skulen?
21. Reiste du mykje utafor bygda då du budde heime? Søkte du deg ofte til byen? Når og kvifor?
22. Vil du nokon gong flytte heim att til Valle kommune? Eller trur du at du kjem til å verte buande i Oslo?
23. Har du budd andre stadar enn Valle og Oslo? Kvar? Kvifor? Korleis var det i forhold til Oslo?
24. Er du stolt over å kome frå Setesdal? Kvifor, kvifor ikkje?
25. Kva lokale tradisjonar finn ein i Setesdal?
26. Jola nærmar seg. Korleis feirar dykk jol? Kva et dykk til jolemiddag?
27. Har du setesdalsbunaden? Tykkjer du den er fin?
28. Kva musikk høyrer du på?
29. Kva driv du med på fritida og om helgane? (bortfall av l før konsonant 'helg' > he:g)
30. Kva er det moderne menneske?

Intervjugaid til vallesituasjonen

Spørsmål om språk og språkhaldningar, identitet og lokal tilhøyrse. Intervjuar har same dialekt som informant.

1. Kva tykkjer du om at folk talar dialekt? Syns du det er greitt å bruke dialekt i byen?
2. Kva tykkjer du om din eigen dialekt? Fin eller stygg?
3. Klarar folk å plassere deg og kvar du kjem frå på grunnlag av dialekten? Viss ikkje, kvar trur dei at du er i frå då?
4. Har du mykje kontakt med austlendingar i kvardagen? Eller folk frå andre stadar?
5. Meiner du at du bruker den opphavlege dialekten din her i Oslo? Talar du likt her som du gjer på heimstaden din trur du?
6. Kva kjenneteiknar vallemålet for deg? Kva er spesielt med dialekten?
7. Har du tala ein annan dialekt, til dømes når du var yngre? Eller har du alltid tala vallemål?
8. Kva dialekt talar foreldra dine?
9. Opplever du at folk i Oslo har vanske med å forstå dialekten din? Når? Kven?
10. Er det nokre situasjonar der du vel å la vere å bruke dialekten din? Kan dialekten vere ei ulempe? Hindrar han forståing?
11. Skulle du av og til ynskje at du ikkje hadde setesdalsdialekten? Når og kvifor?
12. Har du fått spesielle kommentarar eller reaksjonar på dialekten din i Oslo? Kva då? Er dei som oftast positive eller negative?
13. Har det vore viktig for deg å halde på dialekten etter du flytta til Oslo? Kvifor? Kvifor ikkje?
14. Er det nokre språklege drag du følar som ekstra 'breie' i dialekten din? Legg du då om (eller berre i visse situasjonar)?
15. Er det andre grunnar til at du legg om (av di du er redd folk ikkje forstår deg eller tykkjer du at dialekten er stygg)?
16. Er det nokre serskilte drag, vanskeleg ord eller uttale du har lagt av deg i Oslo?
17. Om du legg om språket ditt, kjem det naturleg eller lyt du tenkje over korleis du seier ting på? Tenkjer du noko over korleis du snakkar?
18. Har det noko innverknad på språket ditt om du talar med folk frå byen eller folk som kjem frå bygda trur du? Skilnad på kven du talar med?
19. Talar du annleis når du kjem heim enn du gjer i Oslo? Korleis? Kjem du på ord eller uttrykk du vil bruke i heimbygda, men ikkje i byen?
20. Får du kommentarar på at du har lagt om når du kjem heim? Kva 'normerte' ord dreg du med deg heim att?
21. Kjenner du nokon heimanfrå som har lagt heilt om i Oslo? Kvifor trur du dei har gjort det?
22. Kva syns du om å leggje om på dialekten, det å 'knote'? Er det nødvendig?
23. Kva trur du det ville tyde for deg personleg dersom du la heilt om på dialekten din?
24. Meiner du at det hadde vore ein fordel om alle innflyttarar hadde tala slikt som lokale oslofolk gjer?
25. Kva syns du om dialekten til oslofolk? Fin eller stygg? Eller berre 'normal'? Korleis er vallemålet i høve til oslomål tykkjer du? Fint?
26. Kva dialektar tykkjer du er fine? Og stygge? Er det nokre dialektar du tykkjer er vanskelege å forstå?
27. Hender det at folk hermer etter dialekten din? Er det greitt eller vert du såra?

28. Trur du det er muleg å bu i Oslo og halde på den opphavlege dialekten?
29. Syns du dei som nektar å knote kan vere vanskelege? Arrogante?
30. Nyttar du bokmål eller nynorsk når du skriv?
31. Er det viktig å halde på nynorsken eller burde me "bøye oss" for fleirtalet?
32. Trur du skriftmålet har noko å seie for påverknad av talemålet?
33. Kva tykkjer du om at folk bruker dialekt i media og offentlege samanhengar? Kan ein bruke vallemål i media? Eller bør ein modifisere seg?
34. Talar alle likt i Valle? Føler du det er skilnad på eldre og yngre som talar vallemål? Kva då for eksempel?
35. Kva tykkjer du om at me har så mange dialektar i Noreg?
36. Kan bygdedialektar overleve i byen trur du? Kjem dialektar til å forsvinne etterkvart?

Vedlegg 4: Informasjonsskriv til informantane

UiO : Universitetet i Oslo

Eg er masterstudent på programmet Nordisk språk ved Universitet i Oslo, og held på med å skrive ei oppgåve om talemålet til valldølar som bur i Oslo. I samband med dette treng eg informantar som har vallemålet som sin basisdialekt, men som no altså bur i Oslo.

Du har sagt deg viljug til å vere ein av mine informantar. Til innsamling av data kjem me til å utføre to samtalar som vert tekne opp på band. Eg vil bruke materialet eg får inn til å samanlikne språkbruken til dykk informantar i dei to ulike intervjusituasjonane. Eg som forskar har sjølv sagt taushets-plikt om det skulle kome fram sensitiv informasjon i samtalanene. Ved å skrive under på dette skrivet, samtykkjer du til at eg kan nytte det eg får inn som materiale til prosjektet mitt. Det er frivillig å vere med på denne undersøkinga. Du har sjølv sagt lov til trekkje deg når som helst og utan grunn.

All materiale vert handsama konfidensielt, og arkivert i samsvar med regelverket. Opptaka vert lagra på datamaskinar som er passordbeskytta, der berre eg har tilgang til materialet. Prosjektet er meldt inn til Norsk Samfunnsvitskaplege Datateneste, og skal vere ferdigstilt 15 mai 2012. Det er ynskjeleg frå mi side å be om lov frå dykk til å lagre det innsamla materialet i vidare 2 år, i tilfelle eg kjem til å bruke dataa til vidare forskning. Det vil i så fall verte innhenta nytt samtykke frå dykk.

Eg er utruleg takksam for at du ville stille opp på prosjektet mitt.

Med venleg helsing Marianne Harstad

Eg har motteke informasjon om språkbruksstudien, og er viljug til å delta i granskinga.

Dato:

Signatur av informant:

